

# Aanknopingspunten voor (een) *Nij Begun*

Richting een economische en sociale agenda  
voor Groningen en Noord-Drenthe

---

Marten Middeldorp  
Joran Veldkamp  
Aron Joosse

augustus 2024

---



**Eindredactie**

Atlas Research  
Capital C, 4<sup>e</sup> etage  
Weesperplein 4a  
1018 XA Amsterdam  
020 2371400  
info@atlasresearch.nl  
www.atlasresearch.nl

© Atlas research, Amsterdam, 2024



# Inhoud

<b>Samenvatting en conclusies</b>	<b>6</b>
<b>1 Inleiding</b>	<b>10</b>
<b>2 Bedrijvigheid en werkgelegenheid</b>	<b>14</b>
2.1 Productie en toegevoegde waarde	14
2.2 Werkgelegenheid	17
2.3 Specialisatie	21
<b>3 Factoren die de regionale economie beïnvloeden</b>	<b>27</b>
3.1 Agglomeratievoordelen	30
3.2 Kennis, innovatie en kapitaal	35
3.3 Ondernemerschap en bedrijvendynamiek	38
3.4 Human capital	41
3.5 Woonaantrekkelijkheid	43
<b>4 Sociale uitdagingen</b>	<b>48</b>
4.1 Sociaaleconomische status	48
4.2 (Laag) inkomen en vermogen	49
4.3 Uitkeringen	51
4.4 Onderkant van de arbeidsmarkt	52
4.5 Leefbaarheid	54
4.6 Componenten van bevolkingsgroei	56
4.7 Verhuizingen naar leeftijd	57
<b>Bijlage 1: deelregio's</b>	<b>60</b>
<b>Bijlage 2: Sectorindeling</b>	<b>81</b>



# Samenvatting en conclusies

Dit onderzoek brengt provinciale en regionale sterkten, zwakten en trends in de economische structuur in beeld, geeft inzicht in de belangrijkste ontwikkelingen en factoren die de uitgangspositie van de regio voor (toekomstige) groei beïnvloeden en laat zien waar de sociale kansen en uitdagingen liggen. Deze inzichten zijn relevant voor de invulling van regionaal economisch beleid. Het onderzoek kan daarmee als input worden gebruikt voor de nadere uitwerking van de Economische Agenda.

## Een regio van twee snelheden

De regio Groningen en Noord-Drenthe is een regio van twee snelheden. Als geheel heeft de economie van de regio zich in de afgelopen jaren min of meer in lijn met de Nederlandse economie ontwikkeld. Het bruto regionaal product (per inwoner) ontwikkelde zich iets gunstiger dan gemiddeld in Nederland, maar de werkgelegenheid groeide juist iets minder snel. In vergelijking met provincies buiten de Randstad scoort de regio over het algemeen goed.

De economie van de stad groeit echter beduidend harder dan gemiddeld, terwijl de economie in het ommeland een stuk trager groeit. Dit is ook terug te zien in de groei van het aantal banen per hoofd van de beroepsbevolking (de werkgelegenheidsquote). Hoewel de groei van de beroepsbevolking in het grootste deel van het ommeland stagneert, nam de werkgelegenheidsquote sterker toe in de stad dan in de rest van de regio.

## Veel overheidsgerelateerde sectoren; in de stad groei en specialisatie in kennisintensieve zakelijke diensten en vrijetijdseconomie

Overheidsgerelateerde sectoren zoals onderwijs, zorg en openbaar bestuur zijn relatief oververtegenwoordigd (komen vaker voor) in de regio. Voor de regio als geheel groeiden de overheidsgerelateerde sectoren (uitgezonderd publiek gefinancierde zorg) ook sneller dan gemiddeld in het land. De snelst groeiende sectoren in de regio zijn echter niet overheidsgerelateerd. Vooral een aantal kennisintensieve zakelijke diensten (speur- en ontwikkelingswerk en ICT) groeide de afgelopen tien jaar fors sneller dan gemiddeld in Nederland. De groei van de vrijetijdseconomie voegde in de regio de meeste werkgelegenheid toe – al was die groei alleen in de Stad beduidend groter dan in de rest van het land. Een aantal kleinere sectoren lijkt in opkomst, en kunnen op termijn een belangrijkere rol gaan spelen in de sectorstructuur van de regio. Het gaat hier om de kledingindustrie, medische technologie en afvalinzameling en -behandeling (o.a.

recycling). Ook hier moet worden opgemerkt dat de meeste groei plaatsvond in de stad Groningen. Het ommeland is gespecialiseerd in een aantal nijverheids- en industriesectoren die 'over hun top heen' lijken – de groei van deze sectoren was in de afgelopen jaren kleiner dan gemiddeld.

#### Ondernemerschap en concurrentievermogen: gemengd beeld

De ontwikkeling van de regio op gebied van ondernemerschap en concurrentievermogen is lastig te duiden. Enerzijds zijn er veel snelgroeiende bedrijven, anderzijds blijft het aantal gestarte ondernemingen achter op het landelijk gemiddelde en kent de regio relatief weinig ondernemers – in de stad is het aandeel ondernemers in de laatste jaren zelfs gedaald. Het aandeel exporterende bedrijven nam in de afgelopen jaren af – maar nam in het hele land nog sterker af.

De aanwezigheid van de universiteit en andere publieke onderzoeksinstituten leidt er toe dat de regio veruit de hoogste publieke R&D-uitgaven kent. Tegelijkertijd kent de regio relatief lage private R&D-uitgaven. Het lijkt erop dat van een *spin-off*-effect (innovatieve, private bedrijven die gestart worden vanuit onderzoek van de universiteit) zich niet sterk voordoet en/of dat bedrijven in de regio maar moeilijk in staat zijn om samen te werken met en profiteren van bijvoorbeeld de Rijksuniversiteit Groningen. De investeringen in digitalisering (software en databases) in Groningen Stad horen tot de hoogste van het land en zijn in de hele regio in de afgelopen 25 jaar het sterkst gegroeid.

#### Arbeidsmarkt en human capital: de stad als magneet voor talent met potentie voor spillovers naar overloopgebieden

De aanwezigheid van een ruim aanbod (goed opgeleide) potentiële werknemers wordt in toenemende mate als een cruciale factor voor economische groei van regio's beschouwd. De groei of krimp van de (potentiële) beroepsbevolking wordt dan ook in toenemende mate niet meer (alleen) als een gevolg van de ontwikkeling van de werkgelegenheid gezien, maar juist ook als een factor die de werkgelegenheidsgroei mede bepaalt.

Het aandeel hoogopgeleiden in de beroepsbevolking is het grootste in de stad, gevolgd door Noord-Drenthe en Westerkwartier. In deze drie regio's was de groei van het aandeel hoogopgeleiden de afgelopen tien jaar tevens sterker dan in de andere regio's.

#### Een drievoudige uitdaging voor Midden- en Oost-Groningen en Eemsdelta

De economische ontwikkeling in Midden- en Oost-Groningen en Eemsdelta blijft achter op de ontwikkeling in de stad en de rest van het land. Ook is sprake van een krimpende

beroepsbevolking die meer en meer bestaat uit middelbaaropgeleiden en mensen zonder startkwalificatie. Daarnaast kampen deze gemeenten met een ongunstige woonaantrekkelijkheid en liggen ze op relatief grote afstand van de stad, waardoor het onwaarschijnlijk is dat deze gebieden als overloopgebieden voor de stad zullen kunnen fungeren. Dit geldt in het bijzonder voor Oost-Groningen, dat op basis van pendelstromen al sterk intern gericht is. Ten derde kampt de regio met een flink aantal sociale uitdagingen: de sociaaleconomische status van de inwoners hoort bij de laagste van het land en ontwikkelde zich relatief ongunstig, er zijn veel uitkeringen en lage inkomens en er wonen veel laaggeletterden. Dit maakt dat deze regio voor een zeer complexe opgave staat.

Midden- en Oost-Groningen en Eemsdelta zijn voor hun economische ontwikkeling dan ook meer op 'eigen kracht' aangewezen, maar de uitgangspunten hiervoor zijn echter niet onverdeeld gunstig. Investerings in het woonklimaat (zoals een verbetering van het voorzieningenniveau en de veiligheid) en *human capital* (bij- en omscholing richting werk in sectoren waar het relatief goed mee gaat) en een economisch beleid dat gericht is op het stimuleren van specifieke sterktes en kansen (industrie, farmaceutische grondstoffen, recycling) zouden in combinatie met recreatie en toerisme een mogelijke basis kunnen vormen voor de economische ontwikkeling van deze regio.

### Aanbevelingen

De voornaamste uitdaging voor de regio, en in het bijzonder de stad, is om talent te (blijven) 'binden'. Veel pasafgestudeerden vertrekken naar het Westen om daar te gaan werken<sup>1</sup> – waar zij al snel zullen wortelen doordat zij er netwerken opbouwen, partners vinden en kinderen krijgen. Wanneer dat talent dieper in de regio geworteld is en er gedurende de eerste jaren na de studie blijft wonen groeit de kans zij in de regio zullen blijven. Stages bij lokale bedrijven die bij succes kunnen uitmonden in arbeidscontracten, het bieden van hulp bij het vinden van werk voor partners in de regio, maar ook een ruim aanbod van betaalbare starterswoningen en fijne ruime woningen in het ommeland in combinatie met goede, betrouwbare verbindingen met de stad kunnen hier bij helpen.

Ondersteun de stad in haar rol als 'economisch zwaartepunt' van de regio door ruimte te (blijven) bieden aan bedrijven en instellingen die passen bij de kracht van de stad. Denk hierbij aan kennisintensieve (zakelijke) dienstverlening, ICT-gerelateerde sectoren en de vrijetijdseconomie – allemaal sectoren die in de afgelopen jaren sterker gegroeid zijn dan in de rest van het land. Niet alleen inwoners van de stad profiteren hier immers van; veel

<sup>1</sup> Venhorst, V. A., Edzes, A. J. E., Broersma, L., & Dijk, J. V. (2011). Brain drain of brain gain? Hoger opgeleiden in grote steden in Nederland.



inwoners van de rest van de regio zijn voor hun werk (en vrije tijd) gericht zijn op de stad. De stad functioneert daardoor als vliegwiel voor de gehele regio. Door te (blijven) investeren in goede verbindingen tussen stad en ommeland en het creëren van prettige woonmilieus in het ommeland kan de hele regio profiteren van de kracht van de stad.

Versterk de aantrekkelijkheid van het ommeland als 'leefregio'. Noord-Drenthe en Westerkwartier, en in mindere mate Het Hogeland, fungeren nu al als 'overloopgebied' voor de stad – tijdens en na de gezinsvormende fase trekken inwoners van de stad die behoefte hebben aan ruimte naar deze gemeenten. Ten (noord)oosten van de stad staat de leefbaarheid echter onder druk en is er op verschillende 'sociale' terreinen een flinke uitdaging. Dit maakt deze gebieden momenteel niet aantrekkelijk als 'overloopgebied' en ook niet als bestemming om te 'rentenieren' of recreëren. Investeren in het voorzieningenniveau (zowel dagelijkse als niet-dagelijkse voorzieningen), natuur en goede verbindingen met de stad én de rest van het land maken van de gebieden in Noord- en Oost-Groningen een aantrekkelijkere 'leefregio'.

Onderzoek hoe de economie van het ommeland, in het bijzonder Oost-Groningen, versterkt kan worden. Economisch zal deze regio het ook zelf moeten doen, want de afstand naar de stad is voor veel inwoners te groot om dagelijks te pendelen – en vice versa: voor bedrijven is de stad te ver weg om te profiteren van het *human capital* in de stad. De uitdagingen zijn groot: er zijn geen sectoren waarin deze regio echt 'uitblinkt' en het talent trekt naar de stad of elders in het land. Er is hierdoor geen eenvoudige, gouden oplossing voorhanden. Nader onderzoek, in het bijzonder ook mét lokale inwoners en stakeholders, moet uitwijzen wat kansrijke routes zijn voor toekomstig economisch succes. In zijn algemeenheid zijn investeringen in *skills* altijd een 'no-regrets' optie: enerzijds is toegang tot human capital een belangrijke vestigingsfactor voor bedrijven en anderzijds worden mensen in staat gesteld om hun potentieel waar te maken. De (wetenschappelijke- en beleids)literatuur wijst op het belang van een gunstig ondernemersklimaat en het uitbouwen van lokale, lastig te kopiëren specialismen. Ruimte – fysiek maar bijvoorbeeld ook op het stroomnet – is in tegenstelling tot de rest van het land relatief minder schaars in deze regio. Door hier gebruik van te maken én goed na te denken over het type bedrijvigheid dat wordt gestimuleerd kan mogelijk een positieve ontwikkeling op gang worden gebracht.

# 1 Inleiding

In het kader van 'Nij Begun'<sup>2</sup>, de nationale aanpak gericht op erkenning, herstel en perspectief voor Groningen, wordt een Economische Agenda opgesteld. Deze Economische Agenda heeft als doel een koers uit te stippelen die bijdraagt aan de brede welvaart in Groningen en Noord-Drenthe (de gemeenten Aa en Hunze, Noordenveld en Tynaarlo) in de periode 2026-2055. De agenda moet inzicht bieden in de randvoorwaarden voor een concurrerend ondernemings- en vestigingsklimaat in de komende tientallen jaren, aanknopingspunten bieden voor beleid dat de regio een aantrekkelijke(re) plek maakt om te werken, leren, wonen en investeren, en verdienvermogen ontlenen aan de opgaven van de komende dertig jaar bij de grote transitie die (gaan) spelen rond zorg, landbouw en energie.

Het doel van dit onderzoek is om deze Economische Agenda, die eind 2024 wordt opgeleverd, van een cijfermatige onderbouwing te voorzien. Het onderzoek richt zich op de volgende hoofdvraag: "Wat zijn provinciale en regionale sterkten, zwakten en trends in de economische structuur en hoe houden deze kenmerken en trends verband met de uitdagingen uit de sociale agenda?". We richten ons in dit onderzoek dus niet alléén op de economie in de regio, maar bezien die ook vanuit breder perspectief.

Bij deze analyses staat het 'Analysemodel voor de stad' dat Atlas-oprichter Gerard Marlet ontwikkelde<sup>3</sup> centraal. Het centrale idee achter dit analysemodel is dat steden en regio's die profiteren van een gunstige ligging ('Agglomeratiekracht'), een aantrekkelijk woonmilieu ('Woonomgeving'), een gunstige bevolkingssamenstelling ('Bevolking') en een sterke economische basis ('Economie') over het algemeen een gunstiger (economische) ontwikkeling doormaken. De vier kwadranten van het analysemodel zullen in dit onderzoek allemaal aan bod komen.

---

<sup>2</sup> <https://www.nijbegun.nl/>

<sup>3</sup> Marlet, G.A. (2009). De aantrekkelijke stad. Nijmegen: VOC Uitgevers.

Figuur 1.1 Analysemodel voor de stad.

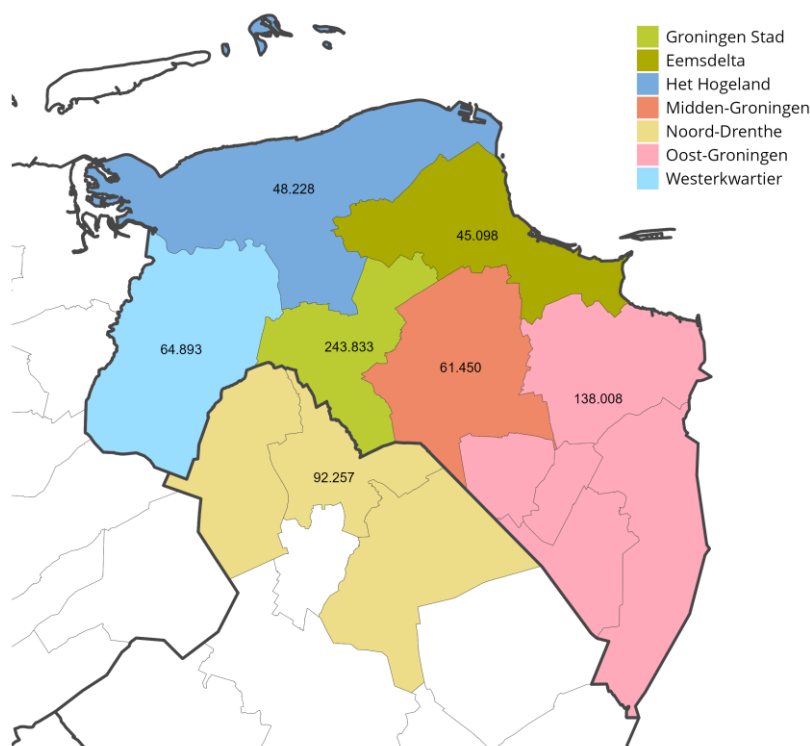


Voor het beantwoorden van deze hoofdvraag richten we ons in de eerste plaats op cijfers die een beeld geven van de ontwikkeling en samenstelling van de bedrijvigheid en de werkgelegenheid. Zijn er relatief veel of weinig banen en verschilt dat tussen verschillende regio's in het gebied? Hoe hebben bedrijvigheid en werkgelegenheid zich ontwikkeld ten opzichte van de rest van het land? In welke sectoren is de regio gespecialiseerd – en groeien die sectoren ook sneller dan gemiddeld in het land? Welke sectoren zijn ondervertegenwoordigd? Een antwoord op deze en andere vragen geeft een goed beeld van de stand van de economie.

Vervolgens richten we ons op factoren die hierop van invloed zijn, zoals de aanwezigheid van agglomeratievoordelen, de innovatiekracht van de economie, de omvang en groei van de beroepsbevolking (en kenmerken daarvan), en de aantrekkelijkheid van de woonomgeving. De aanwezigheid van voldoende, goed gekwalificeerd personeel (*human capital*) wordt gezien als een belangrijke factor voor toekomstige economische groei gezien. Een aantrekkelijke woonomgeving met agglomeratievoordelen is een belangrijke vestigingsfactor voor talent. Dit zorgt ervoor dat de samenstelling en ontwikkeling van de (beroeps)bevolking en daarmee ook het woon- en leefklimaat van groot belang zijn voor de economie. Ook deze factoren komen in dit hoofdstuk aan bod.

Niet iedereen komt even goed mee in de kenniseconomie, en de regio kent een relatief groot aandeel mensen waarvoor dit geldt. Ten derde richten we ons daarom op de onderkant van de arbeidsmarkt. We brengen in kaart op welke terreinen en in welke deelregio's er uitdagingen zijn. We richten ons hierbij op thema's als uitkeringen, armoede, laaggeletterdheid en verdringing op de arbeidsmarkt.

Figuur 1.2 Het onderzoeksgebied: Groningen en Noord-Drenthe.



We onderscheiden in dit onderzoek zeven deelregio's<sup>4</sup> in Groningen en Noord-Drenthe: Groningen Stad, Eemsdelta<sup>5</sup>, Het Hogeland<sup>6</sup>, Midden-Groningen, Noord-Drenthe, Oost-Groningen en Westerkwartier<sup>7</sup>. Figuur 1.2 geeft het onderzoeksgebied en het inwonertal op 1 januari 2024 per deelregio weer. In totaal omvat het onderzoeksgebied ruim 639 duizend inwoners. Ruim 35 procent hiervan bevindt zich in Groningen Stad. Een vijfde woont in Oost-

<sup>4</sup> In *Groeien in Groningen* (2019) werden vier subregio's gehanteerd: Stad, Westerkwartier, Oost-Groningen en Bevingengebied. De gemeentelijke herindelingen tussen 2019 en 2024 hebben er voor gezorgd dat deze indeling niet langer hanteerbaar is: zo is gemeente Ten Boer ('Bevingengebied') inmiddels onderdeel van Stad.

<sup>5</sup> Voormalige gemeenten Appingedam, Delfzijl en Loppersum (herindeling op 1-1-2021).

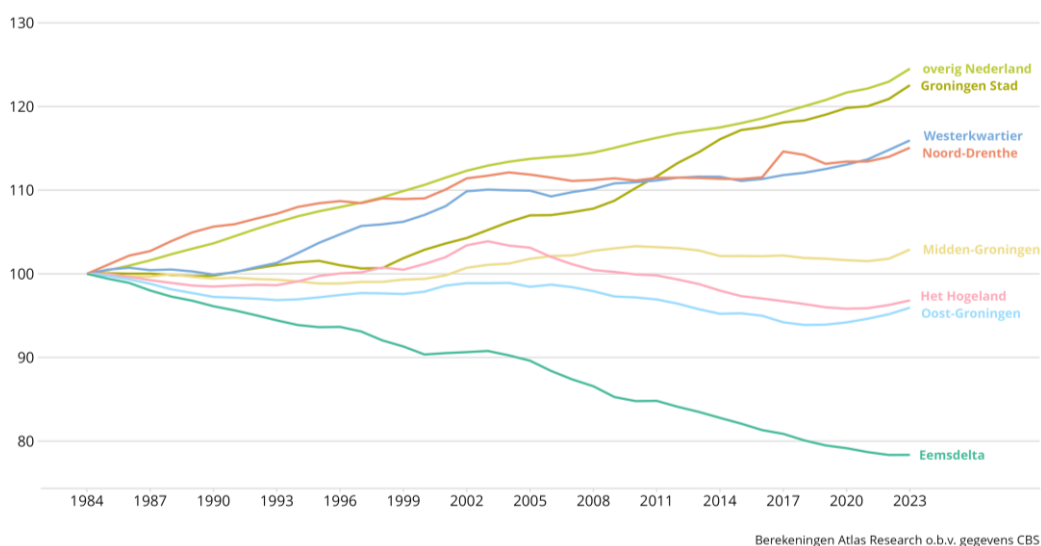
<sup>6</sup> Voormalige gemeenten Bedum, Eemsum, De Marne en Winsum (herindeling op 1-1-2019).

<sup>7</sup> Voormalige gemeenten Grootegast, Leek, Marum en Zuidhorn (herindeling op 1-1-2019).

Groningen (gemeenten Oldambt, Pekela, Stadskanaal, Veendam en Westerwolde) en ongeveer 13 procent in Noord-Drenthe (gemeenten Aa en Hunze, Noorderveeld en Tynaarlo). De overige inwoners zijn min of meer gelijkwaardig verdeeld over de individuele Groningse gemeenten Westerkwartier (9%), Midden-Groningen (9%), Het Hogeland (7%) en Eemsdelta (7%).

De regio Groningen en Noord-Drenthe is sinds 1984 meer dan 7% in inwonertal gestegen. Achter deze ontwikkeling gaan echter grote regionale verschillen schuil, zo blijkt uit figuur 1.3. Groningen Stad is de enige deelregio die gelijke tred kan houden met de rest van Nederland, voornamelijk door de grote bevolkingsgroei die het sinds 2009 heeft doorgemaakt. Deze bevolkingsgroei wordt voor een groot deel veroorzaakt door de internationalere uitstraling van de stad – zo wordt de bevolkingsgroei sinds 2017 wordt bijna volledig verklaard door immigratie (zie ook hoofdstuk 4). Westerkwartier en Noord-Drenthe groeiden ook in inwonertal, maar in een lager tempo dan Groningen Stad en overig Nederland. In Eemsdelta is sprake van een structurele daling van de bevolking. Dit was vanaf 2005 ook het geval in Het Hogeland en Oost-Groningen, maar in deze gebieden is sinds 2020 weer een voorzichtigte stijging te zien. De bevolkingsomvang van Midden-Groningen is al ruim twintig jaar gestabiliseerd iets boven de omvang van 1984.

Figuur 1.3 Bevolkingsontwikkeling per regio (index, 1984 = 100)



## 2 Bedrijvigheid en werkgelegenheid

### 2.1 Productie en toegevoegde waarde

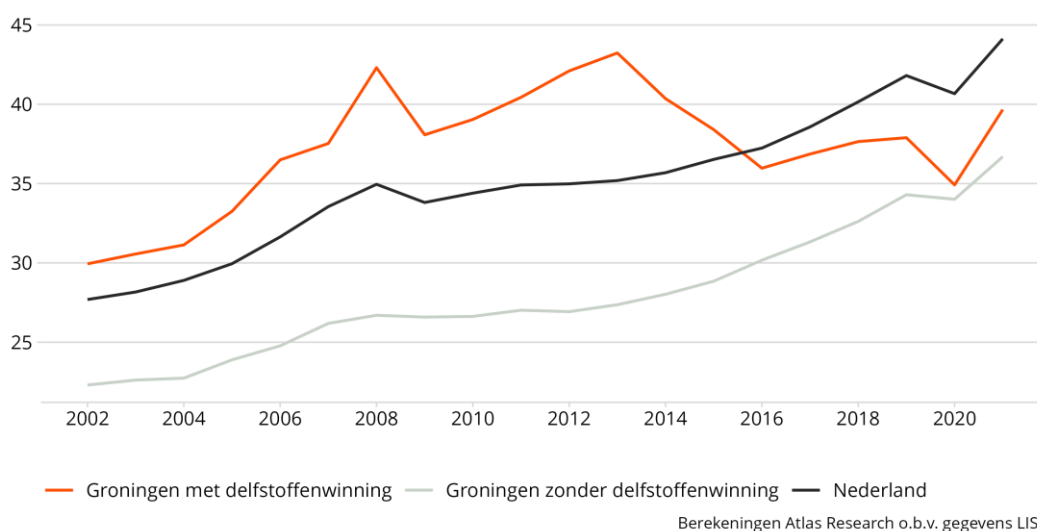
Hoewel er de laatste jaren steeds meer aandacht is voor *brede welvaart*, worden verschillen in economische omvang en prestaties tussen regio's en landen doorgaans nog vooral afgemeten aan het bruto regionaal product (brp) en bruto binnenlands product (bbp). Het bruto regionaal/binnenlands product is de som van de toegevoegde waarde van alle economische activiteiten in een gebied. De toegevoegde waarde is het verschil tussen de verkoopprijs van een product of dienst en de kosten van de ingekochte goederen of diensten. Om gebieden van verschillende omvang met elkaar te kunnen vergelijken wordt het brp/bbp doorgaans gedeeld door het inwonertal of de omvang van de beroepsbevolking. Tot het bruto regionaal product worden ook de opbrengsten van delfstoffenwinning gerekend. Voor provincie Groningen is dit extra relevant; de opbrengsten van de gaswinning telden de afgelopen jaren dus mee bij het bruto regionaal product. Aangezien de gaswinning de afgelopen jaren sterk is teruggedrongen, en per 16 april 2024 besloten is om deze definitief te stoppen<sup>8</sup>, zal dit sterk op de ontwikkeling van het bruto regionaal product drukken als hier geen rekening mee wordt gehouden. Voor een goed beeld van de relatieve positie en ontwikkeling van de economie van de provincie is het dan ook nodig om (ook) naar het bruto regionaal product exclusief delfstoffenwinning te kijken.

Inclusief delfstoffenwinning lag het brp per inwoner tot en met 2014 duidelijk boven het Nederlands gemiddelde (figuur 2.1). Met de afname van de gaswinning vanaf 2014 daalde het brp per inwoner tot onder het Nederlands gemiddelde in 2021.<sup>9</sup> Het brp per inwoner zonder delfstoffenwinning lag in deze periode structureel onder het Nederlands gemiddelde.

<sup>8</sup> [https://www.eerstekamer.nl/nieuws/20240416/senaat\\_steunt\\_einde\\_gaswinning](https://www.eerstekamer.nl/nieuws/20240416/senaat_steunt_einde_gaswinning)

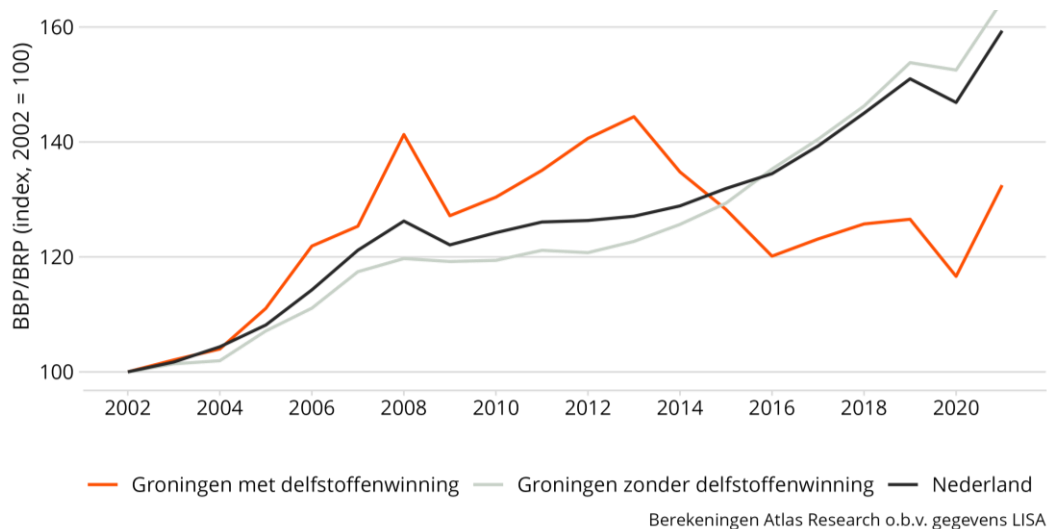
<sup>9</sup> De delfstoffenwinning had in de periode 2002-2014 een bijdrage aan het bruto regionaal product die fluctueerde tussen de 26 en 37 procent. Deze bijdrage staat in geen verhouding tot de bijdrage van de sector in de werkgelegenheid: in dezelfde periode werkte gemiddeld 0,1 procent in de Delfstoffenwinning. Delfstoffenwinning is een zeer kapitaalintensieve sector waarin met relatief weinig mensen veel toegevoegde waarde wordt gegenereerd.

Figuur 2.1 BBP/BRP in miljoenen euro's per 1.000 inwoners – inclusief en exclusief delfstoffenwinning



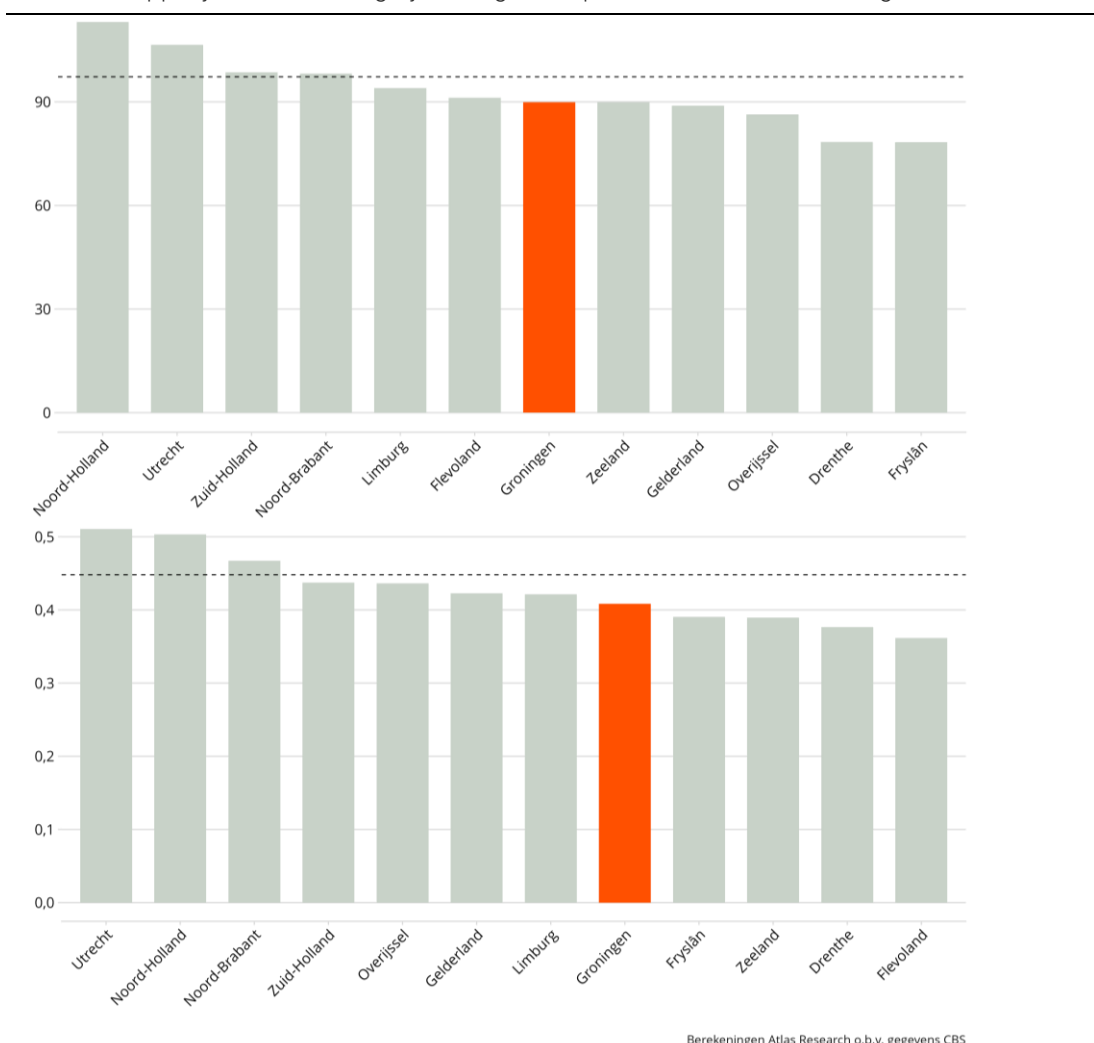
De figuur laat ook zien dat de groei van de productie in de provincie inclusief delfstoffenwinning zeer sterke schommelingen kende die geen verband houden met de ontwikkeling van de economische groei in Nederland, maar voornamelijk veroorzaakt werden door schommelingen in de gasprijzen en de afname van de gaswinning (vanaf 2014). Als het effect van delfstoffenwinning niet wordt meegenomen blijkt de economische groei van de provincie Groningen zich min of meer in lijn met die van Nederland als geheel te ontwikkelen – met een kleine versnelling vanaf circa 2012 (figuur 2.2). De provincie lijkt daarmee redelijk goed uit de 'dubbele crisis' (financiële en eurocrisis) van 2008-2012 te zijn gekomen.

Figuur 2.2 BBP/BRP per inwoner (index, 2002=100) – inclusief en exclusief delfstoffenwinning



Figuur 2.3 laat zien dat het lager dan gemiddelde regionaal product in Groningen ontstaat doordat werknemers in Groningen een lagere arbeidsproductiviteit (per arbeidsjaar) hebben én gemiddeld minder werken. In deze figuur en in alle vergelijkbare figuren in de rest van het rapport geeft een stippellijn het Nederlandse gemiddelde weer. In de figuur is ook te zien dat de arbeidsproductiviteit en arbeidsduur in Groningen vergelijkbaar zijn met de andere provincies die niet behoren tot de Randstad en Noord-Brabant. De lagere arbeidsproductiviteit en kortere arbeidsduur kunnen worden veroorzaakt door zowel het type werkgelegenheid in de regio – de sectorstructuur – als de samenstelling van de beroepsbevolking – demografische factoren. Kennis- en/of kapitaalintensieve sectoren kennen over het algemeen een hogere toegevoegde waarde per arbeidsjaar. Sommige sectoren (zoals de zorg en overheid) hebben in de cao een kortere wekelijkse voltijdsarbeidsduur van 36 of 38 uur. Vrouwen werken gemiddeld minder dan mannen en jongeren en ouderen werken gemiddeld minder dan de beroepsbevolking van middelbare leeftijd.

Figuur 2.3 BRP per arbeidsjaar in 1.000 euro's (boven) en arbeidsjaren per inwoner (onder) in 2021. De stippellijn in deze en vergelijkbare figuren representeert het Nederlands gemiddelde.

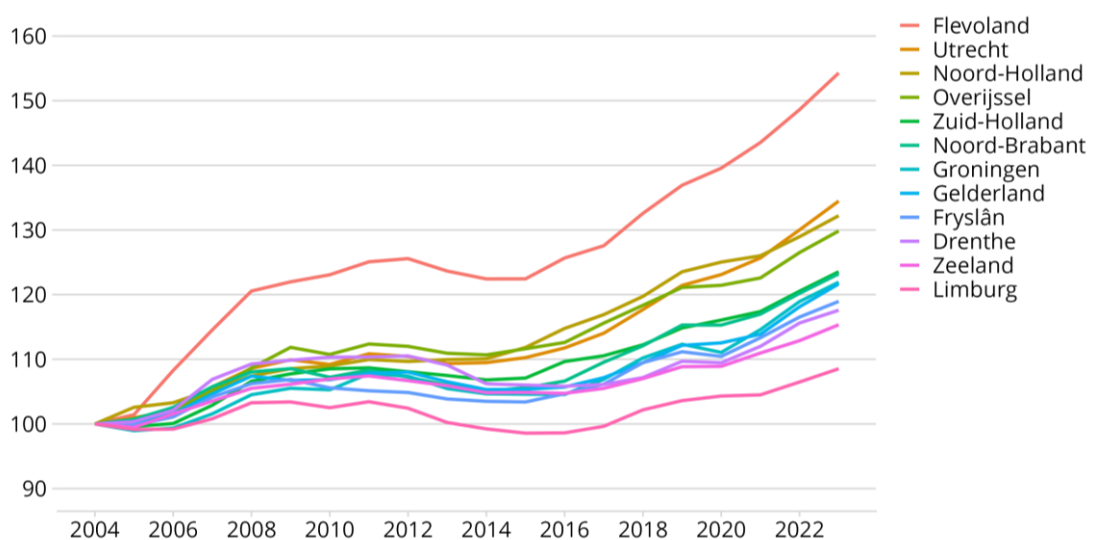




## 2.2 Werkgelegenheid

Tussen 2004 en 2023 nam de werkgelegenheid in de provincie Groningen met ongeveer 22 procent toe (zie figuur 2.4). Dat is iets minder dan de gemiddelde werkgelegenheidsontwikkeling in Nederland als geheel (25%) – in tegenstelling tot de productie, die juist iets gunstiger ontwikkelde. Hieruit valt af te leiden dat de ontwikkeling van de arbeidsproductiviteit per baan gestegen is. Vooral de sterke groei van de werkgelegenheid in Flevoland valt op, maar ook in Utrecht, Noord-Holland en Overijssel nam de werkgelegenheid in de afgelopen tien jaar met tien procentpunt meer toe. De economie van Groningen heeft zich ten opzichte van de ‘niet-Randstad’-provincies juist relatief gunstig ontwikkeld: alleen in Overijssel nam de werkgelegenheid beduidend sterker toe. In Limburg bleef de ontwikkeling van de werkgelegenheid ver achter bij de rest van het land.

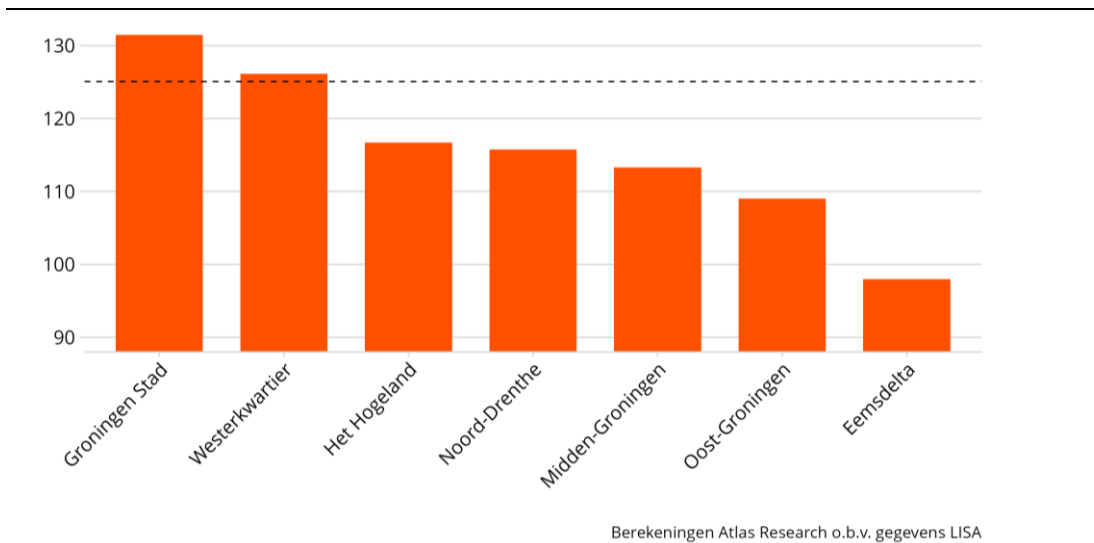
Figuur 2.4 Werkgelegenheidsontwikkeling naar provincie (index, 2004 = 100)



Berekeningen Atlas Research o.b.v. gegevens LISA

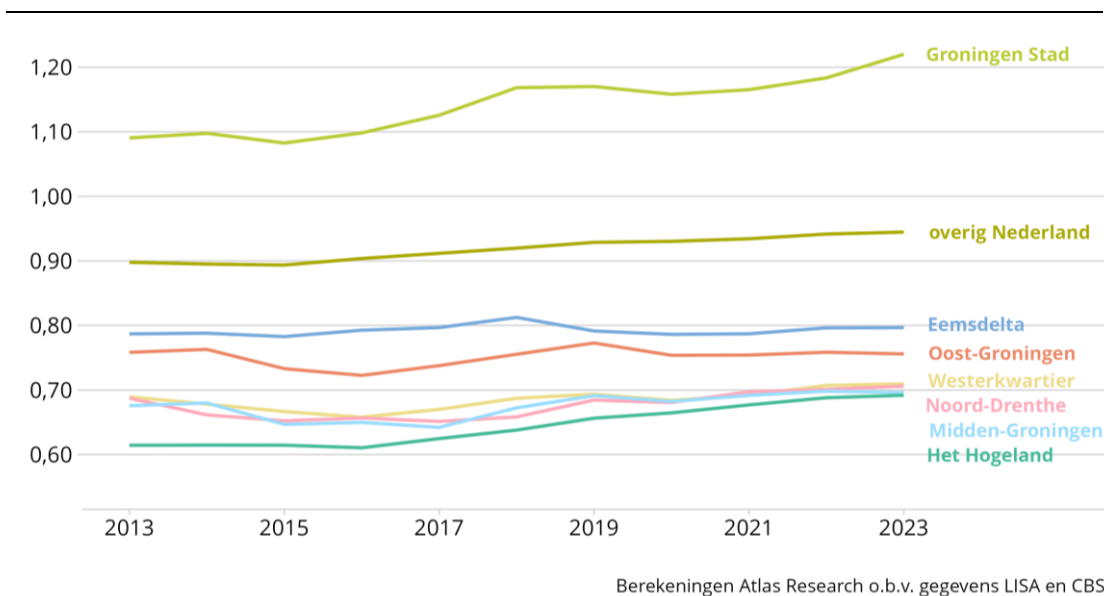
De groei van de werkgelegenheid in de regio in de laatste twintig jaar concentreert zich met name in Groningen Stad (figuur 2.5). Het Westerkwartier zit qua werkgelegenheidsontwikkeling op het niveau van Nederland als geheel, terwijl met name Oost-Groningen en Eemsdelta hierin achterblijven.

Figuur 2.5 Ontwikkeling werkgelegenheid naar deelregio (index, 2004 = 100)



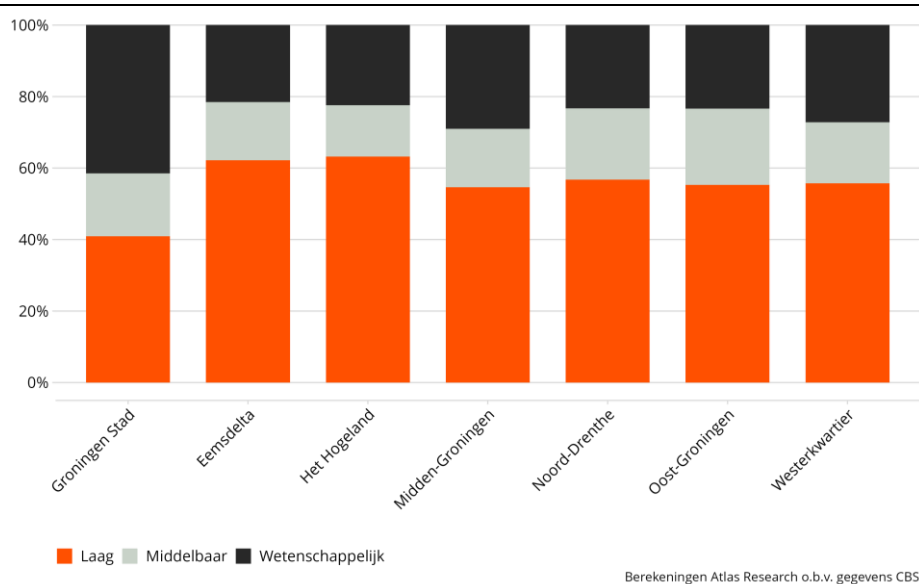
Figuur 2.6 zet de werkgelegenheidsontwikkeling van de deelregio's af tegen de beroepsbevolking (de 'werkgelegenheidsquote'). De figuur maakt duidelijk dat de werkgelegenheid per hoofd van de beroepsbevolking zich vooral erg sterk heeft ontwikkeld in Groningen Stad – daar steeg deze van 1,1 (ruim boven het gemiddelde van Nederland) naar ruim 1,2. In het volgende hoofdstuk (paragraaf 3.3) laten we zien dat de beroepsbevolking in Groningen Stad zich ook relatief sterk ontwikkelde. In de andere deelregio's blijft (de ontwikkeling van) de werkgelegenheidsquote achter bij de rest van Nederland. In het Hogeland steeg de werkgelegenheidsquote sterk vanaf 2016 – maar we zullen (in paragraaf 3.3) zien dat dit voornamelijk samenhangt met een stagnatie van de groei van de beroepsbevolking.

Figuur 2.6 Aantal banen per hoofd van de beroepsbevolking per regio (2013-2023)

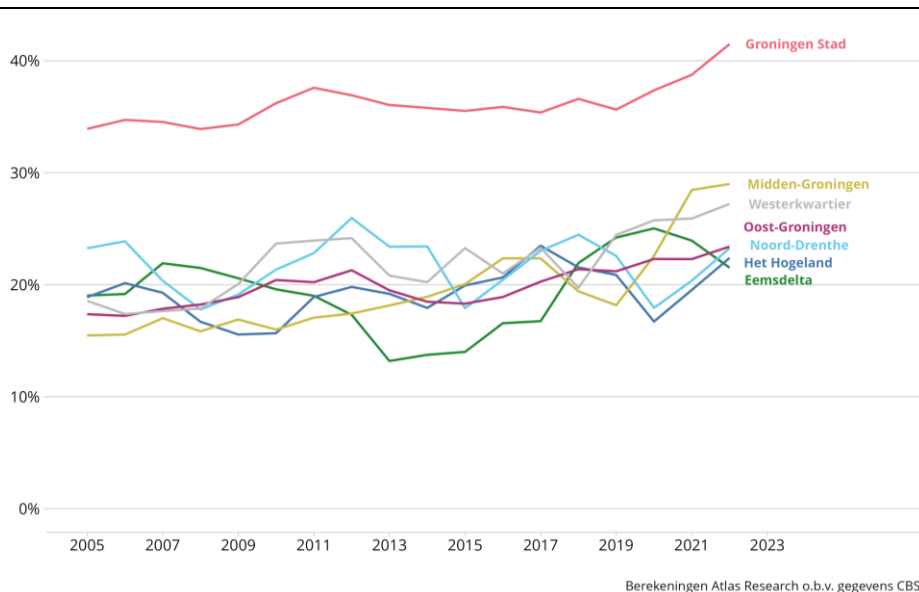


In de stad zijn relatief veel banen waar een hoger of wetenschappelijk beroepsniveau voor vereist is (41%, figuur 2.7). In rest van het gebied is er voornamelijk veel werk met een laag beroepsniveau, variërend tussen de 55 en 62 procent. Het aandeel banen met een middelbaar beroepsniveau verschilt niet veel tussen de deelregio's en schommelt tussen de 13 en 21 procent. Dat (Groningen) Stad een kenniseconomie is, is niet alleen duidelijk te herkennen in het aandeel wetenschappelijke beroepen, maar ook door de groei van dit aandeel in de laatste twintig jaar (figuur 2.8). In de andere regio's is weliswaar ook groei zichtbaar, maar op Westerkwartier en Midden-Groningen na blijven de andere regio's achter bij Stad.

Figuur 2.7 Banen naar beroepsniveau per regio (2022)

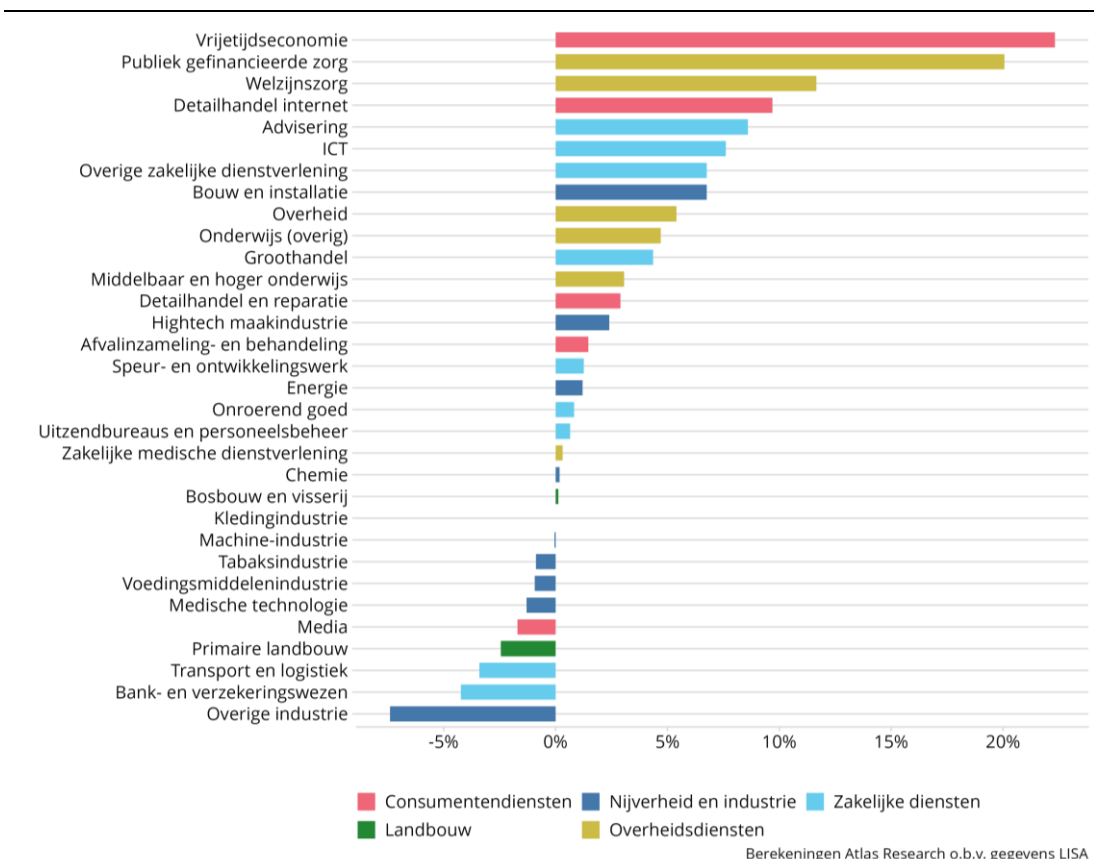


Figuur 2.8 Ontwikkeling aandeel wetenschappelijke banen per regio



De totale groei van de werkgelegenheid in Groningen en Noord-Drenthe tussen 2004 en 2023 bedraagt bijna 62 duizend banen. Deze toename is niet proportioneel verdeeld over alle sectoren, zo laat figuur 2.9 zien. Per sector is de relatieve bijdrage van die sector aan de totale groei van de werkgelegenheid in de regio weergegeven.<sup>10</sup> Samen zijn de vrijetijds-economie, de publiek gefinancierde zorg en de welzijnszorg goed voor meer dan de helft van de totale groei in het aantal banen in de periode 2004-2023. Ook detailhandel via het internet, andere overheidsdiensten en een aantal sectoren in de kennisintensieve zakelijke dienstverlening zijn grote bijdragers aan de werkgelegenheidsgroei. Nijverheid en industrie en landbouw hebben minder bijgedragen aan de werkgelegenheidsgroei of zijn de in deze periode zelfs in omvang afgenomen. Achter de netto groei van de werkgelegenheid van bijna 62 duizend banen gaat dus een veel grotere dynamiek schuil, veroorzaakt door maatschappelijke trends en met een verschuiving in het relatieve belang van verschillende sectoren voor de economie tot gevolg.

Figuur 2.9 Relatieve bijdrage aan werkgelegenheidsgroei in Groningen en Noord-Drenthe (2004-2023)



<sup>10</sup> Zie bijlage 2 voor een beschrijving van de in dit onderzoek gehanteerde sectorindeling.

## 2.3 Specialisatie

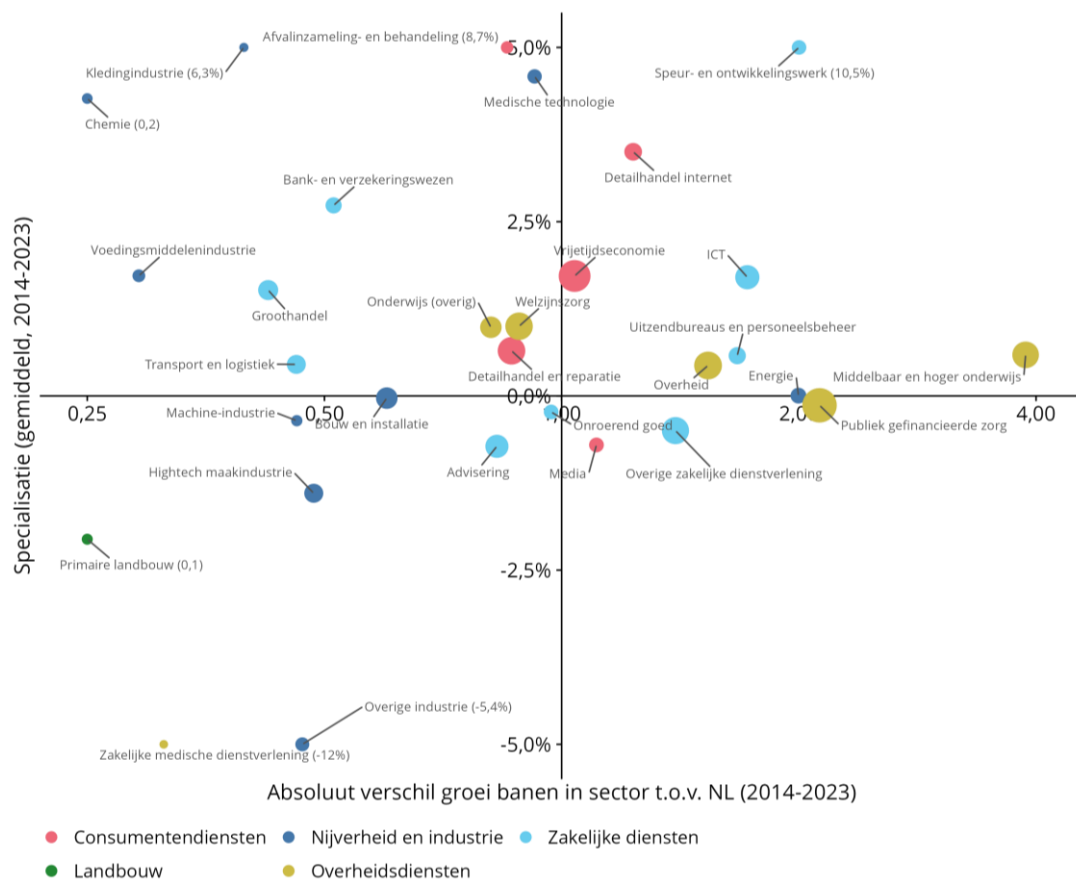
Figuren 2.10 tot en met 2.12 werpen meer licht op deze dynamiek. Elke figuur laat zien in welke sectoren Groningen en Noord-Drenthe, (Groningen) Stad en het Ommeland (overig Groningen en Noord-Drenthe) gespecialiseerd zijn, en in hoeverre het aantal arbeidsplaatsen in die sectoren sterker steeg dan het gemiddelde in Nederland in de periode 2014-2023. Op de horizontale as is de specialisatie weergegeven als de relatieve grootte in het aantal banen ten opzichte van de relatieve omvang van de landelijke sector. Op de verticale as is de groei als het absolute verschil tussen de (relatieve) groei van het aantal banen tussen 2013 en 2023 in een sector en de landelijke ontwikkeling in diezelfde sector weergegeven. Een sector wordt in de grafiek weergegeven wanneer er in de (deel)regio minimaal 100 banen in 2023 zijn. Sectoren met een specialisatie van groter dan 4 zijn ten behoeve van deze figuren op 4 gezet, en daarvoor is tussen haakjes de daadwerkelijke specialisatiegraad weergegeven. Hetzelfde geldt voor een groei of afname ten opzichte van meer dan 5 procent. De grootte van de bol staat voor het aantal arbeidsplaatsen en de kleur correspondeert met een ruwe vijfdeling in activiteitstypen dan wel bedrijfstak.

Sectoren in het kwadrant rechtsboven zijn te interpreteren als stuwende sectoren van de lokale economie: in deze sectoren is de regio gespecialiseerd en er is sprake van een bovengemiddelde groei van de werkgelegenheid. Sectoren linksboven zijn 'opkomende' sectoren: er is weliswaar sprake van sterke groei, maar de sector is nog niet bovengemiddeld sterk aanwezig in de regio. Sectoren rechtsonder lijken over hun top en zijn potentiële 'probleem'-sectoren: de regio is gespecialiseerd in de sector, maar de werkgelegenheid groeit minder hard dan gemiddeld in Nederland. Sectoren in het kwadrant linksonder zijn sectoren waar de regio niet in gespecialiseerd (relatief klein belang) en die minder snel dan gemiddeld zijn gegroeid.



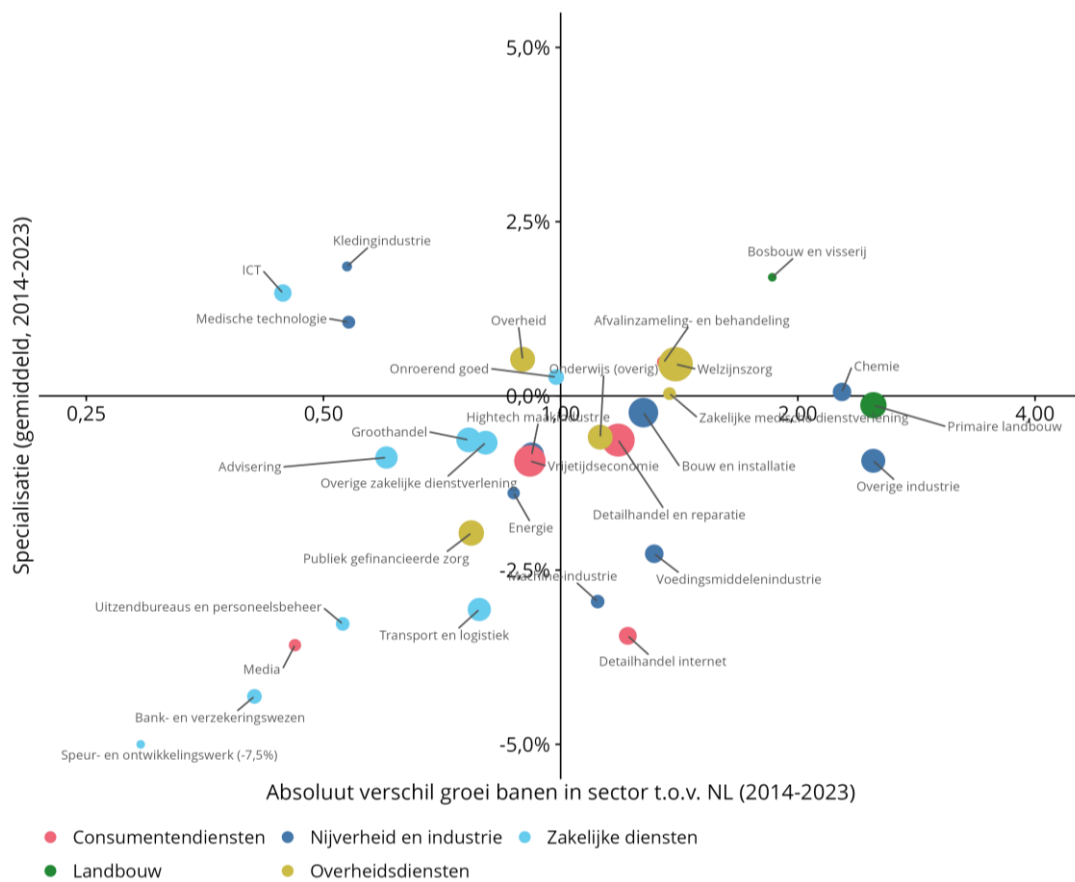
bekend als weinig innovatief en ‘volgend’. Sectoren als speur- en ontwikkelingswerk, ICT, medische technologie, afvalinzameling en -behandeling en chemie zijn beter gepositioneerd voor een stuwende rol: het gaat om sectoren in de nijverheid en industrie, consumenten- of zakelijke dienstverlening met een oververtegenwoordiging of een snellere groei dan gemiddeld.

Figuur 2.11 Portfoliografiek regio Groningen Stad (gemiddelde groei 2,2% per jaar)



Figuur 2.11 is dezelfde figuur voor deelregio Stad. Uit deze figuur blijkt eens te meer dat de werkgelegenheid zich in de stad in een veel hoger tempo heeft ontwikkeld dan in de rest van de regio: het merendeel van de sectoren heeft zich sneller dan het Nederlands gemiddelde ontwikkeld. Alleen de landbouw en nijverheid en industrie hebben zich in een trager tempo ontwikkeld dan gemiddeld in Nederland.

Figuur 2.12 Portfoliografiek overig Groningen en Noord-Drenthe (gemiddelde groei 0,6% per jaar)

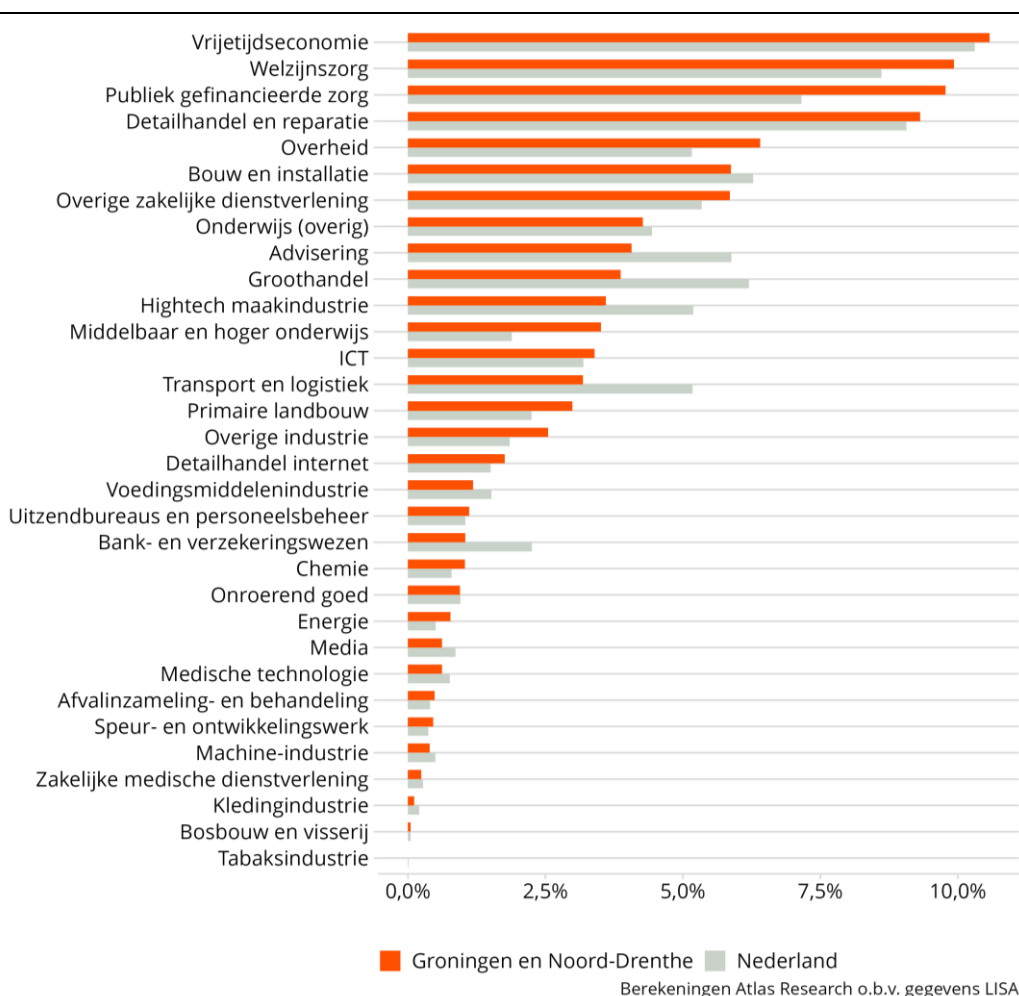


Figuur 2.12 laat een bijna omgekeerd beeld zien voor het ommeland (de regio Groningen en Noord-Drenthe buiten de stad). Specialisatie is er vooral in landbouw en nijverheid en industrie, en een aantal overheidsdiensten. Het merendeel van de sectoren ontwikkelde zich minder gunstig dan gemiddeld in Nederland – waaronder een flink aantal sectoren in nijverheid en industrie.

Bovenstaande analyse maakt duidelijk dat de regio Groningen en Noord-Drenthe echt een regio met twee snelheden is. Enerzijds is er de stad, waar veel sectoren sneller groeien dan gemiddeld, en waar er specialisaties zijn in een aantal kennisintensieve dienstverlenende sectoren de economie stuwen. Anderzijds is er het ommeland, waar veel sectoren een trager groeitempo (of zelfs krimp) kennen, en waar de specialisaties met name zitten in landbouw en nijverheid en industrie.



Figuur 2.13 Aandeel van sectoren in de totale werkgelegenheid (2023)



Figuur 2.13 ordent de onderscheiden sectoren op belang in de economie van Groningen en Noord-Drenthe. De figuur laat andermaal zien dat overheidsdiensten een groot aandeel hebben en oververtegenwoordigd zijn in de economie van de regio. Sectoren in Groningen en Noord-Drenthe met een werkgelegenheid die qua belang boven het Nederlands gemiddelde liggen zijn welzijnszorg, publiek gefinancierde zorg, overheid, middelbaar en hoger onderwijs, landbouw, industrie en chemie. Vooral advisering, groothandel, hightech maakindustrie, transport en logistiek en bank- en verzekeringswezen zijn ondervertegenwoordigd.

De hierboven beschreven sectoren kennen vaak een brede diversiteit aan activiteiten. Om hier een beter beeld van te krijgen is er een nadere analyse gemaakt aan de hand van een meer gedetailleerde sectorindeling. Het doel is om inzichtelijk te maken welke 'subsectoren' in Groningen bovengemiddeld aanwezig zijn en bovendien sneller groeien dan gemiddeld in Nederland (figuur 2.14). Concreet gaat het om niet-overheidsgerelateerde subsectoren

die oververtegenwoordigd zijn in Groningen en Noord-Drenthe en waarvan de groei tussen 2013 en 2023 boven het landelijk gemiddelde (van die sector) uitkwam. Daarbinnen zijn vervolgens alleen subsectoren met een minimaal aandeel van 0,1 procent van alle werkgelegenheid geselecteerd.

In figuur 2.14 staan voor de subsectoren die voldoen aan deze criteria de gemiddelde jaarlijkse groei tussen 2013 en 2023 (op de x-as) en het totaal aantal banen in die subsector in 2023 (achter de staven) weergegeven. In zekere zijn dit subsectoren waarin de regio mogelijk een concurrentievoordeel heeft ten opzichte van de rest van Nederland. In Bijlage 1 zijn de belangrijkste van de in deze paragraaf besproken figuren per deelregio gepresenteerd. Hiermee kan op fijnmaziger schaalniveau inzicht worden verkregen in de (ontwikkeling van de) specialisaties en trends.

Figuur 2.14 Subsectoren (2-digit SBI) met een bovengemiddelde groei in Groningen en Noord-Drenthe in de periode 2013-2023 en aantal banen in 2023.



### 3 Factoren die de regionale economie beïnvloeden

Het verklaren van verschillen in de economische ontwikkeling van gemeenten en regio's staat centraal in de locatietheorieën uit de stedelijke economie en economische geografie. In de klassieke economische theorie is een centrale rol weggelegd voor de aanwezigheid of nabijheid van grondstoffen, (goedkope) werknemers en aan- en afvoermogelijkheden.<sup>11</sup> In Nederland spelen deze factoren een belangrijke rol in de verklaring waarom DSM zich in Zuid-Limburg bevindt<sup>12</sup>, waarom de textielindustrie zich in Twente vestigde en waarom Rotterdam een petrochemisch cluster heeft. Historische padafhankelijkheid verklaart nog altijd een deel van de huidige concentratie van economische activiteiten. De historische beslissing om bijvoorbeeld een haven op een bepaalde plek aan te leggen is nog steeds een belangrijke verklaring voor de locatie van bepaalde economische sectoren en de bijbehorende productie en werkgelegenheid.

De bovengenoemde factoren (nabijheid grondstoffen en werknemers, en padafhankelijkheid) spelen een veel kleinere rol in de verklaring van de locatie van de, tegenwoordig veel belangrijker, dienstensector. In de moderne locatietheorieën spelen andere vestigingsfactoren een grotere rol. De zogenoemde *New Economic Geography* van Nobelprijswinnaar Krugman<sup>13</sup> benadrukt de voordelen van (stedelijke) agglomeratievoordelen voor bedrijven. Een ruimtelijke concentratie van bedrijven en huishoudens biedt verschillende externe schaalvoordelen waardoor bedrijven productiever zijn.

Op de eerste plaats hebben bedrijven in agglomeraties een grotere keuze uit toeleveranciers (*input sharing*) waardoor er meer gevarieerde en goedkope inkoopmogelijkheden zijn. Omgekeerd bieden grote stedelijke agglomeraties meer afzetmogelijkheden in de directe omgeving (het thuismarktvoordeel). Ook het aanbod van potentiële werknemers is in de stad groter waardoor er een betere matching is wat weer tot een hogere productiviteit leidt (*labor market pooling*). Tot slot zorgt een concentratie van bedrijven en huishoudens voor zogenaamde kennis-*spillovers*. Kennisuitwisseling – bewust of onbewust – wordt bevorderd

<sup>11</sup> Zie bijvoorbeeld: Weber, A. (1909). *Über den Standort der Industrien* (JCB Mohr, Tübingen).

<sup>12</sup> In 2023 is het hoofdkantoor van DSM binnen Zuid-Limburg verhuisd van Heerlen naar Maastricht.

<sup>13</sup> Krugman, P.R. (1991). Increasing returns and economic geography, *Journal of Political Economy*, 99, pp. 483-499.

door een hoge dichtheid van mensen en zorgt door leereffecten voor een stijging van de productiviteit.

Dit effect wordt versterkt als er in steden relatief veel hoogopgeleide mensen wonen en werken (het zogenaamde human capital).<sup>14</sup> De aanwezigheid van een ruim aanbod hoogopgeleide potentiële werknemers wordt als een steeds belangrijkere factor voor de groei van de economie gezien.<sup>15</sup> De economische groei van steden en regio's is niet langer alleen verbonden met investeringen van bedrijven in (fysiek) kapitaal, maar ook met de aanwezigheid van human capital. Op plekken met veel human capital blijken ook innovatie en economische activiteiten met de hoogste toegevoegde waarde zich te concentreren. De aanwezigheid van publieke kennisinstellingen en met name universiteiten spelen hier een belangrijke rol – zowel direct via onderzoek (kennisspillovers) als indirect via het 'ontwikkelen van human capital'.<sup>16</sup>

De voordelen van ruimtelijke concentratie hebben echter ook een keerzijde: files, hogere grond- en vastgoedprijzen en hogere lonen (hoe productiever de werknemer hoe hoger het loon). Dit leidt ertoe dat steden niet oneindig zullen doorgroeien en dat bepaalde sectoren (die minder voordelen ervaren dan andere) de stad uit trekken terwijl andere (die profiteren van deze voordelen) zich juist bovengemiddeld in steden bevinden – dit zijn veelal kennisintensieve activiteiten.

De concentratie van bedrijven biedt in de New Economic Geography ook voordelen voor huishoudens. In grote agglomeraties is er een breed aanbod aan banen en liggen de lonen hoger.<sup>17</sup> Door het groeiend aantal tweeverdieners neemt het belang van een breed aanbod banen voor huishoudens toe. De vraag naar strategische woonplaatsen waar beide partners hun carrièrewensen kunnen verwezenlijken stijgt, en daarmee het belang van het aanbod aan banen binnen acceptabele reistijd.<sup>18</sup> Tegenover deze voordelen van een hoge

---

<sup>14</sup> E.L. Glaeser, A. Saiz, 2003: The rise of the Skilled City, NBER working paper 10191; C.J. Simon, C. Nardinelli 2002 Human Capital and the rise of American Cities, *Regional Science and Urban Economics* 32(1): 59-96.

<sup>15</sup> E. Glaeser, J. Scheinkman, A. Schleifer, 1995: Economic growth in a cross-section of cities, in: *Journal of monetary economics*, 36, p. 117-143; C.J. Simon, C. Nardinelli, 2002: Human Capital and the rise of American Cities, in: *Regional Science and Urban Economics*, 32, 1, pp. 59-96.

<sup>16</sup> Zie ook A.M., Braam, e.a., 2017: De regionale impact van universiteiten – een literatuuroverzicht. CPB achtergronddocument 4 april 2017 (Centraal Planbureau, Den Haag).

<sup>17</sup> Zie: H. De Groot, G. Marlet, C. Teulings en W. Vermeulen, 2010: *Stad en Land* (Centraal Planbureau, Den Haag) en: E. Buitelaar e.a., 2016: *De Verdeelde Triomf* (Planbureau voor de Leefomgeving, Den Haag).

<sup>18</sup> D. Costa, E. Kahn, 2000: Power couples: changes in the locational choice of the college educated, 1940-1990, in: *Quarterly Journal of Economics*, 115 (4), pp. 1287-1315.

concentratie van bedrijven ondervinden huishoudens hiervan ook nadelen zoals files, hogere woonlasten en leefbaarheidsproblemen.

Volgens de stedelijke economie (urban economics) spelen ook consumptievoordelen een belangrijke rol. Edward Glaeser benadrukt in zijn *consumer city*-theorie het belang van specifiek stedelijke consumptiemogelijkheden die steden aantrekkelijke woonplekken maken.<sup>19</sup> Het gaat hierbij om een combinatie van een groot en divers aanbod aan cultuur, horeca, winkels – zogenoemde amenities – die uniek zijn voor grotere agglomeraties omdat er een grote kritische massa voor nodig is. Ook de mate van historiciteit en het aanbod natuur is van belang, zowel het aanbod in directe woonomgeving (parken, wonen aan water) als in de omgeving van de woning (bijvoorbeeld de nabijheid van de Noordzeekust of een bosrijk gebied).

Volgens de moderne locatietheorieën wordt de aantrekkingskracht van steden en regio's op huishoudens dus verklaard door een combinatie van productievoordelen voor bedrijven – die zich vertalen in meer kans op werk en een hoger loon voor huishoudens – én de consumptievoordelen voor huishoudens, door de aanwezigheid van amenities. Beide factoren, werk en woonattracties, blijken in Nederland ongeveer even belangrijk te zijn voor het verklaren van regionale verschillen in aantrekkingskracht.<sup>20</sup> Daarnaast spelen ook factoren als de kwaliteit van de woningvoorraad en de mate van overlast en onveiligheid een rol.

Steden en regio's kunnen door de relatie tussen het aantal bereikbare banen en de aantrekkingskracht op verhuizende huishoudens enerzijds en de groei van de (beroeps)bevolking en werkgelegenheid anderzijds in een positieve of negatieve spiraal komen. Een groei van het aantal bereikbare banen leidt tot een toename van de aantrekkingskracht en daarmee van de bevolking, wat weer kan leiden tot een groei van de werkgelegenheid waardoor het aantal bereikbare banen toeneemt enzovoorts. Een krimpende (beroeps)bevolking kan via een afname van de agglomeratievoordelen voor bedrijven leiden tot een daling van werkgelegenheid en het aantal bereikbare banen waardoor de aantrekkingskracht weer kleiner wordt, enzovoorts.

Bovenstaande inzichten maken dat regionaal economisch beleid voor een (belangrijk) deel bestaat of zou moeten bestaan uit beleid gericht op human capital, een aantrekkelijk woon- en leefklimaat en bereikbaarheid. Dat is in lijn met een studie van het Planbureau

<sup>19</sup> E. Glaeser, J. Kolko, A. Saiz, 2001: Consumer City, in: *Journal of Economic Geography* 1,1, p. 27-50.

<sup>20</sup> G. Marlet, 2009: De aantrekkelijke stad. Moderne locatietheorieën en de aantrekkingskracht van Nederlandse steden (VOC Uitgevers, Nijmegen).

voor de Leefomgeving<sup>21</sup> waarin wordt geconcludeerd dat succesvol regionaal economisch beleid zich niet richt op specifieke sectoren (picking winners) maar juist op (generieke) factoren die groei en innovatie stimuleren en het creëren van aantrekkelijke plekken om te wonen en te werken.<sup>22</sup> Daarnaast benadrukt deze studie dat er geen 'blauwdruk' bestaat voor regionaal economisch beleid maar dat de regionale context en bestaande economische structuur de specifieke 'beleidsmix' zou moeten bepalen.

De rest van dit hoofdstuk gaat in op deze regionale context vanuit het perspectief van Groningen en Noord-Drenthe door op een aantal van de hierboven genoemde factoren in te zoomen.

### 3.1 Agglomeratievoordelen

Agglomeratievoordelen stoppen niet bij stadsgrenzen. Gemeenten die vlakbij een grote stad liggen, profiteren tot op zekere hoogte ook van het stedelijke aanbod. Voor de meeste inwoners van bijvoorbeeld Westerkwartier ligt de stad Groningen voor werk binnen een acceptabele reistijd. De nabijheid van de stad Groningen beïnvloedt daarmee de omvang van de agglomeratievoordelen voor een bedrijf of huishouden in de rest van de provincie Groningen.

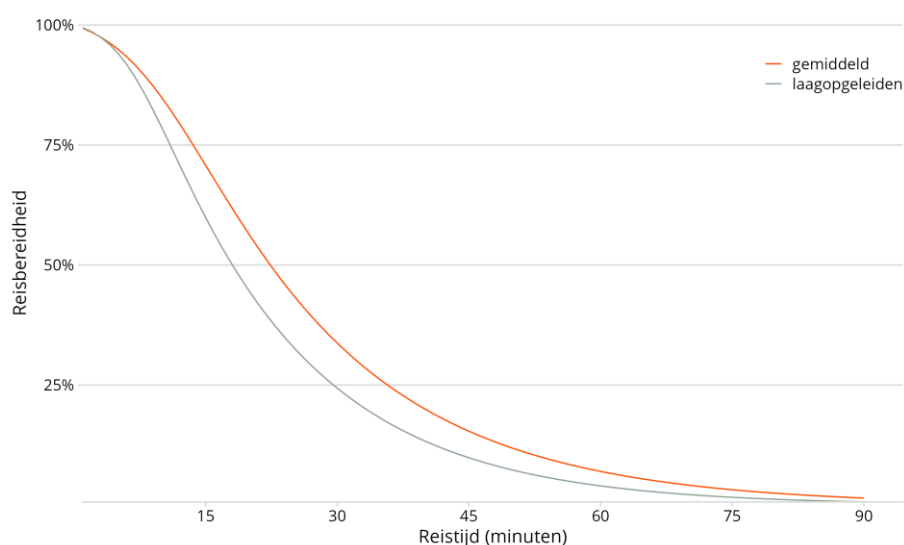
Onder een acceptabele reistijd wordt de reistijd verstaan die mensen bereid zijn om naar hun werk af te leggen. Wat een acceptabele reistijd wordt gevonden voor werk verschilt per persoon en hangt enerzijds af van de kenmerken van de persoon en anderzijds van de baan. Figuur 3.1 toont de gemiddelde gebleken reisbereidheid voor werk in Nederland en de reisbereidheid van mensen met een laag opleidingsniveau.<sup>23</sup> Te zien is hoe het percentage mensen dat bereid is te reizen voor werk afneemt naarmate de reistijd langer wordt (ook wel de afstandsvervalcurve genoemd). Mensen met een lager opleidingsniveau hebben over het algemeen banen die minder betalen, waardoor het voor hen minder loont om verder te reizen voor de 'optimale' baan. Dit uit zich in een lager dan gemiddelde reisbereidheid.

<sup>21</sup> O. Raspe, e.a., 2017: Stedelijke regio's als motoren van economische groei. Wat kan beleid doen? PBL, Den Haag.

<sup>22</sup> Zie ook: M. Nathan & H. Overman, 2013: Agglomeration, clusters, and industrial policy, in: Oxford Review of Economic Policy, 292, p. 383-404; S. Brakman & H. Garretsen, 2012: Het misleidende denken in top- en flopsectoren, in: Me Judice: 4 december 2012 en S. Brakman & C. van Marrewijk, 2013: Reflections on cluster policies, in: Cambridge Journal of Regions, Economy and Society, 6, p. 217-231.

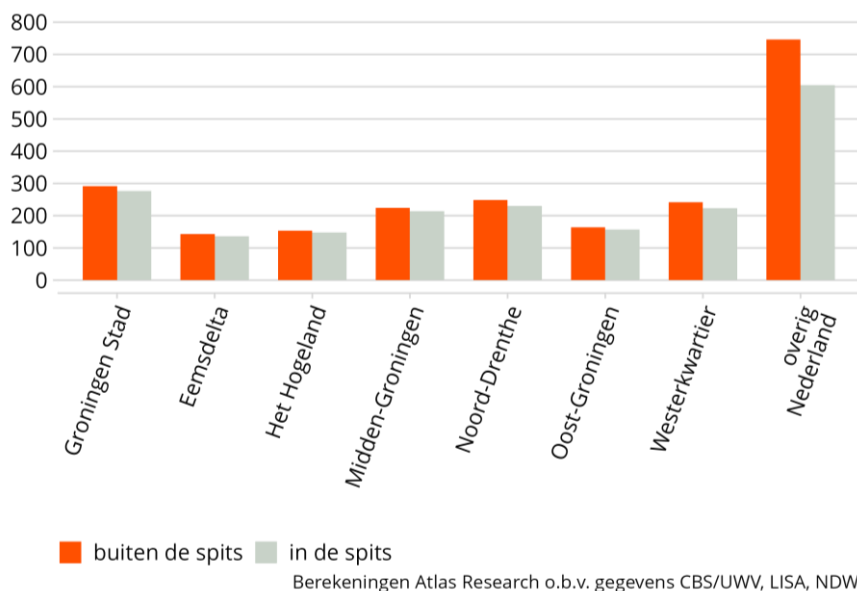
<sup>23</sup> Een veelvuldig gehoorde opmerking is dat de 'gemiddelde' reisbereidheid een te lage inschatting is voor de reisbereidheid van inwoners van perifeer gelegen regio's zoals Groningen en Noord-Drenthe. Nadere inspectie van de cijfers wijst uit dat inwoners van perifeer gelegen regio's gemiddeld kortere feitelijke reistijden hebben dan inwoners van de Randstad (vermoedelijk doordat zij minder te maken krijgen met files). Deze cijfers geven daarmee geen directe aanleiding om aan te nemen dat de feitelijke reisbereidheid groter is.

Figuur 3.1 Gemiddelde reisbereidheid ten behoeve van werk in Nederland (2018-2022)



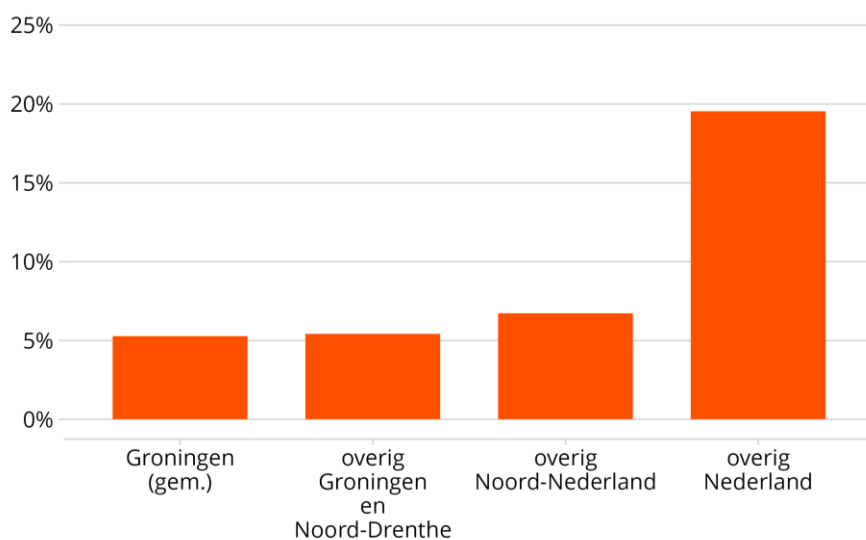
Op basis van deze gemiddelde reisbereidheid is de omvang van de agglomeratievoordelen per stad of regio voor zowel bedrijven als huishoudens te berekenen als het aantal potentiële werknemers dan wel banen binnen acceptabele reistijd van die stad of regio.

Figuur 3.2 Aantal bereikbare banen per regio (2022)



In Figuur 3.2 wordt duidelijk dat de omvang van deze agglomeratievoordelen in het onderzoeksgebied fors onder het Nederlandse gemiddelde ligt. De belangrijkste reden hiervoor is dat de reistijd naar andere kernen met een concentratie van werkgelegenheid, zoals Leeuwarden of Zwolle, voor de meeste mensen te lang is voor het dagelijkse woon-werkverkeer. Grensbarrières spelen in Groningen een beperkte rol – de dichtstbijzijnde kern met een werkgelegenheidsconcentratie over de grens is Oldenburg (op bijna 1,5 uur rijden). Binnen de provincie Groningen zijn de agglomeratievoordelen in de regio Stad het grootst en in Eemsdelta en Oost-Groningen het kleinst. Inwoners van (en bedrijven in) Groningen en Noord-Drenthe hebben weliswaar minder te kampen met reistijdverlies door files dan de rest van Nederland (figuur 3.3), maar dit weegt niet op tegen perifere ligging in het land.

Figuur 3.3 Afname van de baanbereikbaarheid in de spits per regio (2022)



Berekeningen Atlas Research o.b.v. gegevens CBS

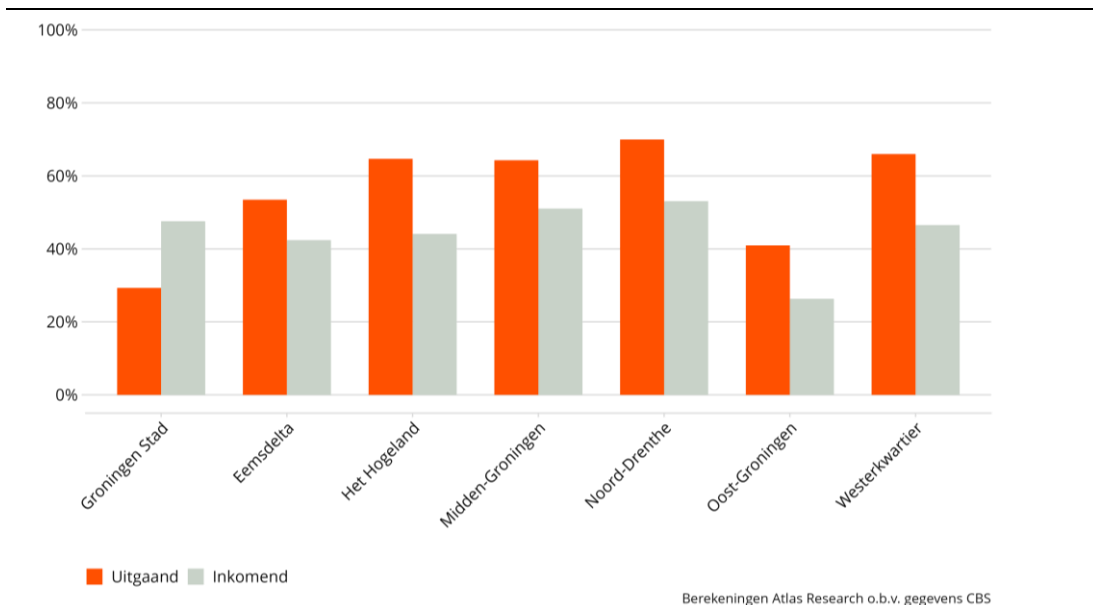
Dagelijkse pendelstromen geven een beeld van het functioneren van een regio als 'daily urban system'. Op basis van werk- en woonlocaties zijn inkomende en uitgaande pendelstromen in de regio Groningen en Noord-Drenthe in kaart gebracht. Met uitgaande pendel doelen we op inwoners die buiten de eigen (deel)regio werken en met inkomende pendel doelen we op banen die worden vervuld door mensen van buiten de (deel)regio.

Figuur 3.4 laat de mate zien waarin werknemers en werkgevers niet op de eigen regio georiënteerd zijn. Hieruit blijkt dat slechts ongeveer een kwart van de (werkende) inwoners van Groningen Stad buiten de eigen regio werkt, wat Stad een sterk op zichzelf georiënteerde



(deel)regio maakt. Werknemers in de andere deelregio's zijn voor hun werk voornamelijk op andere regio's georiënteerd. In Het Hogeland, Midden-Groningen, Noord-Drenthe en Westerkwartier ligt dit aandeel zelfs boven de 60 procent. Oost-Groningen valt op: slechts 40% van de (werkende) inwoners werkt buiten deze regio en bijna driekwart van de banen wordt vervuld door mensen uit de eigen regio. Het is daarmee naast Stad ook een op zichzelf georiënteerde (economische) regio.<sup>24</sup>

Figuur 3.4 Pendelstromen: mate waarin werknemers en werkgevers niet op de eigen regio georiënteerd zijn (2023)

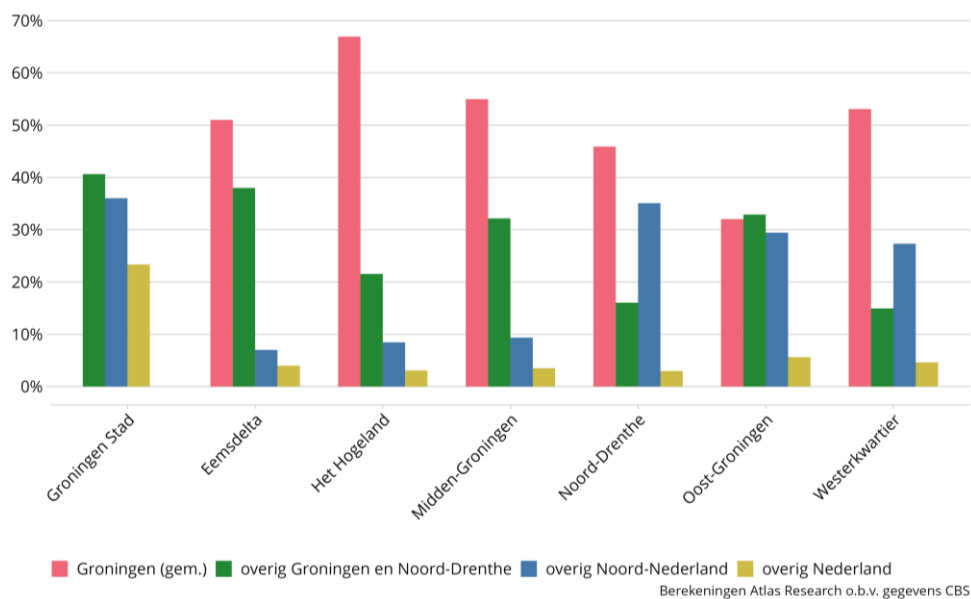


Figuur 3.5 laat zien op welke regio's werknemers georiënteerd zijn als ze niet in hun eigen regio werken. Niet geheel verrassend zijn vrijwel alle andere deelregio's in dat geval gericht op de Stad. Vooral Het Hogeland springt in het oog: meer dan twee derde van de (werkende) inwoners werkt in Stad als het buiten de eigen regio werkt. Oost-Groningen is echter de uitzondering op dit patroon en is niet sterk op Stad gericht, maar in gelijke mate op de rest van het gebied en op overig Noord-Nederland. Voor (Groningen) Stad valt op dat circa 22 procent van de buiten de eigen regio werkende inwoners in de rest van Nederland werkzaam is (vermoedelijk vaker in of richting de Randstad), wat meer dan vijf keer zo vaak is als in elke andere deelregio. Inwoners van Noord-Drenthe en het Westerkwartier werken daarnaast relatief vaak in overig Noord-Nederland, vanwege de geografische ligging vermoedelijk vaker in respectievelijk (overig) Drenthe en Friesland. Uit de niet weergegeven

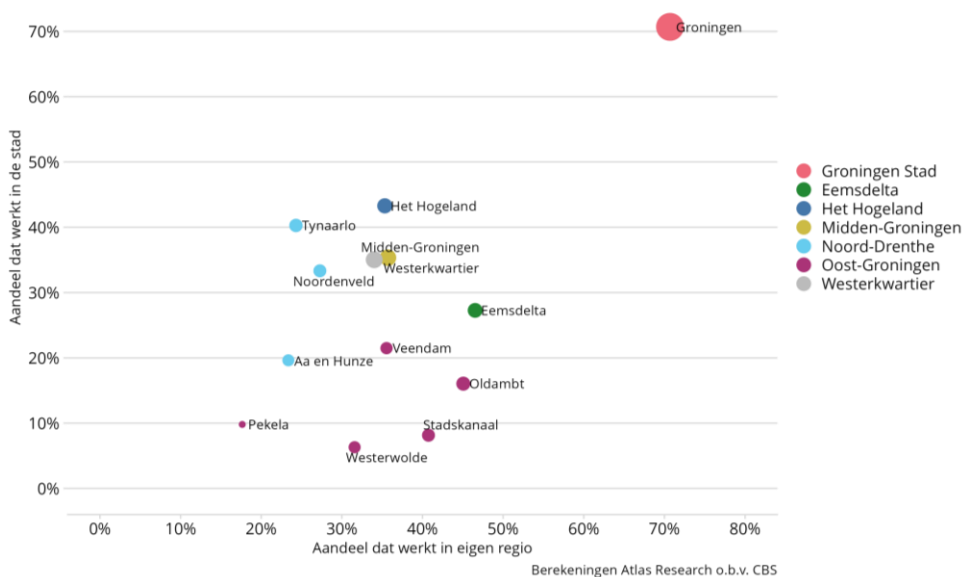
<sup>24</sup> De hier besproken pendelstromen zijn bestendig in de tijd en sinds 2015 amper wezenlijk veranderd.

gespiegelde gegevens (op welke regio's zijn werknemers georiënteerd als ze niet in hun eigen regio wonen?) is hetzelfde patroon zichtbaar: een relatief hoog aandeel (bijna 40%) van de werknemers uit Noord-Drenthe en Westerkwartier die niet uit in dezelfde regio wonen, zijn gevestigd in overig Noord-Nederland.

Figuur 3.5 Op welke regio's zijn inwoners georiënteerd als ze niet in hun eigen regio werken in 2023?



Figuur 3.6 Aandeel inwoners dat werkt in Groningen Stad en de eigen regio (2023)

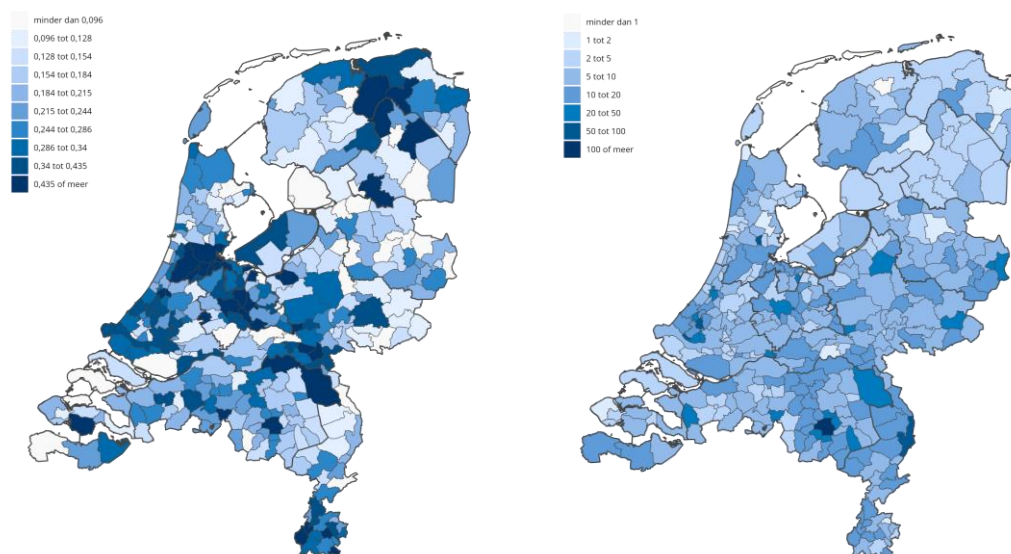


Uit figuur 3.6 blijkt wederom dat Oost-Groningen als enige deelregio niet op de Stad gericht is: de paarse bollen bevinden zich allemaal aan de onderkant van de spreidingsdiagram (hoe hoger, hoe meer oriëntatie op Groningen Stad). In Bijlage 1 zijn de belangrijkste figuren over pendel en oriëntatie op de eigen regio ook per deelregio gepresenteerd.

### 3.2 Kennis, innovatie en kapitaal

Een belangrijke factor voor economische groei is innovatie. Nieuwe producten en diensten die succesvol op de markt worden gebracht zorgen voor werkgelegenheids- en productiviteitsgroei van bedrijven. Dat is op de eerste plaats afhankelijk van de inzet en activiteiten van bedrijven zelf. Maar ook regionale factoren spelen een rol – via kennisspillovers van andere organisaties en de aanwezigheid van human capital. De omvang en kwaliteit van de regionale kennisinfrastructuur is een belangrijke factor. Ook de mate waarin financiering beschikbaar is voor risicovolle en onzekere innovatie- en bedrijfsprocessen (durfkapitaal).<sup>25</sup>

Figuur 3.7 Gemiddelde complexiteit van patenten (links) en aantal patenten per 10.000 inwoners (rechts) in de periode 2011-2020

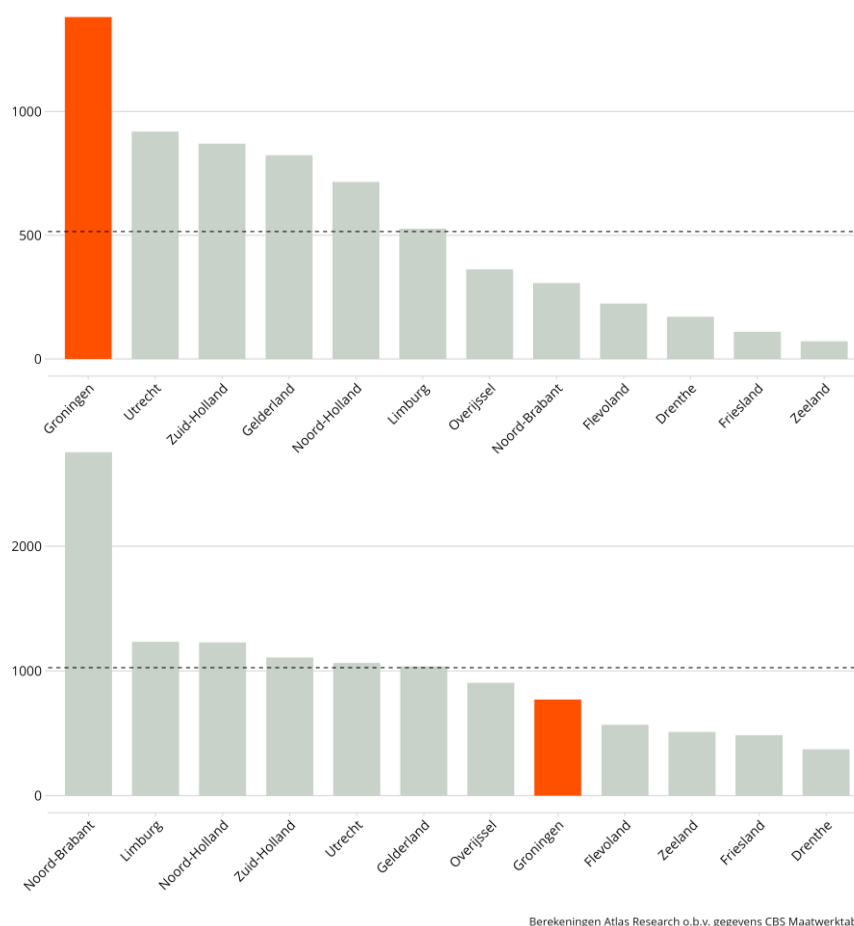


Hoe innovatief het bedrijfsleven is, laat zich lastig meten. Een manier is om te kijken naar bijvoorbeeld het aantal patenten dat is toegekend per regio (uitgaande van de locatie van

<sup>25</sup> O. Raspe, e.a., 2017: Stedelijke regio's als motoren van economische groei. Wat kan beleid doen? (Planbureau voor de Leefomgeving, Den Haag). Over (de beschikbaarheid van) durfkapitaal zijn geen recente cijfers voorhanden.

de uitvinder) en de complexiteit van die patenten.<sup>26</sup> Hoewel niet elk patent innovatief is en zeker niet alle innovaties gepatenteerd worden, geeft dit op regionaal niveau wel een indicatie van de mate van technologische innovatie. De complexiteit van de aangevraagde patenten is een maat op basis van de mate waarin het aangevraagde patent technologieën combineert die niet zo vaak voorkomen op andere patenten. Figuur 3.7 laat zien dat het relatieve aantal aangevraagde patenten in Groningen en Noord-Drenthe relatief laag is (met uitzondering van Stad en Veendam). De patenten in Stad, Het Hogeland, Westerkwartier en Noord-Drenthe combineren relatief vaak technologieën die elders in Europa zelden worden gecombineerd – waarbij moet worden aangetekend dat dit buiten de stad mogelijk wordt vertekend door het kleine aantal patenten in het analysebestand.

Figuur 3.8 R&D uitgaven in euro's per baan in de publieke (boven) en private sector (onder) in 2022. De stippellijn in deze en vergelijkbare figuren representeert het Nederlands gemiddelde.

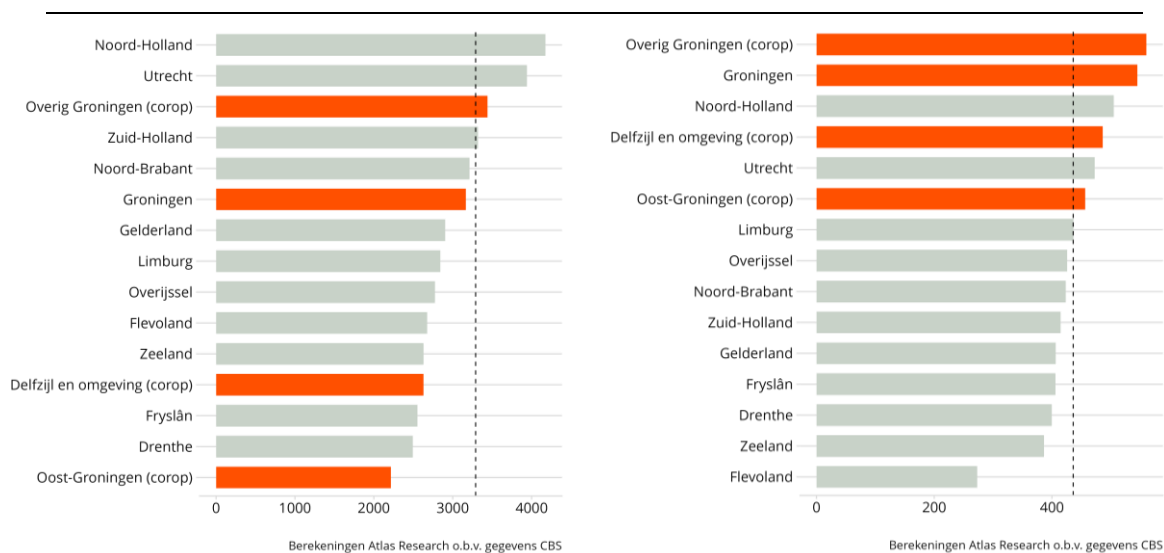


<sup>26</sup> Voor deze analyse is gebruik gemaakt van de patentendatabase REGPAT van het EPO. Patenten zijn op vergelijkbare wijze geanalyseerd als in Middeldorp, M., Burema, F., Mandemakers, J., Veldkamp, J. (2024). Groei en bloei in Holland Rijnland. Aangrijpingspunten voor het versterken van de regionale agglomeratiekracht. Amsterdam: Atlas Research.

De regio (en vooral Groningen stad) heeft met de aanwezigheid van de Rijksuniversiteit Groningen (inclusief het universitair medisch centrum) een sterke publieke kennisinfrastructuur. Dat komt naar voren in het feit dat de publieke R&D-uitgaven (research en development) relatief het hoogst zijn van alle provincies (zie figuur 3.8). De private R&D-uitgaven blijven daar ver bij achter.

De provincie Groningen behoort tot de hogere middenmoot waar het de investeringen in software en databases<sup>27</sup> per arbeidsjaar betreft (figuur 3.9), vergelijkbaar met provincies in de Randstad. Uitgesplitst naar COROP-regio's<sup>28</sup>, worden de verschillende snelheden in de provincie zichtbaar. De COROP-regio 'Overig Groningen' waarin de stad zich bevindt, kent een duidelijk grotere omvang van deze investeringen en kent bovendien de sterkste groei van alle onderscheiden regio's. De andere twee COROP-regio's in de provincie behoren tot de regio's met de laagste omvang van dit soort investeringen, maar kenden een bovengemiddelde groei in de afgelopen 25 jaar. Daarmee lijkt de stad een voorlopersrol op het gebied van ICT te hebben, en in de rest van de regio mogelijk sprake van een inhaalslag – al is er nog een lange weg te gaan ten opzichte van de rest van het land.

Figuur 3.9 Totaal investeringen software en databases per arbeidsjaar (2021; links) en index (1996 = 100; rechts)



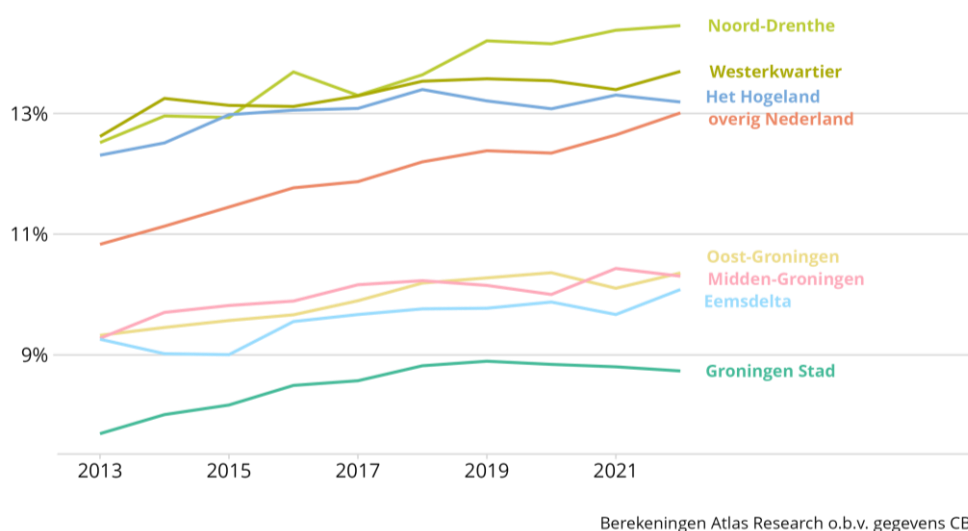
<sup>27</sup> Het gaat om investeringen in computerprogramma's, programmabeschrijvingen et cetera, maar niet om de (computer)hardware en/of telecommunicatieapparatuur.

<sup>28</sup> De COROP-regio 'Overig Groningen' bestaat uit gemeenten Groningen, Midden-Groningen, Westerkwartier en het Hogeland. De COROP-regio 'Oost Groningen' bestaat uit gemeenten Oldambt, Pekela, Stadskanaal, Veendam en Westerwolde (en correspondeert daarmee met de deelregio Oost-Groningen uit dit onderzoek). De COROP-regio 'Delfzijl en omgeving' bestaat alleen uit gemeente Eemsdelta.

### 3.3 Ondernemerschap en bedrijvendynamiek

Naast *human capital* wordt ondernemerschap vaak gezien als determinant van (toekomstige) economische groei. Daarbij is het van belang om onderscheid te maken tussen *necessity*- en *opportunity-driven* ondernemerschap (ondernemerschap uit noodzaak, bijvoorbeeld omdat er zich geen betere kansen op de arbeidsmarkt voordoen, versus ondernemerschap omdat iemand een goed idee heeft en dat wil uitvoeren).<sup>29</sup> In de beschikbare openbare cijfers is het niet mogelijk om dit onderscheid te maken, hetgeen de interpretatie bemoeilijkt. Figuur 3.10 presenteert de beschikbare cijfers over het aandeel ondernemers naar deelregio en in de rest van Nederland. Het gaat hierbij om personen die arbeid verrichten voor eigen rekening of risico in een eigen bedrijf of praktijk (zelfstandig ondernemers) of als directeur in loondienst van een eigen bedrijf (directeur-grotoaandeelhouders) – het betreft dus niet alleen zelfstandigen zonder personeel.

Figuur 3.10 Aandeel ondernemers in de beroepsbevolking



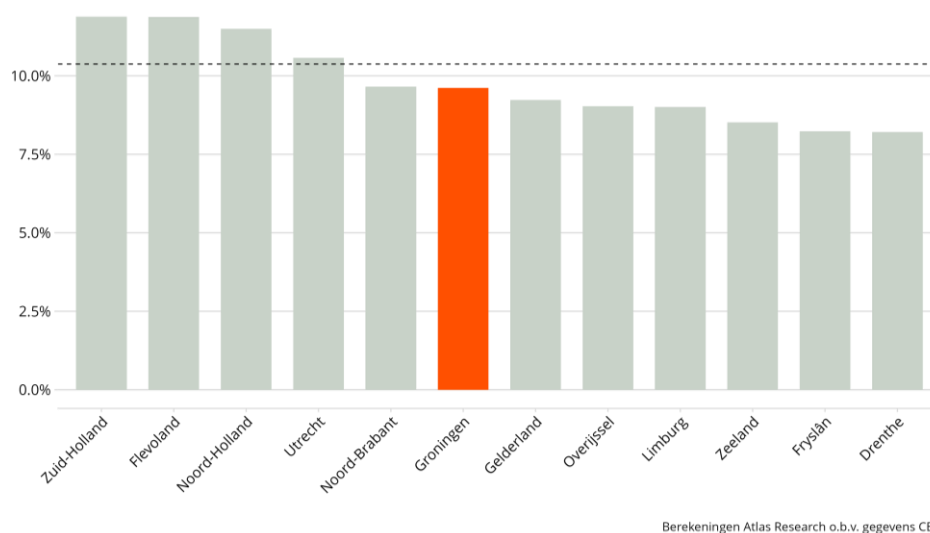
Gemiddeld is het aandeel ondernemers in de beroepsbevolking de afgelopen tien jaar toegenomen. In Westerkwartier, Noord-Drenthe en Het Hogeland lag het aandeel ondernemers tien jaar geleden ruim boven het Nederlands gemiddelde, maar is dit aandeel langzamer gegroeid – met uitzondering van Noord-Drenthe. In de rest van de regio was het aandeel ondernemers in de beroepsbevolking lager dan gemiddeld in Nederland en is dit aandeel bovendien trager gegroeid. Vooral de ontwikkeling in Groningen Stad valt

<sup>29</sup> Stephens, H. M., & Partridge, M. D. (2011). Do entrepreneurs enhance economic growth in lagging regions?. *Growth and Change*, 42(4), 431-465.

hierbij op. Tussen 2013 en 2018 groeide het aandeel mee met de rest van het land, maar na 2018 is het aandeel ondernemers in de beroepsbevolking stabiel gebleven – of zelfs aan het krimpen.

Een andere manier om naar ondernemerschap te kijken is om het relatieve aantal startende bedrijven en snelgroeiende bedrijven in beeld te brengen. Het idee hierachter is dat dit een beeld geeft van de mate waarin in de regio kansen worden herkend en succesvol worden benut.<sup>30</sup> Het relatief aantal oprichtingen van bedrijven ligt in Groningen lager dan in de Randstedelijke provincies, maar hoger dan in de meeste niet-Randstedelijke provincies. Dat is in lijn met de relatieve positie van Groningen als ‘derde’ regio van Nederland (na de regio’s Randstad en Eindhoven).

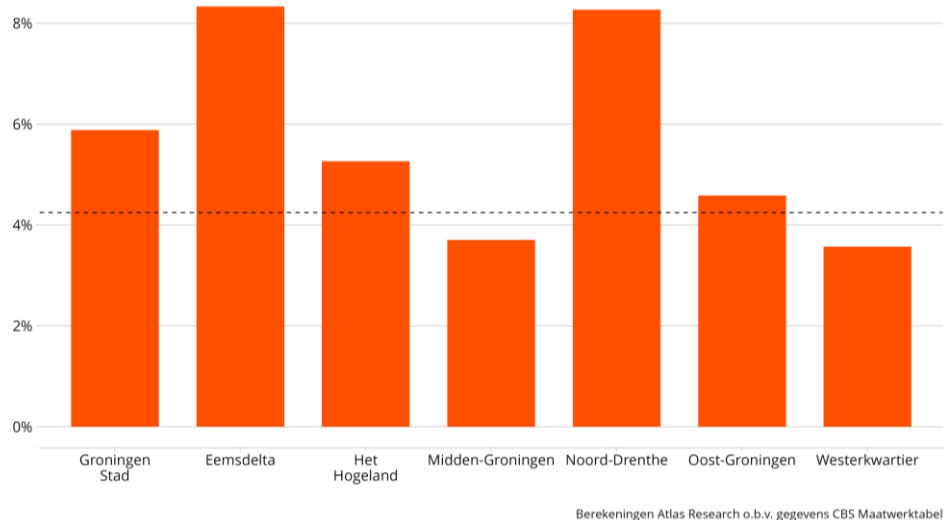
Figuur 3.11 Gemiddeld relatief aantal oprichtingen in de periode 2015–2022 per provincie



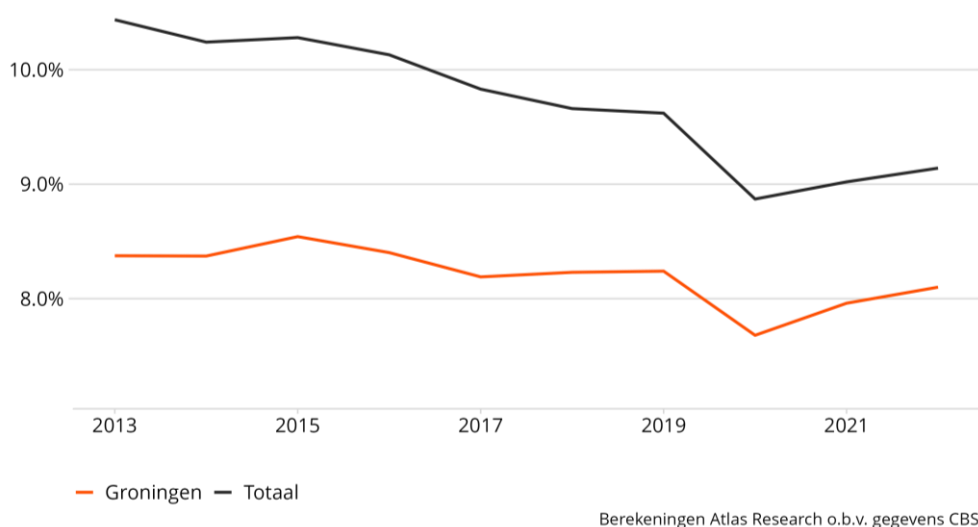
Het relatieve aantal scale-ups ligt in bijna de hele regio boven het Nederlands gemiddelde (de stippellijn), met uitzondering van Midden-Groningen en Westerkwartier. Bijzonder hoog is het aantal scale-ups in Eemsdelta en Noord-Drenthe.

<sup>30</sup> Bosma, N. & Van Oort, F. (2013). Agglomeration economies, inventors and entrepreneurs as engines of European regional economic development. *The Annals of Regional Science* 51(1), pp. 213–244  
 Bos, J. & Stam, E. (2014). Gazelles and Industry Growth: A Study of Young High-Growth Firms in the Netherlands. *Industrial and Corporate Change*, 23 (1), pp. 145–169.

Figuur 3.12 Relatieve aantal scale-ups per regio (2021)



Figuur 3.13 Aandeel internationale handelaren



De mate waarin het bedrijfsleven internationaal actief is, wordt vaak als een indirecte indicator voor de concurrentiekracht gezien, omdat internationaal handel drijven complexer en ingewikkelder is dan handelen in eigen land. Exporterende bedrijven blijken dan ook veelal productiever en innovatiever te zijn dan niet-exporterende bedrijven en leveren daarmee mogelijk een grotere bijdrage aan de economische groei en de werkgelegenheid in de regio waar zij actief zijn. Het aandeel exporterende bedrijven in de provincie Groningen is kleiner dan gemiddeld in Nederland. Wel is het aandeel exporterende bedrijven minder

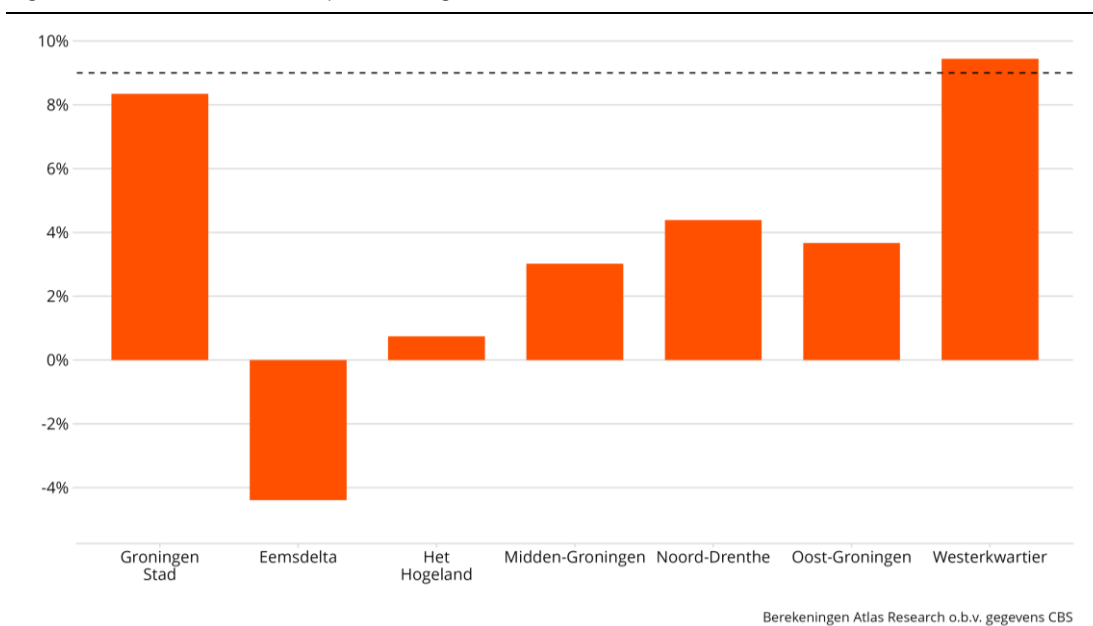


sterk gedaald dan gemiddeld in Nederland, waardoor het 'gat' tussen Groningen en Nederland geslonken is.

### 3.4 Human capital

De aanwezigheid van een ruim aanbod, goed opgeleide (potentiële) werknemers een belangrijke rol in de ontwikkeling van een regionale economie. De groei of krimp van de (potentiële) beroepsbevolking wordt dan ook in toenemende mate niet meer (alleen) als een gevolg van de ontwikkeling van de werkgelegenheid gezien maar ook als een factor die de werkgelegenheidsgroei bepaalt. Zo blijkt dat regio's die een groter aanbod human capital hebben een sterkere economische groei doormaken.<sup>31</sup> Daarnaast kennen die veel human capital vereisen vaak een multiplier: in steden en regio's waar het aandeel banen voor hoogopgeleiden toeneemt, groeit ook het aantal banen in ondersteunende sectoren die geschikt zijn voor laagopgeleiden.

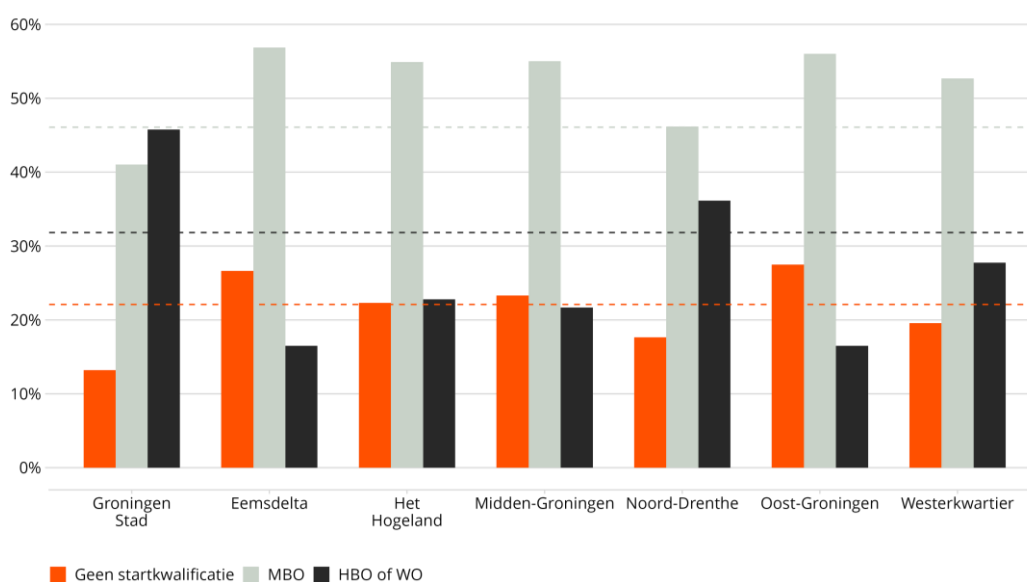
Figuur 3.14 Groei van de beroepsbevolking (2013-2023)



<sup>31</sup> Moretti, E. (2004). Human capital externalities in cities. In Handbook of regional and urban economics (Vol. 4, pp. 2243-2291). Elsevier.

Tussen 2013 en 2023 groeide de beroepsbevolking (de bevolking tussen 15 en 74 jaar die werkt of binnen afzienbare tijd wil en kan werken) in Groningen trager dan gemiddeld in Nederland (de stippellijn in figuur 3.14). In het Westerkwartier en in de stad hield de groei ongeveer gelijke tred met het Nederlands gemiddelde (de stippellijn in figuur 3.14), maar in de rest van de regio groeide de beroepsbevolking beduidend trager. In Eemsdelta kromp de beroepsbevolking met ruim vier procent. De stagnerende groei van de beroepsbevolking in Het Hogeland is de meest waarschijnlijke oorzaak van de groei van de werkgelegenheidsquote in die gemeente (zie figuur 2.7 in paragraaf 2.2). Hoewel het aantal banen nog doorgroeide, is de beroepsbevolking de afgelopen tien jaar min of meer stabiel gebleven.

Figuur 3.15 Beroepsbevolking naar opleidingsvorm (2023)

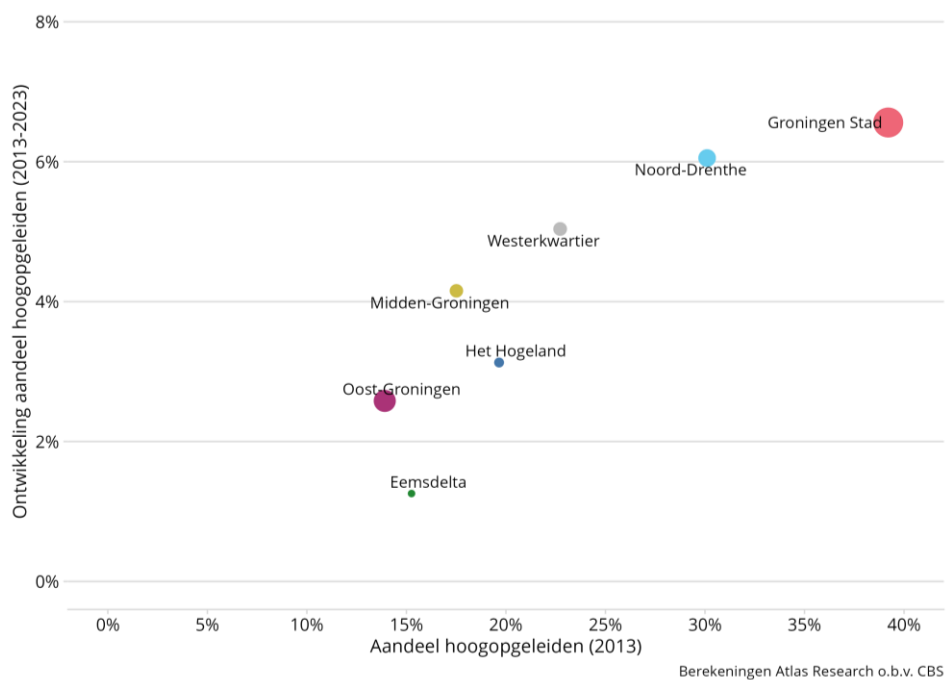


Het opleidingsniveau van de beroepsbevolking is een belangrijke graadmeter voor *human capital*. Groningen stad en Noord-Drenthe hebben een grotere dan gemiddelde beroepsbevolking met opleidingsniveau HBO of WO. Het aandeel laagopgeleiden (personen zonder 'startkwalificatie') is in Groningen en Noord-Drenthe kleiner dan gemiddeld in Nederland, Eemsdelta en Oost-Groningen hebben juist een groter dan aandeel laagopgeleiden. Er zijn in bijna de gehele regio (uitgezonderd Groningen Stad en Noord-Drenthe) meer mensen met een MBO (of vergelijkbare) opleiding.

De verschillen tussen de deelregio's zijn de afgelopen tien jaar ook steeds groter geworden, zo blijkt uit figuur 3.16. Op de horizontale as staat het aandeel hoogopgeleiden in 2013 en op

de verticale as staat de groei in procentpunt van het aandeel hoogopgeleiden. Hoe groter het aandeel hoogopgeleiden in 2013, hoe sterker de toename van het aandeel hoogopgeleiden in de tien daaropvolgende jaren over het algemeen was.

Figuur 3.16 Aandeel hoogopgeleiden in 2013 en de groei in dit aandeel tussen 2013 en 2023



De beroepsbevolking groeit dus sneller in Groningen Stad en raakt ook nog eens steeds hoger opgeleid – de stad is als het ware een magneet voor talent in de regio. In hoofdstuk 2 zagen we dat het aantal banen per hoofd van de beroepsbevolking in de stad ook nog eens sterker toenam. In de rest van de regio groeit de beroepsbevolking langzamer en was de ontwikkeling van de werkgelegenheid trager, met als gevolg dat economie van de regio meer en meer op de stad gericht is.

### 3.5 Woon aantrekkelijkheid

Aantrekkelijke steden (en regio's) werken als een magneet op talent. In verstedelijkte regio's heeft dat talent meer interacties waardoor kennis-*spillovers* ontstaan. Doordat mensen met veel kennis en vaardigheden productiever zijn, zijn deze steden en regio's aantrekkelijke vestigingsplaatsen voor bedrijven en zal naar verwachting de werkgelegenheid (sneller) toenemen. De banen voor deze mensen hebben een additioneel direct én indirect effect op de lokale werkgelegenheid. Niet alleen ontstaan er banen voor toeleveranciers en

verzorgende functies (een *multiplier effect*)<sup>32</sup>, ook geven deze mensen meer geld uit in de plaatselijke horeca, winkels en theaters waardoor ze de werkgelegenheid daar bevorderen. Daarbij gaat het vooral om de werkgelegenheid voor mensen met een laag opleidingsniveau (het zogenoemde *trickle-down effect*).<sup>33</sup> Tenslotte zijn mensen met veel kennis en vaardigheden eerder geneigd om succesvolle bedrijven te starten die de lokale economie verder stimuleren (ondernemerschap).<sup>34</sup>

Aantrekkelijke woonregio's zijn daarmee naar verwachting dus óók regio's die een snellere groei doormaken. Al meer dan twintig jaar maakt Atlas Research, als onderdeel van de jaarlijkse Atlas voor gemeenten, een woonaantrekkelijkheidsindex. Deze woonaantrekkelijkheidsindex laat zien hoe aantrekkelijk een gemeente gevonden wordt om in te wonen. Van origine ging het om de vijftig grootste steden van Nederland, maar sinds een herziening van het onderliggende model in 2023 is het mogelijk om de woonaantrekkelijkheid op basis van objectieve kenmerken voor alle locaties in Nederland te bepalen.

De woonaantrekkelijkheid van een plek is bepaald middels een statistische analyse.<sup>35</sup> Deze analyse meet hoe objectieve kenmerken van woonlocaties in Nederland moeten worden gewogen om de betalingsbereidheid van mensen voor een vierkante meter woonruimte zo goed mogelijk te voorspellen. De bereikbaarheid weegt zeer zwaar mee in de woonaantrekkelijkheid, en eerder in dit hoofdstuk zagen we al dat Groningen en Noord-Drenthe hier een flinke achterstand hebben op de rest van het land (in het bijzonder de Randstad). Factoren als veiligheid, het lokale aanbod aan niet-dagelijkse voorzieningen (*amenities*), groen en blauw, de toegang tot (universitair) onderwijs, historie en de kwaliteit van de woonomgeving, "woonattracties", spelen echter ook een grote rol – en die staan centraal in de rest van deze paragraaf.

---

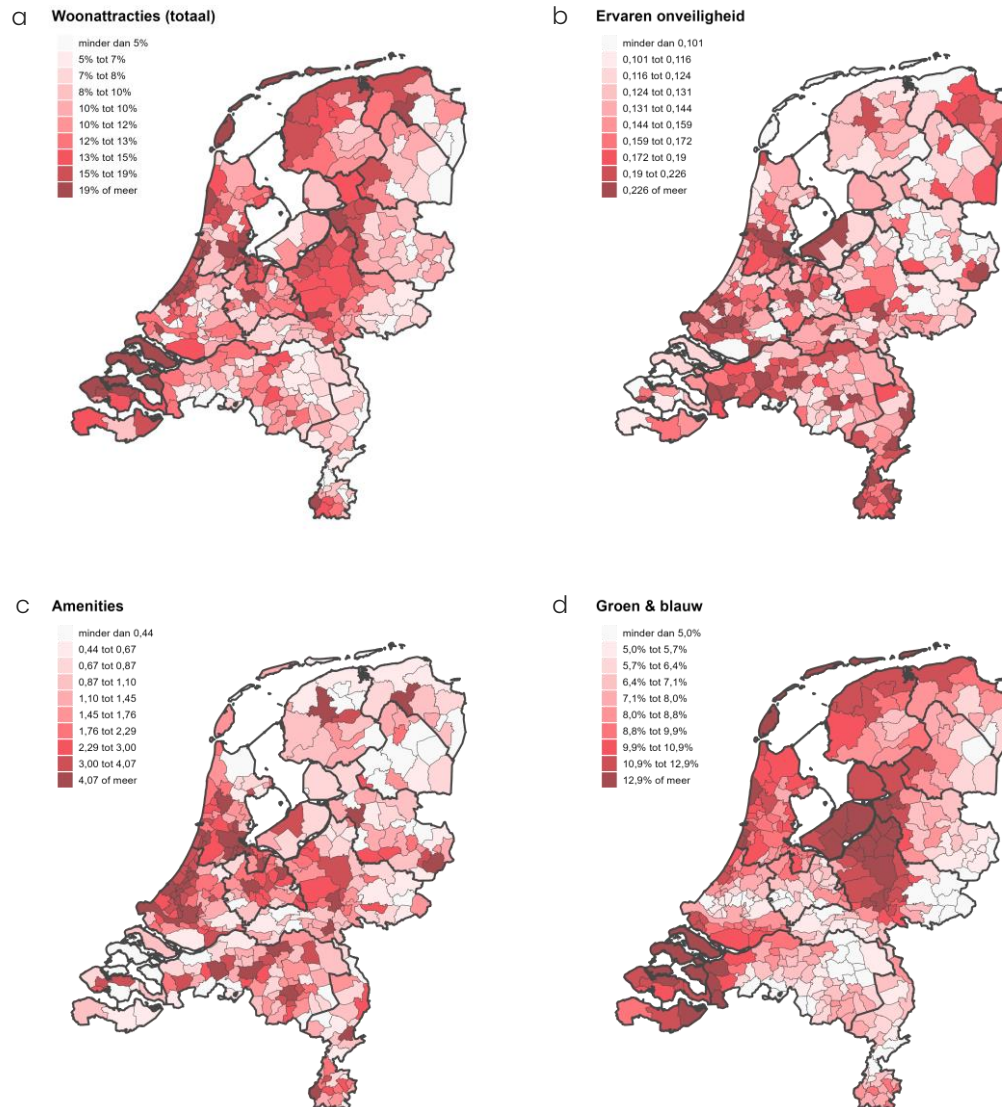
<sup>32</sup> Moretti, E. (2012). *The New Geography of Jobs*. Boston: Houghton Mifflin Harcourt.

<sup>33</sup> Aghion, P. & Bolton, P. (1997): A theory of trickle-down growth and development, *The Review of Economic Studies*, vol. 64, pp. 151-172.

<sup>34</sup> Gennaioli, N., La Porta, R., Lopez-de-Silanes, F., & Shleifer, A. (2013). Human capital and regional development. *The Quarterly journal of economics*, 128(1), 105-164.

<sup>35</sup> <https://atlasresearch.nl/ranglijst-woonaantrekkelijkheid/>

Figuur 3.17 Woonaantrekkelijkheid: a) toegenomen betalingsbereidheid voor woonruimte o.b.v. woonattracties (totaal); b) ervaren onveiligheid; c) niet-dagelijkse voorzieningen (*amenities*); d) toegenomen betalingsbereidheid voor woonruimte o.b.v. groen en blauw.



De kaarten in Figuur 3.17 belichten verschillende aspecten van de woonaantrekkelijkheid in Nederland. Linksboven zien we de totale toegenomen betalingsbereidheid voor woonruimte als gevolg van woonattracties (i.e. de woonaantrekkelijkheid minus bereikbaarheid). Vervolgens zijn de mate van ervaren onveiligheid, het lokaal aanbod aan niet-dagelijkse voorzieningen zoals theaters, horeca, kwaliteitsrestaurants en mode- en 'luke' winkels (*amenities*) en de nabijheid en kwaliteit van groen en blauw in de wijk en de wijdere omgeving weergegeven. (Universiteits)steden die een hoog voorzieningenniveau combineren met een lage onveiligheid worden aantrekkelijk gevonden (kennen een hoge

betalingsbereidheid voor woonruimte). Hetzelfde geldt voor landelijk gebied met een hoge natuurwaarde – zeker wanneer dit gepaard gaat met een lage mate van ervaren onveiligheid en/of nabijheid van een stad met veel amenities.

In Groningen en Noord-Drenthe valt ten eerste op dat de stad Groningen een zeer hoog voorzieningenniveau heeft dat zich kan meten met het voorzieningenniveau in grote steden als Utrecht en Rotterdam. Dit past bij de rol van de stad als het centrum van de provincie Groningen én Noord-Nederland. Er is hierdoor veel draagvlak voor ondeelbare voorzieningen als theaters en poppodia. In de rest van het gebied hoort het voorzieningenniveau tot het laagste van het land. Het is niet gek dat er weinig poppodia en theaters zijn in het omland, maar uit nadere inspectie van de cijfers blijkt ook dat het aanbod aan (kwaliteits)restaurants, horeca en mode- en 'luxe' winkels tot het laagste van het land behoort.

Veiligheid is een belangrijke pijler in het model voor de woonaantrekkelijkheid. Deze pijler bestaat voor twee gelijke delen uit het (objectieve) aantal misdrijven en de (subjectieve) ervaren onveiligheid. In Figuur 3.17 (rechtsboven) is de ervaren onveiligheid weergegeven. Hier valt op dat in Oost-Groningen het ervaren onveiligheidsniveau in veel opzichten net zo ongunstig is als in middelgrote steden en op het platteland van Noord-Brabant en Limburg – waar veel overlast door drugshandel is. In Groningen stad voelen mensen zich juist veel veiliger dan in de meeste (middel)grote steden.

Het Hogeland profiteert van de ligging nabij het Lauwersmeer en de waddenkust, waardoor er veel groen en blauw in de woonomgeving is.<sup>36</sup> Ook op dit aspect valt de relatief ongunstige positie van Midden- en Oost-Groningen op. De relatief ongunstige score van Noord-Drenthe en in het bijzonder Borger-Odoorn komt doordat een relatief klein aandeel van het groen en blauw behoort tot Natura 2000-gebied – landelijk gezien een kenmerk dat veel bijdraagt aan de betalingsbereidheid voor woonruimte.

Alleen al door de lagere agglomeratiekracht zal de regio Groningen en Noord-Drenthe nooit kunnen concurreren met de Randstad – voor veel mensen weegt de nabijheid van veel banen en de ruimschoots op tegen de nadelen van files, vervuiling en onveiligheid. Op basis van bovenstaande analyse wordt echter ook duidelijk waarom Groningen Stad zo'n magneet voor talent is in de regio. Het Hogeland, Westerkwartier en Noord-Drenthe liggen

<sup>36</sup> Deze indicator is een gewogen combinatie van de hoeveelheid binnen acceptabele reistijd, het aandeel Natura 2000-aangewezen natuur in de natuur binnen acceptabele reistijd en het aandeel groen en blauw in de wijk. De gewichten zijn bepaald met het model voor de woonaantrekkelijkheidsindex dat de betalingsbereidheid van mensen voor omgevingskenmerken op een bepaalde woonlocatie schat.

op bereisbare afstand van de stad en kunnen fungeren als prettige woonregio en overloopgebied voor mensen die wonen in de stad te duur vinden. In Eemsdelta, Midden- en Oost-Groningen staat de woonkwaliteit echter onder druk: de regio combineert een lage toegang tot *amenities* met een groter onveiligheidsgevoel en ongunstiger toegang tot groen en blauw.

## 4 Sociale uitdagingen

We richten ons in dit onderzoek niet alléén op de (ontwikkeling van de) economie in de regio Groningen en Noord-Drenthe, maar leggen ook de link met de sociale uitdagingen in de regio.

### 4.1 Sociaaleconomische status

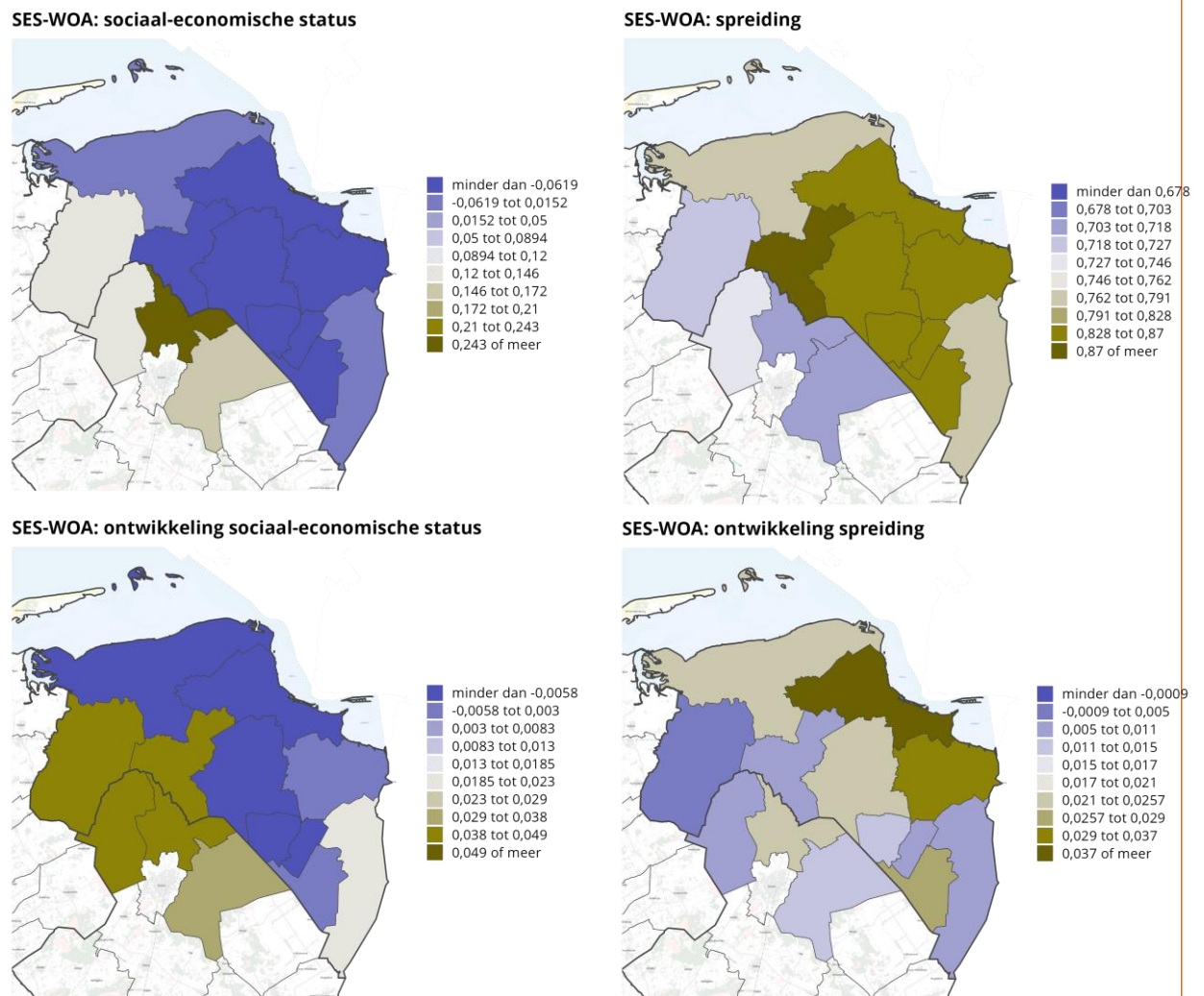
De SES-WOA-score (hierna: SES) is een door CBS ontwikkelde maat voor de sociaaleconomische status van verschillende regio's en wordt beschreven in termen van de (financiële) welvaart, het opleidingsniveau en het (recente) arbeidsverleden van particuliere huishoudens.<sup>37</sup> De kaarten van figuur 4.1 geven van links naar rechts en van boven naar onder achtereenvolgens de stand, spreiding (beide in 2022) en de ontwikkeling van de stand en spreiding (in de periode 2014-2022) in de SES weer. De categorieën zijn bepaald door de SES in tien kwantielen te verdelen en in te kleuren op basis van alle gemeenten in Nederland. Wat hieruit valt op te maken is dat huishoudens in Noord-Drenthe in 2022 een relatief hoge SES en in (Groningen) Stad en Oost-Groningen een relatief lage SES hebben. Bovendien is er in Stad en Oost relatief veel spreiding in SES te zien, wat betekent dat er veel variatie in SES-scores is binnen deze gemeenten - er zijn zowel gebieden in deze gemeenten waar huishoudens een relatief lage als waar huishoudens een relatief hoge SES hebben.

In Noord- en Oost-Groningen heeft de SES zich pakweg de laatste tien jaar negatief ontwikkeld ten opzichte van de rest van Nederland. In Groningen Stad, Westerkwartier en Noord-Drenthe is juist een positieve ontwikkeling zichtbaar. De ontwikkeling van de variatie in de SES-score binnen gemeenten geeft een gemêleerd beeld.

<sup>37</sup> <https://www.cbs.nl/nl-nl/faq/infoservice/hoe-interpreteer-je-de-ses-woa-scores-en-hoe-zijn-deze-bepaald> voor een gedetailleerde beschrijving.



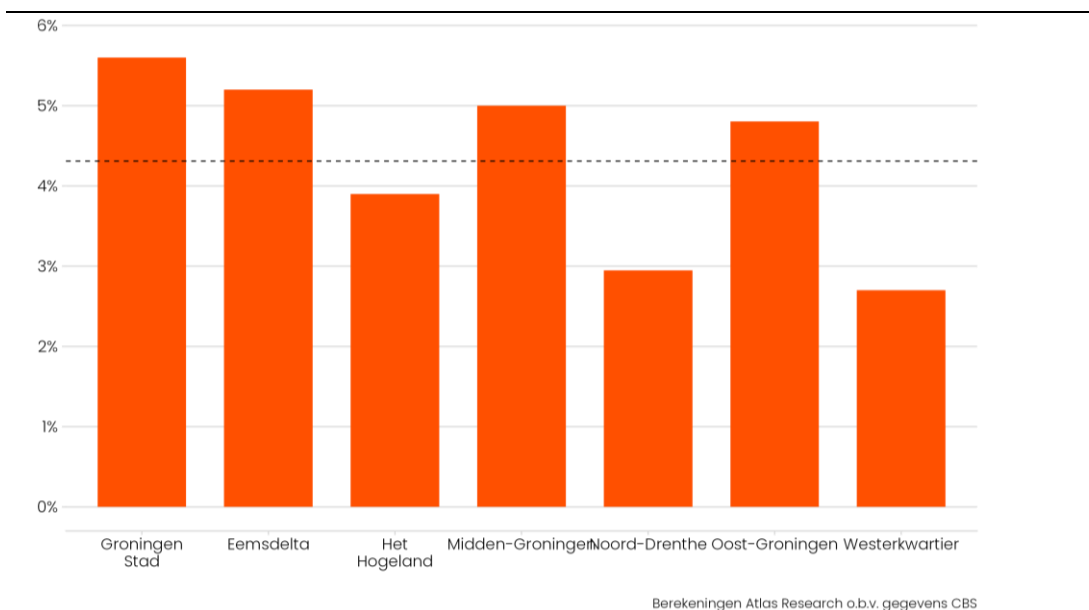
Figuur 4.1 SES-WOA: a) stand; b) spreiding; en ontwikkeling van de stand (c) en spreiding (d)



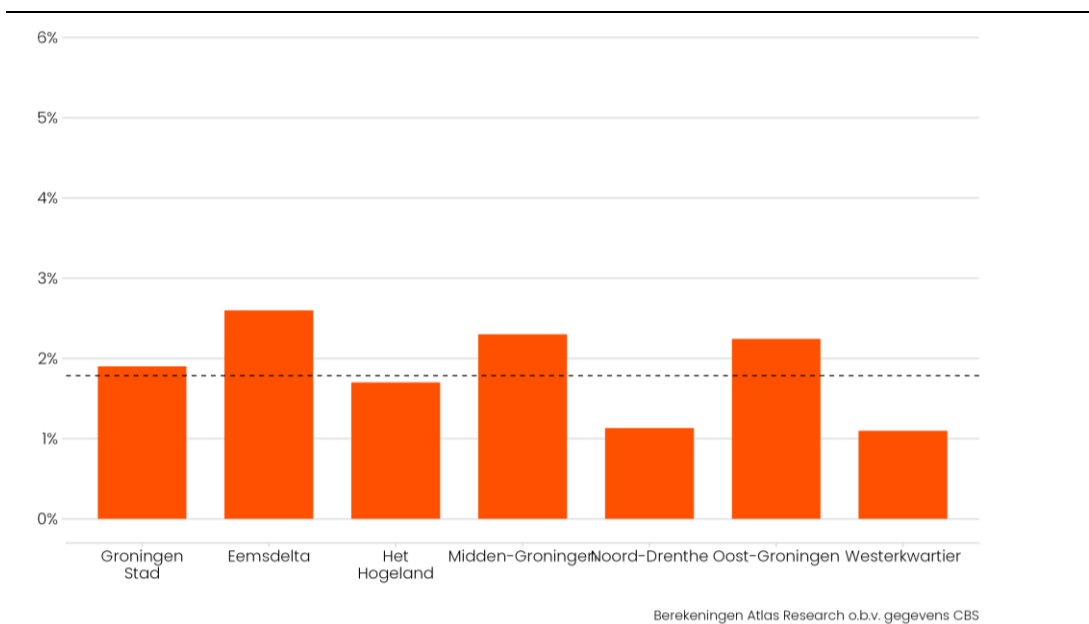
## 4.2 (Laag) inkomen en vermogen

Het aandeel huishoudens met een laag of langdurig laag inkomen in 2022 steekt in de deelregio's Eemsdelta, Midden- en Oost-Groningen negatief af tegen het landelijk gemiddelde (figuren 4.2 en 4.3, zie de stippellijn voor het landelijk gemiddelde). In Westerkwartier en Noord-Drenthe gaat het op dit vlak beter en zijn er relatief weinig huishoudens met een (langdurige) laag inkomen. In gemeente Groningen (Stad) is het percentage huishoudens met een laag inkomen in 2022 het hoogst van alle deelregio's. (wat niet geheel verrassend is, het is een typisch voorbeeld van grootstedelijke problematiek), maar het aandeel huishoudens waarbij dit langdurig het geval is zit rond het Nederlands gemiddelde van net onder de 2 procent.

Figuur 4.2 Aandeel huishoudens met laag inkomen per regio (2022). De stippellijn in deze en vergelijkbare figuren representeert het Nederlands gemiddelde.



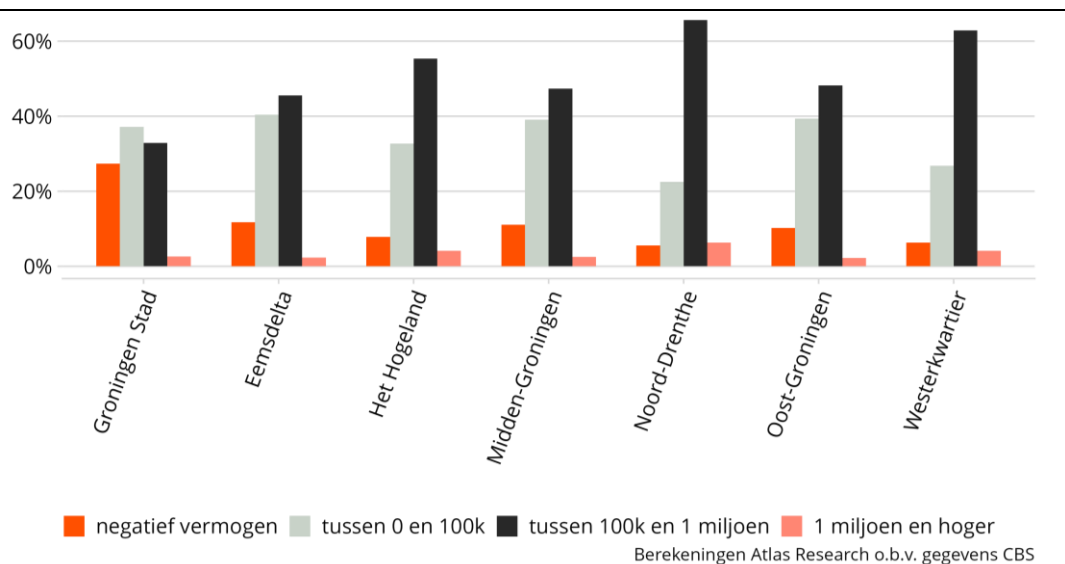
Figuur 4.3 Aandeel huishoudens met langdurig laag inkomen per regio (2022)



In Figuur 4.4 is het vermogen van huishoudens naar deelregio weergegeven. Deze indeling in vier vermogensklassen maakt het mogelijk om te zien waar de top en de bodem zit. Groningen Stad heeft een relatief groot aandeel huishoudens met een negatief vermogen of klein (0 tot 100 duizend euro) vermogen, bij circa twee derde van de huishoudens is dit het geval. Het Hogeland, Noord-Drenthe en Westerkwartier hebben juist een relatief groot aandeel huishoudens met een vermogen van tussen de 100 duizend en 1 miljoen euro (55-64%).

Het aandeel miljonairs is minimaal in alle deelregio's, maar in Noord-Drenthe beduidend hoger dan in de rest van de regio.

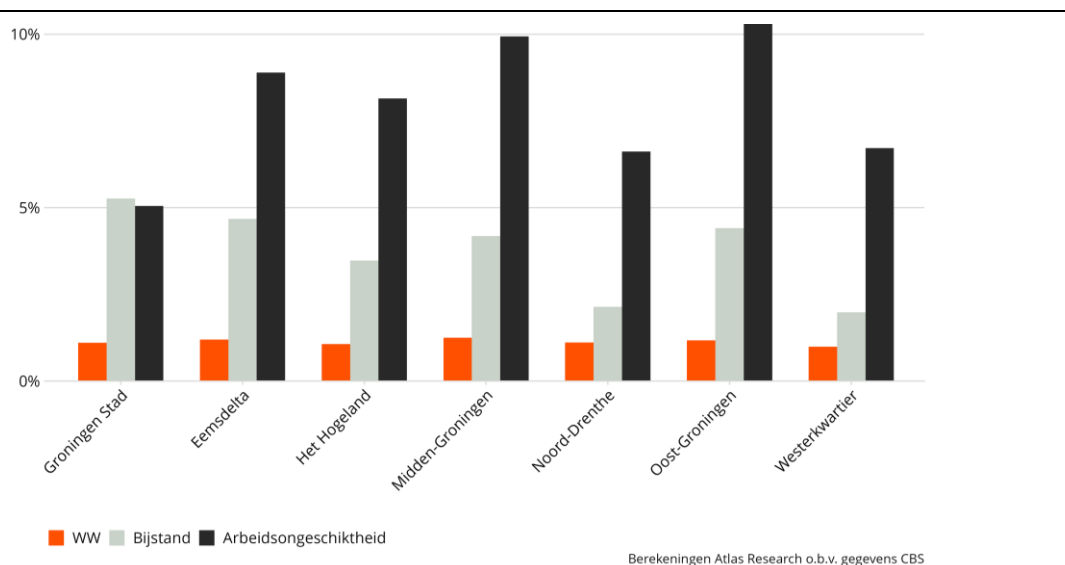
Figuur 4.4 Vermogen van huishoudens per regio (2022)



### 4.3 Uitkeringen

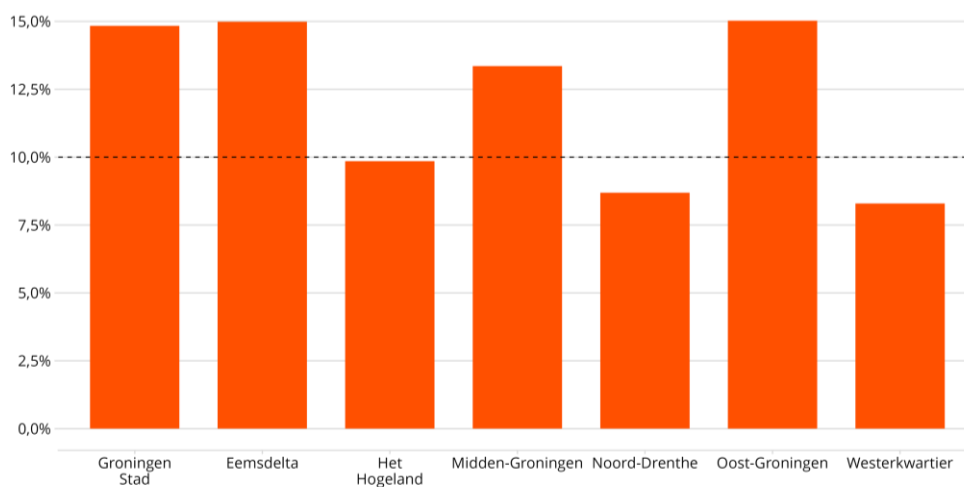
Arbeidsongeschiktheid in 2023 is in Groningen Stad een stuk lager dan in de rest van de regio, terwijl het aandeel WW- en bijstandsuitkeringen vergelijkbaar tussen de verschillende regio's van het gebied (figuur 4.5). Het aandeel bijstandsgerechtigden is daarentegen wel iets hoger in (Groningen) Stad en lager in Noord-Drenthe en Westerkwartier.

Figuur 4.5 Aandeel 18-AOW met een WW-, bijstands-, of arbeidsongeschiktheidsuitkering per regio



Groningen Stad, Eemsdelta, Midden-Groningen en Oost-Groningen hebben relatief veel inwoners woonachtig in een buurt aangemerkt als een buurt waar ‘werken niet de norm is’ (figuur 4.6). Deze indicator is een proxy voor de concentratie van niet-werkende werkzoekenden binnen een gemeente. Landelijk woont ongeveer tien procent van de inwoners in zo’n buurt, maar in de vier aangestipte deelregio’s ligt dit in 2022 tussen de 13 en 15 procent – anderhalf keer zo veel als gemiddeld in Nederland.

Figuur 4.6 Aandeel inwoners woonachtig in een ‘buurt waar werken niet de norm is’ per regio (2022)



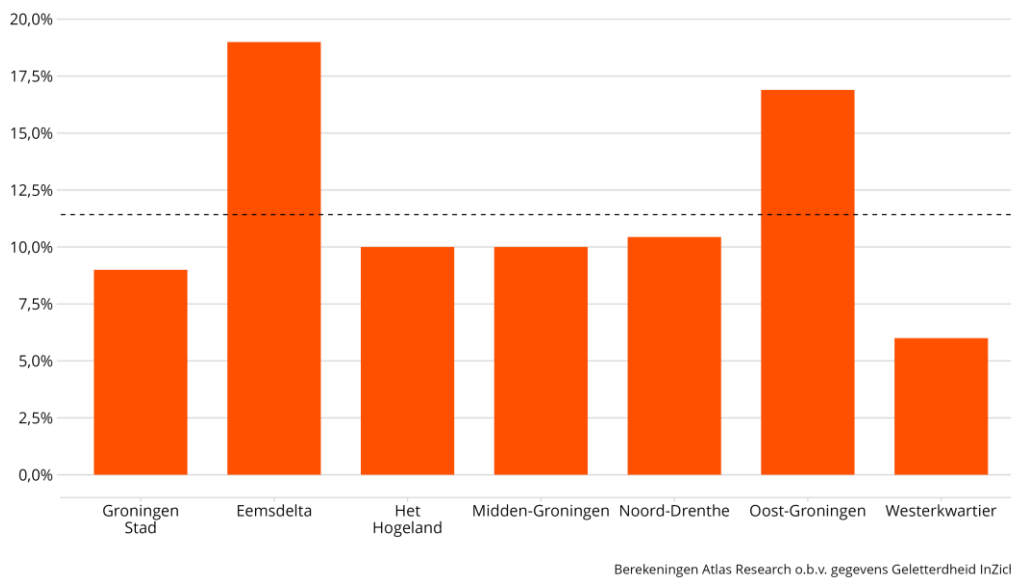
Berekeningen Atlas Research o.b.v. gegevens CBS Microdata

#### 4.4 Onderkant van de arbeidsmarkt

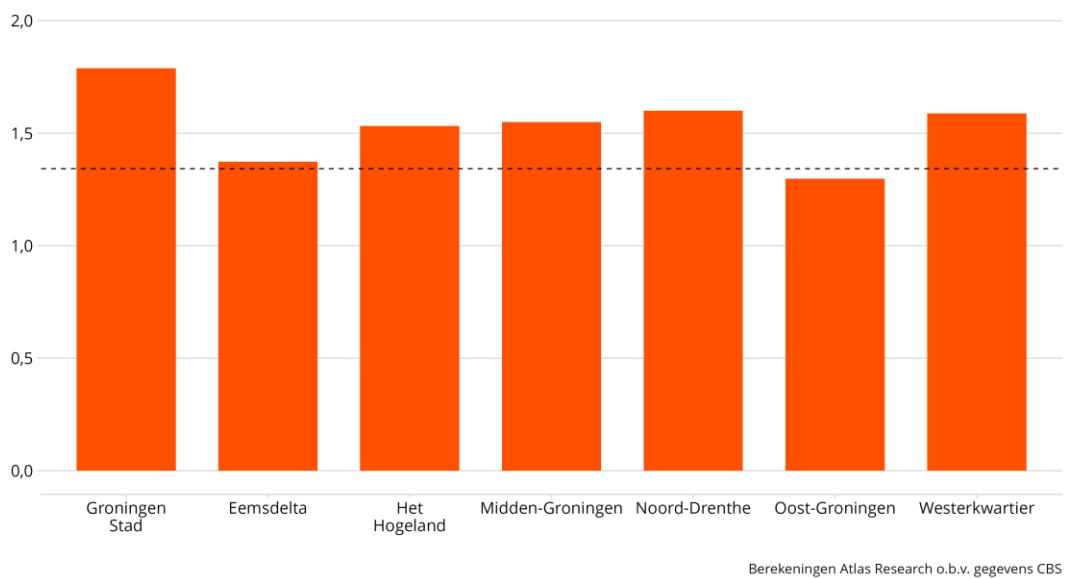
Het aandeel mensen dat laaggeletterd<sup>38</sup> is, ligt in Eemsdelta en Oost-Groningen flink hoger en in de rest van de regio juist iets lager dan landelijk gemiddeld (figuur 4.7). Mensen die laaggeletterd zijn hebben waarschijnlijk grote moeite om aan het werk te komen en blijven. Steeds meer beroepen vragen om een zekere mate van taalvaardigheid – bijvoorbeeld om een computer te bedienen. De geringe taalvaardigheid vormt daardoor vaak een obstakel om werk te vinden of te behouden.

<sup>38</sup> Zie <https://geletterdheidinzicht.nl/>

Figuur 4.7 Aandeel van de 16-65 jarige bevolking dat laaggeletterd is per regio (2019)



Figuur 4.8. Verdringing per regio (2023)



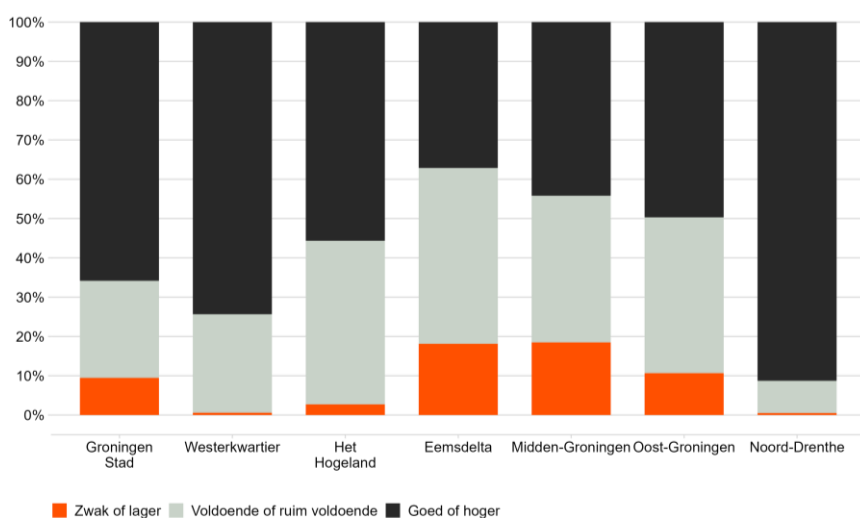
Figuur 4.8 toont de mate van 'verdringing', de verhouding tussen het aantal bereikbare banen met een laag beroepsniveau die vervuld worden door mensen zonder laag beroepsniveau enerzijds en de laaggeschoolde beroepsbevolking anderzijds. Een typisch voorbeeld van verdringing zijn studenten met een bachelor diploma en een bijbaan in de

supermark of horeca. Verdringing is in bijna de hele regio hoger dan het Nederlands gemiddelde (met uitzondering van Oost-Groningen) en in het bijzonder hoog in Groningen Stad.

#### 4.5 Leefbaarheid

Leefbaarheid geven we weer aan de hand van de Leefbaarometer 3.0 (hierna: LBM). De LBM is een instrument waarmee de leefbaarheid in de buurt wordt gemeten aan de hand van bijna honderd indicatoren.<sup>39</sup> Noord-Drenthe en Westerkwartier hebben een relatief groot aandeel huishoudens woonachtig in gebieden met een ‘goede of hogere’ leefbaarheid (zie figuur 4.9). Eemsdelta, Midden-Groningen en Oost-Groningen hebben juist een relatief groot aandeel huishoudens dat woont op plekken met een ‘zwak of lagere’ leefbaarheid. Stad heeft, kenmerkend voor grote steden, zowel plekken waar het bovengemiddeld goed gaat met de leefbaarheid als plekken waar de leefbaarheid meer onder druk staat.

Figuur 4.9 Aandeel huishoudens naar Leefbaarometer (LBM) 3.0 klasse per deelregio (2022)

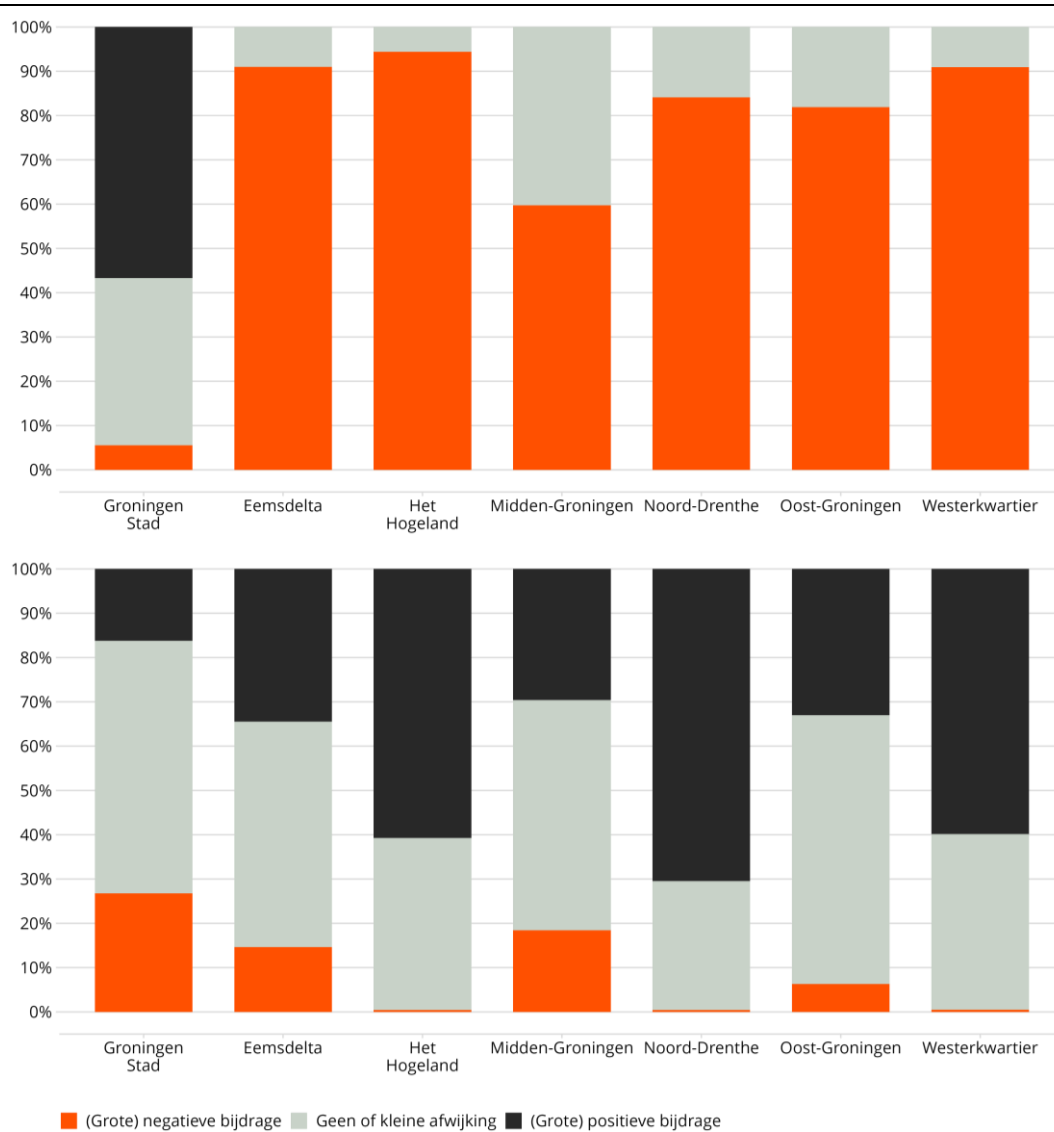


De LBM-score is onderverdeeld in vijf ‘dimensies’ waarbinnen thematisch met elkaar samenhangende indicatoren zijn gegroepeerd: Fysieke omgeving, Woningvoorraad, Voorzieningen, Sociale samenhang en Onveiligheid. Figuur 4.10 geeft het aandeel huishoudens per deelregio weer dat woont in gebieden waar de dimensies Voorzieningen (boven) en Onveiligheid (onder) een (zeer grote) negatieve of positieve bijdrage aan de

<sup>39</sup> Zie <https://atlasresearch.nl/leefbaarometer-3-0-instrumentontwikkeling/> voor een gedetailleerde beschrijving.

leefbaarheid hebben. Meteen wordt duidelijk dat de toegang tot voorzieningen in de gebieden buiten (Groningen) Stad een stuk minder gunstig zijn dan daarbinnen: minimaal 60 procent van de huishoudens woont in een gebied waar het voorzieningenniveau negatief bijdraagt aan de leefbaarheid. Uit het onderste deel van figuur 4.10 valt op te maken dat het in Het Hogeland, Noord-Drenthe en Westerkwartier goed gaat met de onveiligheid, er zijn bijna geen huishoudens woonachtig in gebieden waar dit negatief bijdraagt aan de leefbaarheid. Bij de andere drie dimensies zijn geen noemenswaardige verschillen tussen de deelregio's zichtbaar (deze zijn dan ook niet weergegeven).

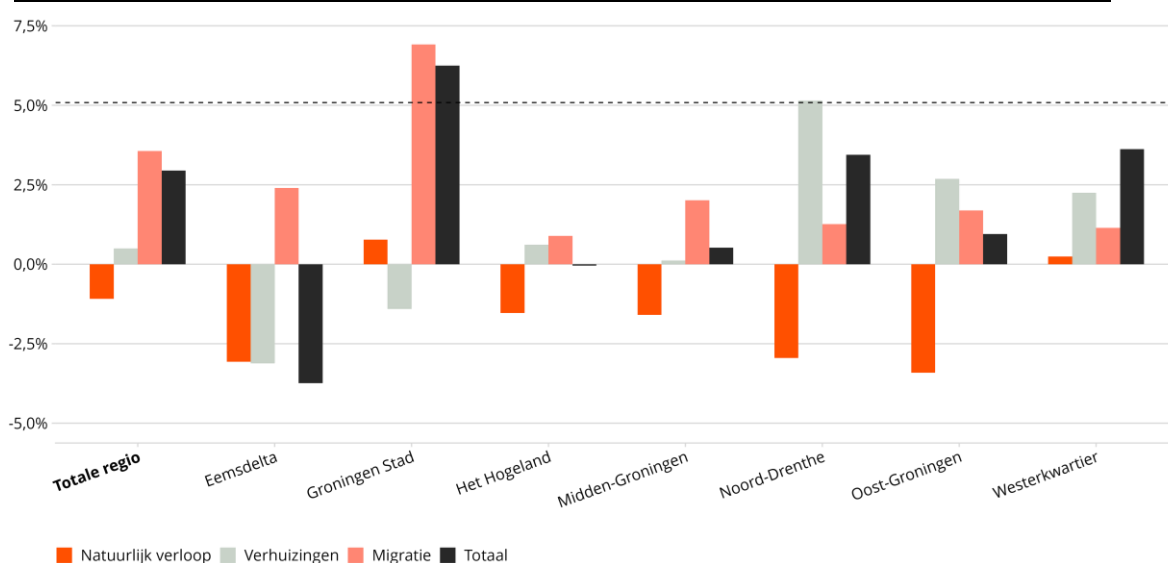
Figuur 4.10 Bijdrage LBM-dimensies Voorzieningen (boven) en Onveiligheid (onder) per regio (2022)



## 4.6 Componenten van bevolkingsgroei

De (totale) bevolkingsomvang van de regio Groningen en Noord-Drenthe is in de periode 2017 tot en met 2023 met bijna 3 procent toegenomen. Dit komt voornamelijk door het migratiesaldo (immigratie minus emigratie). Het natuurlijke verloop van de bevolking (geboorte minus sterfte) heeft in deze periode namelijk voor lichte krimp gezorgd en het binnenlands migratiesaldo (nieuwkomers uit minus vertrekkers naar andere Nederlandse gemeenten) is redelijk in balans gebleven.

Figuur 4.11 Bevolkingsontwikkeling naar deelregio en type (2017-2023) als percentage inwonertal 2017



Figuur 4.11 toont voor zowel de regio in totaal als voor de verschillende deelregio's de bevolkingsontwikkeling voor deze drie componenten van bevolkingsgroei. Gemeenten Westerwolde (Oost-Groningen) en Noordenveld (Noord-Drenthe) zijn niet meegenomen in deze cijfers vanwege de aanwezigheid van asielzoekers- en aanmeldcentra (onder andere in Ter Apel). Asielzoekers die een verblijfstatus hebben worden daar geregistreerd en tellen in de cijfers eerst mee als buitenlandse migratie naar de desbetreffende gemeente, maar als ze vervolgens (vaak als statushouder) in een andere gemeente huisvesten tellen ze bij uitgaande verhuizingen (binnenlandse migratie) ook mee. Het gevolg is dat er in de gegevens zonder het sluiten van deze gemeenten gelijktijdig sprake is van een extreem hoog positief buitenlands migratiesaldo als een extreem hoog negatief binnenlands migratiesaldo, die elkaar min of meer opheffen. Andere relevante bevolkingsontwikkelingen zouden



zonder uitsluiten van deze gemeenten in het niet vallen en het algemene beeld vertekenen.<sup>40</sup>

Bij natuurlijk verloop zien we alleen in Stad en Westerkwartier een hele lichte groei, de rest van de regio's hebben een negatief geboortesaldo (er sterven meer mensen dan dat er mensen geboren worden). Vooral in Oost-Groningen, Eemsdelta en Noord-Drenthe is er met -3% of meer sprake van 'natuurlijke' krimp. In Eemsdelta geldt dit ook voor het binnenlandse migratiesaldo, er vertrokken daar circa 3% meer mensen dan dat er binnenkwamen (uit Nederlandse gemeenten) – wat resulteert in het feit dat dit de enige regio is met een totale krimp. De bevolkingsgroei van de regio als geheel komt met name door de forse groei in Stad, en meer specifiek door het positieve buitenlandse migratiesaldo.

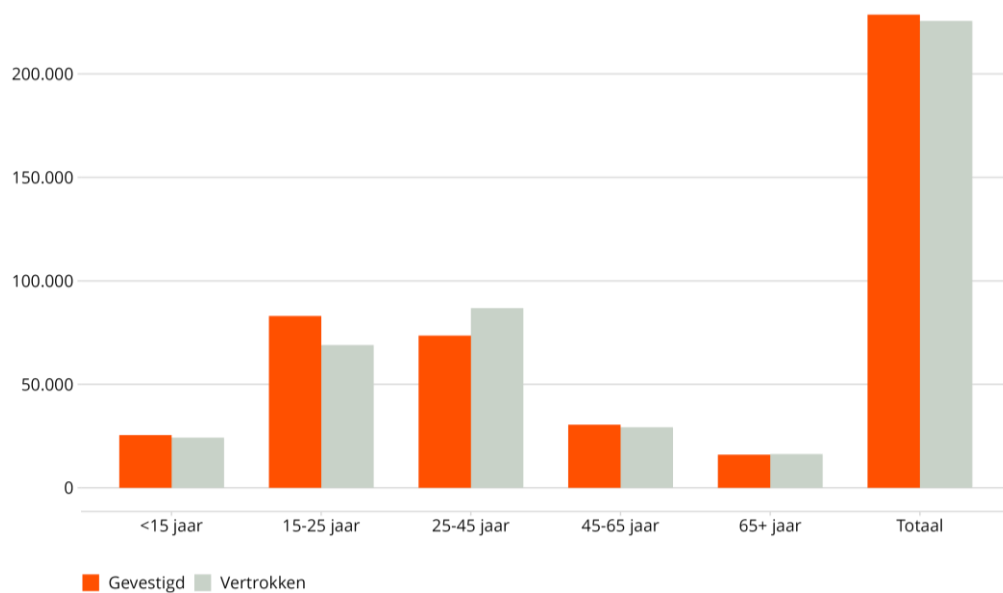
#### 4.7 Verhuizingen naar leeftijd

Specifiek voor de verhuizingen binnen Nederland (de grijze staafjes uit figuur 4.11) hebben we dieper gekeken naar de leeftijdsopbouw van de nieuwe en vertrekkende inwoners van de regio Groningen en Noord-Drenthe in diezelfde periode (2017-2023), zie figuur 4.12.<sup>41</sup> Het totale saldo over deze periode is, zoals we al observeerden in figuur 4.11, licht positief. We zien het alom bekende patroon van verhuisbewegingen terug dat de meeste verhuizingen plaatsvinden bij jongeren en jongvolwassenen (15 tot 25 jaar) en de volwassenen van 25 tot 45 jaar. Bijna zeven op de tien van de nieuwkomers als van de vertrekkers valt in deze twee leeftijdscategorieën. Opvallend hierbij is dat meer jongeren en jongvolwassenen zich tussen 2017 en 2023 in de regio Groningen en Noord-Drenthe hebben gevestigd dan dat er zijn vertrokken. Voor de 25-45 jarigen is het omgekeerde patroon zichtbaar: iets meer inwoners van deze leeftijd vertrekken uit de regio dan dat er binnenkomen. Voor de overige drie leeftijdscategorieën, die samen goed zijn voor circa 30 procent van de verhuizers, is de verhuisbalans *grosso modo* in evenwicht.

<sup>40</sup> Zie bijvoorbeeld: <https://dvhn.nl/drenthe/Asielzoekers-vertekenen-beeld-van-de-bevolkingsgroei-in-het-Noorden-24016075.html>

<sup>41</sup> Verhuizingen binnen de regio Groningen en Noord-Drenthe worden in deze cijfers twee keer geteld: eenmaal als vestiging en eenmaal als vertrek. Dit komt door de vorm waarin deze cijfers beschikbaar worden gemaakt.

Figuur 4.12 Totale som van verhuizingen naar leeftijd in de periode 2017-2023 in Groningen en Noord-Drenthe.



Veruit het grootste deel van de jongeren die zich in de regio vestigt, vestigt zich in de stad (zie ook figuur B1.4 in de bijlage) – veelal om een hbo- of universitaire opleiding te volgen. Na het afronden van die opleiding vertrekken juist relatief veel mensen – vaak met bestemming Randstad.<sup>42</sup> Voor hen is de regio dus een tussenstation. Dit biedt de regio een uitgelezen kans om jong talent te binden. Deze kans wordt tot nu toe niet volledig benut: de staafjes '15-25 jaar' en '25-45 jaar' in figuur 4.12 zijn ongeveer in balans. Bijlage 1 bevat dezelfde figuur (verhuizingen naar leeftijd) voor de verschillende deelregio's.

<sup>42</sup> Venhorst, V. A., Edzes, A. J. E., Broersma, L., & Dijk, J. V. (2011). Brain drain of brain gain? Hoger opgeleiden in grote steden in Nederland.



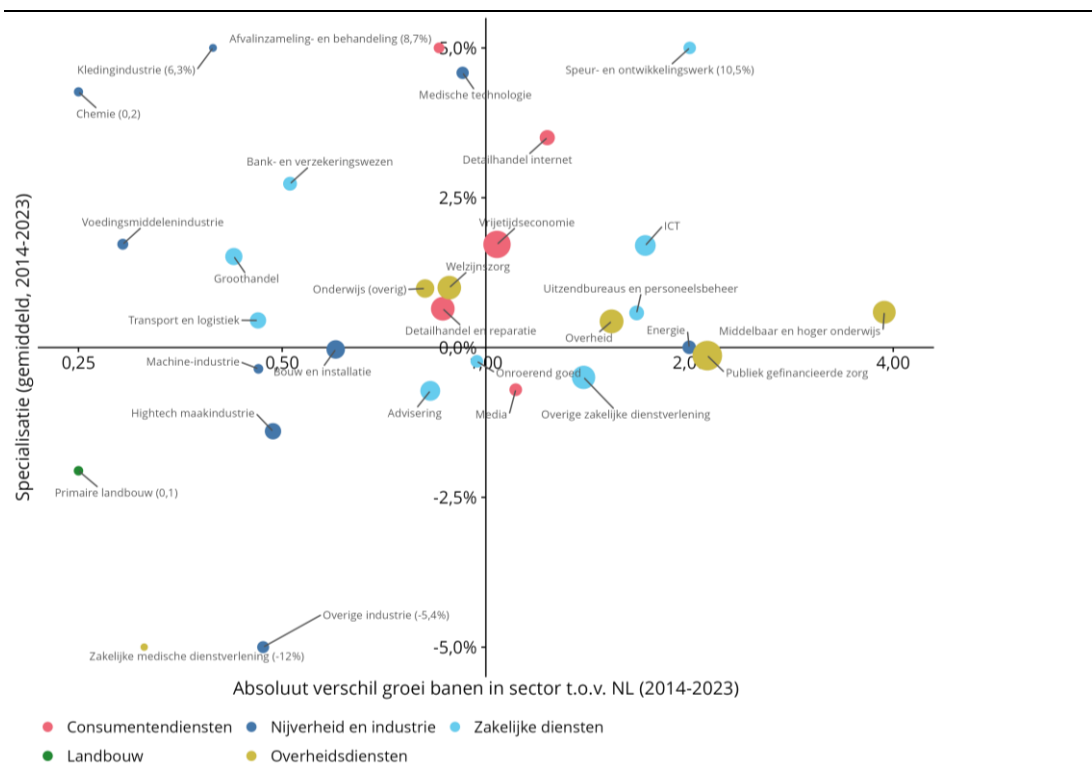
# Bijlage 1: deelregio's

## B1.1 Regio Stad

### Specialisatie en groei

In figuur B1.1 staat de portfoliografiek van regio Groningen Stad. Opvallend is dat in deze regio bijna alle sectoren een groei van boven het Nederlandse gemiddelde hadden. In de landbouw, enkele zakelijke diensten en nijverheid en industrie is er sprake van een tragere ontwikkeling. Verder is regio Stad sterk gespecialiseerd in onderwijs en andere overheidsdiensten en niet gespecialiseerd in nijverheid en industrie.

Figuur B1.1 Portfoliografiek regio Groningen Stad



### Subsectoren met bovengemiddelde groei en omvang

In figuur B1.2 staan voor de subsectoren die in regio Groningen Stad een bovengemiddelde groei kenden in de periode 2013-2023 en een bovengemiddelde omvang in 2023 hadden de gemiddelde jaarlijkse groei tussen 2013 en 2023 en het aantal banen in 2023

weergegeven. Dit zijn de subsectoren waarin de regio een (mogelijk) concurrentievoordeel heeft ten opzichte van de rest van Nederland.

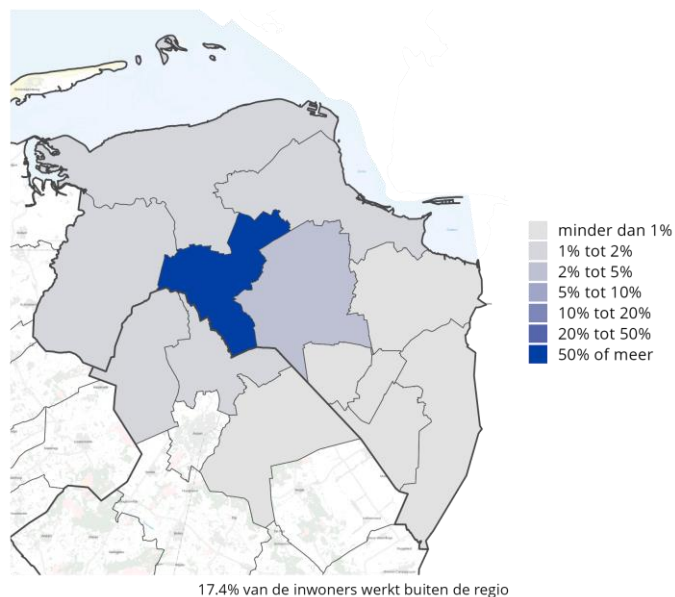
Figuur Bl.2 Subsectoren (2-digite SBI) met bovengemiddelde groei en omvang regio Groningen Stad



### Pendel

Inwoners van Groningen Stad zijn voornamelijk op Groningen Stad gericht: 70% van de inwoners woont en werkt in de stad (Figuur Bl.3). Opvallend veel inwoners werken buiten de regio Groningen en Noord-Drenthe: ruim 17% van de inwoners werkt elders in Nederland.

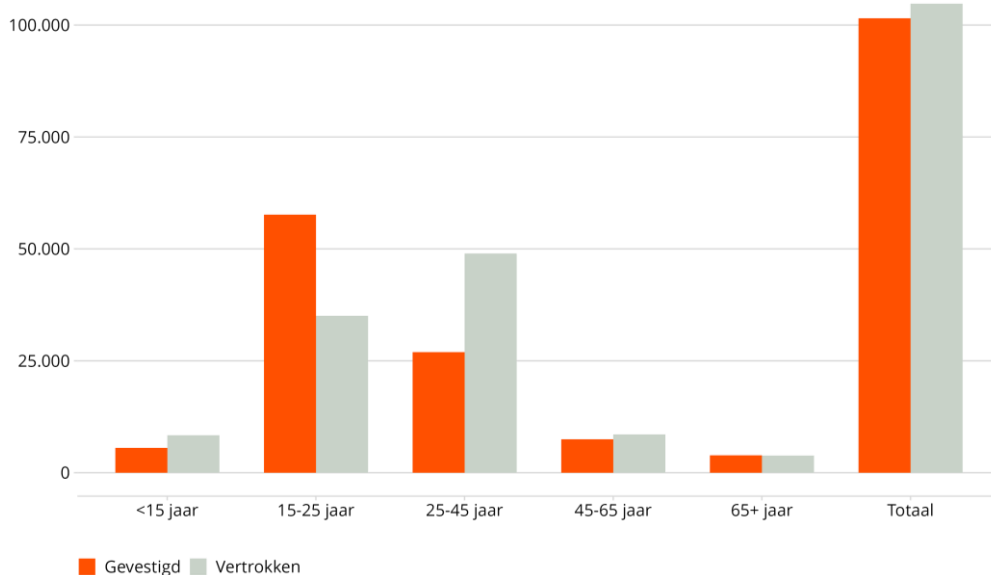
Figuur Bl.3 Werklocaties van werkende inwoners uit Groningen Stad



### Verhuizingen naar leeftijd

In figuur B1.4 is zichtbaar dat regio Groningen Stad vooral een netto instroom heeft van jongeren (15-25 jaar). In de gezinsvormende leeftijd is juist sprake van een negatieve verhuisbalans. Netto valt de verhuisbalans net negatief uit. Merk op dat in deze cijfers de internationale migratie niet opgenomen zijn.

Figuur B1.4 Vertrokken en gevestigde personen naar leeftijd in de periode 2017-2023 regio Groningen Stad (exclusief asielzoekerscentra)



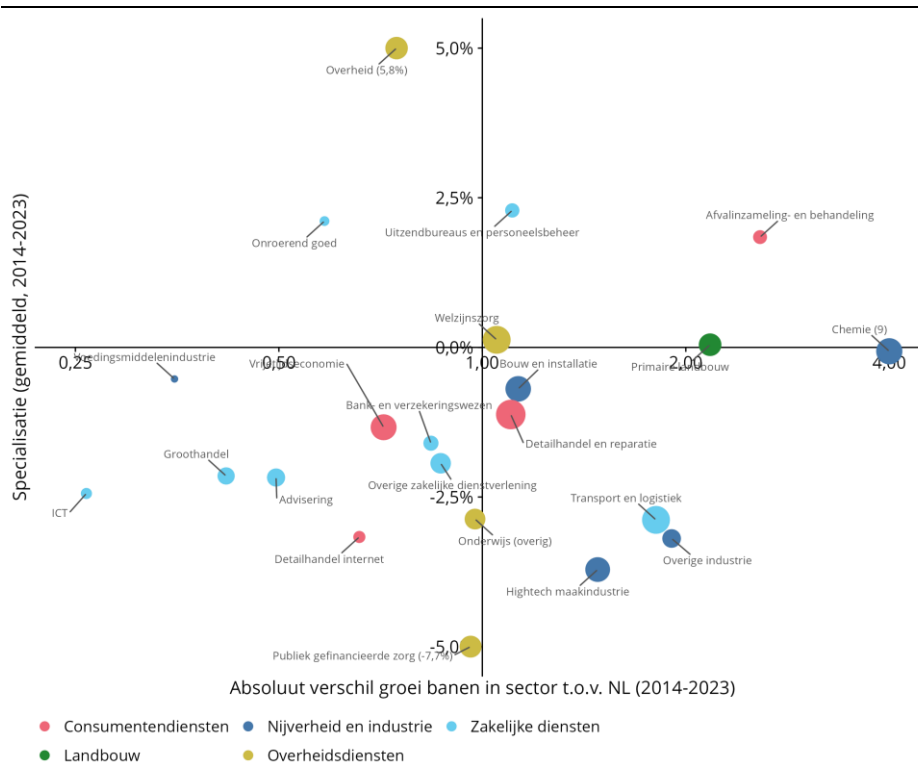
Berekeningen Atlas Research o.b.v. gegevens CBS

## B1.2 Regio Eemsdelta

### Specialisatie en groei

In Eemsdelta is er sprake van een lager ontwikkelingstempo dan in de rest van Nederland zowel in gespecialiseerde sectoren zoals nijverheid en industrie als in niet gespecialiseerde sectoren zoals zakelijke diensten (zie figuur B1.5). Afvalinzameling- en behandeling is de enige gespecialiseerde sector met een hoog tempo van ontwikkeling. Ook de sector overheid heeft zich relatief sterk ontwikkeld.

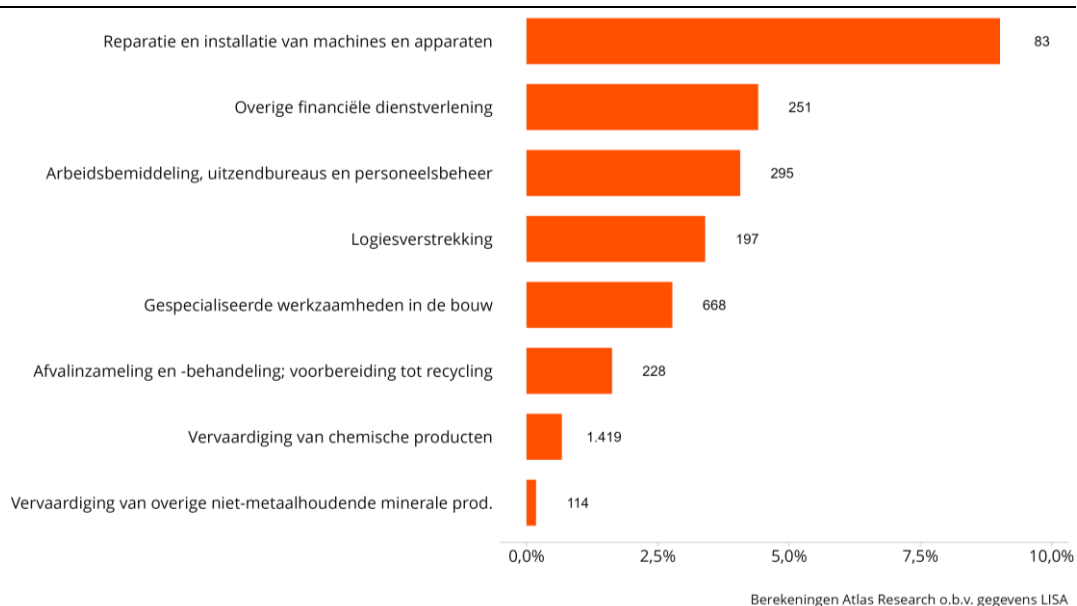
Figuur B1.5 Portfoliografiek regio Eemsdelta



### Subsectoren met bovengemiddelde groei en omvang

In figuur B1.6 staan voor de subsectoren die in Eemsdelta een bovengemiddelde groei kenden in de periode 2013-2023 en een bovengemiddelde omvang in 2023 hadden de gemiddelde jaarlijkse groei tussen 2013 en 2023 en het aantal banen in 2023 weergegeven. Dit zijn de subsectoren waarin de regio een (mogelijk) concurrentievoordeel heeft ten opzichte van de rest van Nederland.

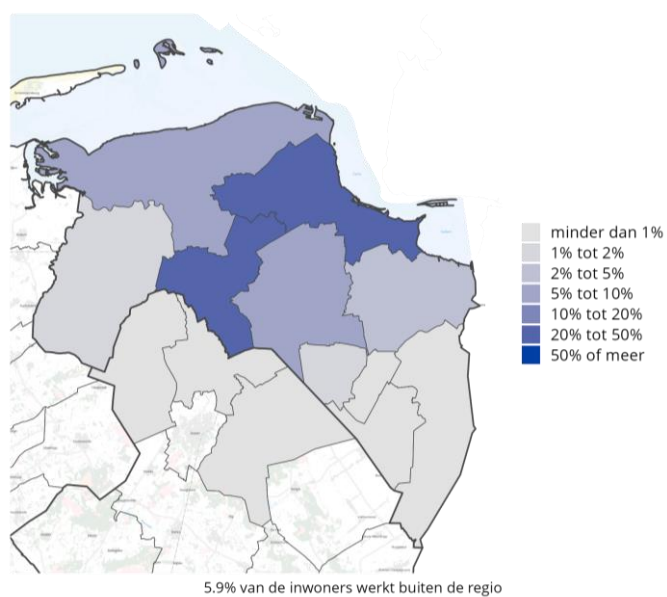
Figuur B1.6 Subsectoren (2-digit SBI) met bovengemiddelde groei en omvang regio Eemsdelta



### Pendel

Werkende inwoners uit Eemsdelta zijn sterk gericht op de eigen regio en op Groningen Stad. Beide regio's vertegenwoordigen afzonderlijk 20 tot 50% van de werkenden (figuur B1.7).

Figuur B1.7 Werklocaties van werkende inwoners uit Eemsdelta

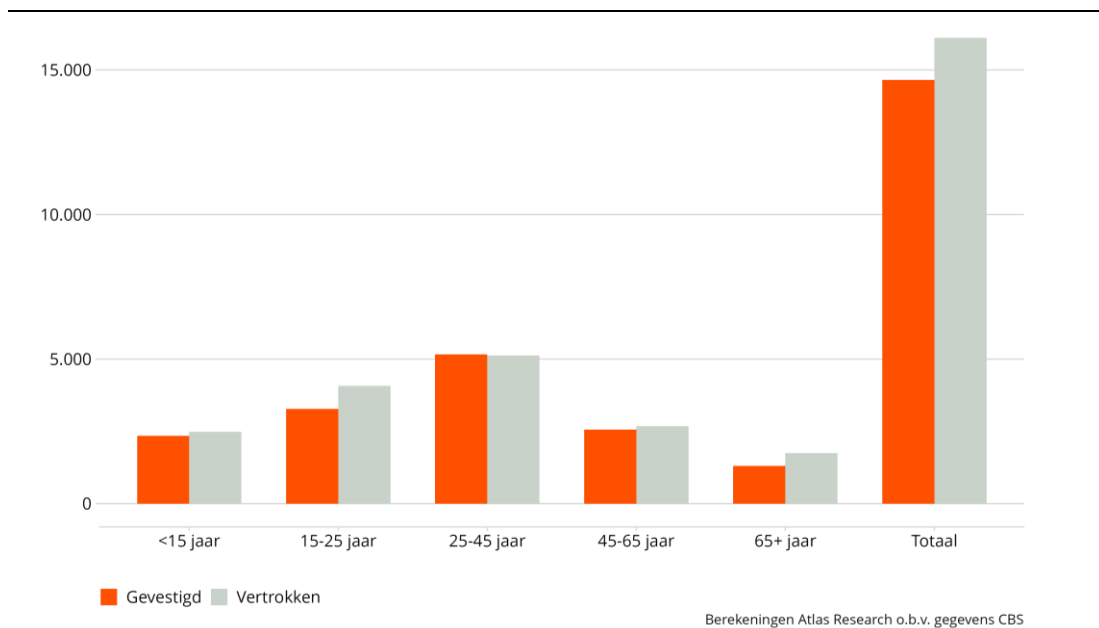




### Verhuizingen naar leeftijd

In bijna alle leeftijdsklassen zijn er meer mensen vertrokken uit Eemsdelta dan dat er gevestigd zijn (zie figuur B1.8). Enkel voor de groep 25 tot 45-jarigen is er een klein positief, maar vrijwel verwaarloosbaar, netto verhuissaldo. In totaal er is voor Eemsdelta sprake van meer vertrek dan vestiging.

Figuur B1.8 Vertrokken en gevestigde personen naar leeftijd in de periode 2017-2023 regio Eemsdelta (exclusief asielzoekerscentra)

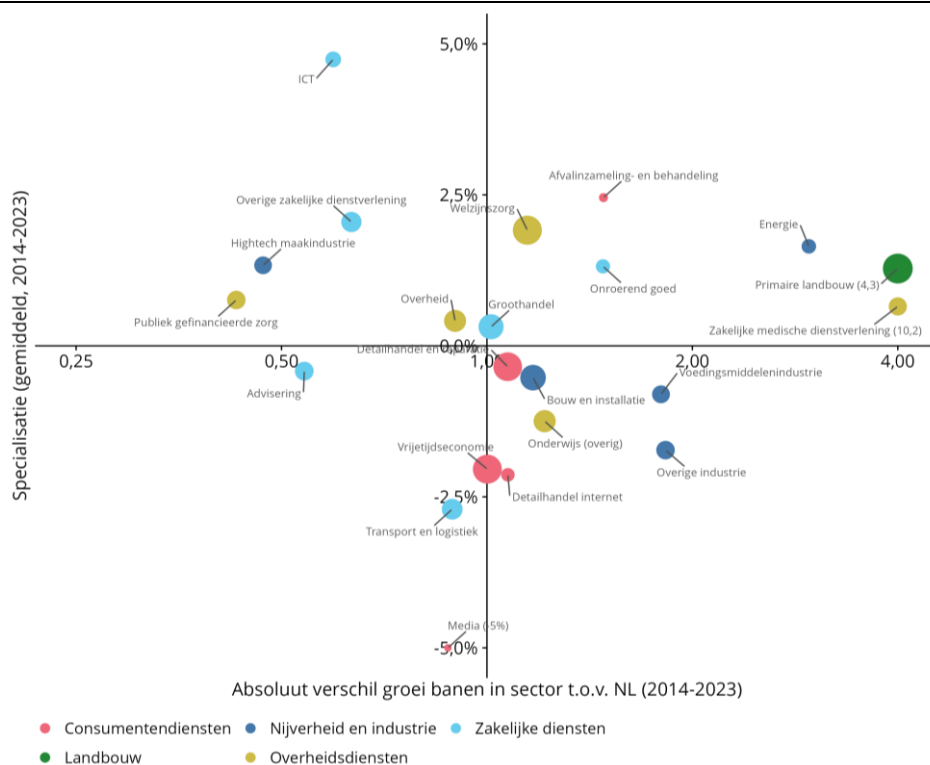


### B1.3 Regio Het Hogeland

#### Specialisatie en groei

In Het Hogeland zijn de meeste overheids- en zakelijke diensten op een hoog tempo ontwikkeld (figuur B1.9). De regio is sterk gespecialiseerd in primaire landbouw, energie en zakelijke medische dienstverlening. Van een laag ontwikkelingstempo is vooral sprake in consumentendiensten en de nijverheid en industrie, waar de regio (wel) licht in gespecialiseerd is. Bijna alle sectoren waar Het Hogeland niet in gespecialiseerd is worden gekenmerkt door een hoog ontwikkelingstempo.

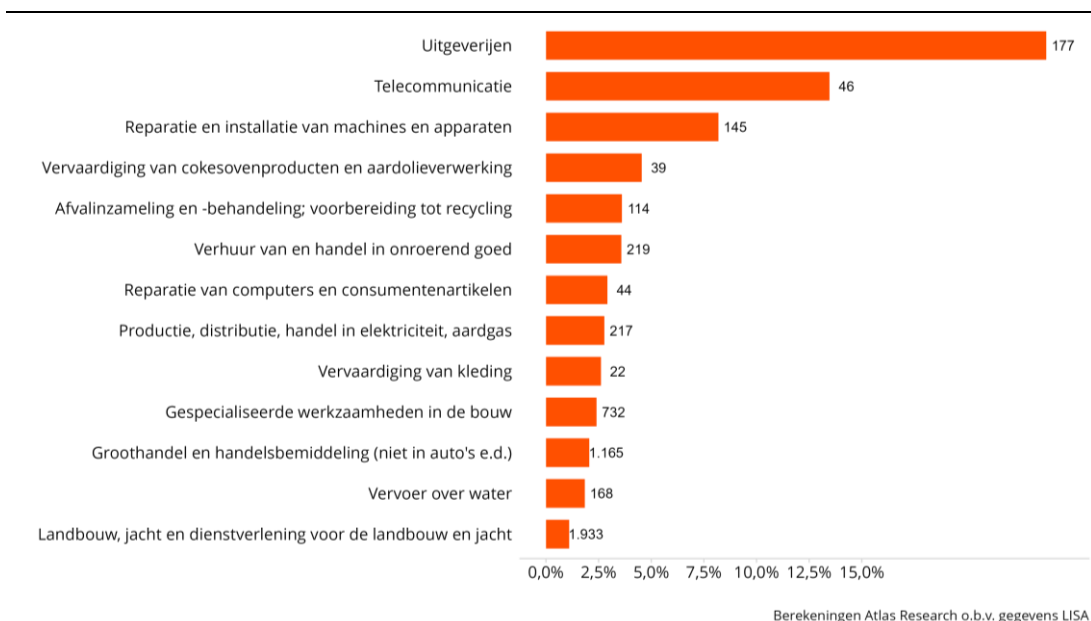
Figuur B1.9 Portfoliografiek regio Het Hogeland



#### Subsectoren met bovengemiddelde groei en omvang

In figuur B1.10 staan voor de subsectoren die in regio Het Hogeland een bovengemiddelde groei kenden in de periode 2013-2023 en een bovengemiddelde omvang in 2023 de gemiddelde jaarlijkse groei tussen 2013 en 2023 en het aantal banen in 2023 weergegeven. Dit zijn de subsectoren waarin de regio een (mogelijk) concurrentievoordeel heeft ten opzichte van de rest van Nederland.

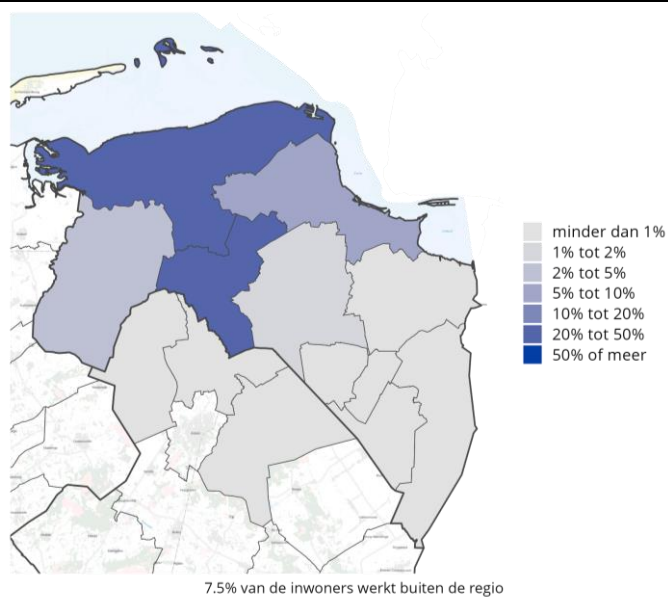
Figuur B1.10 Subsectoren (2-digite SBI) met bovengemiddelde groei en omvang regio Het Hogeland



### Pendel

Werkende inwoners uit Het Hogeland zijn sterk gericht op de eigen regio en op Groningen Stad. Beide regio's vertegenwoordigen afzonderlijk 20 tot 50% van de werkenden (figuur B1.11). Weinig mensen werken buiten de regio Groningen en Noord-Drenthe.

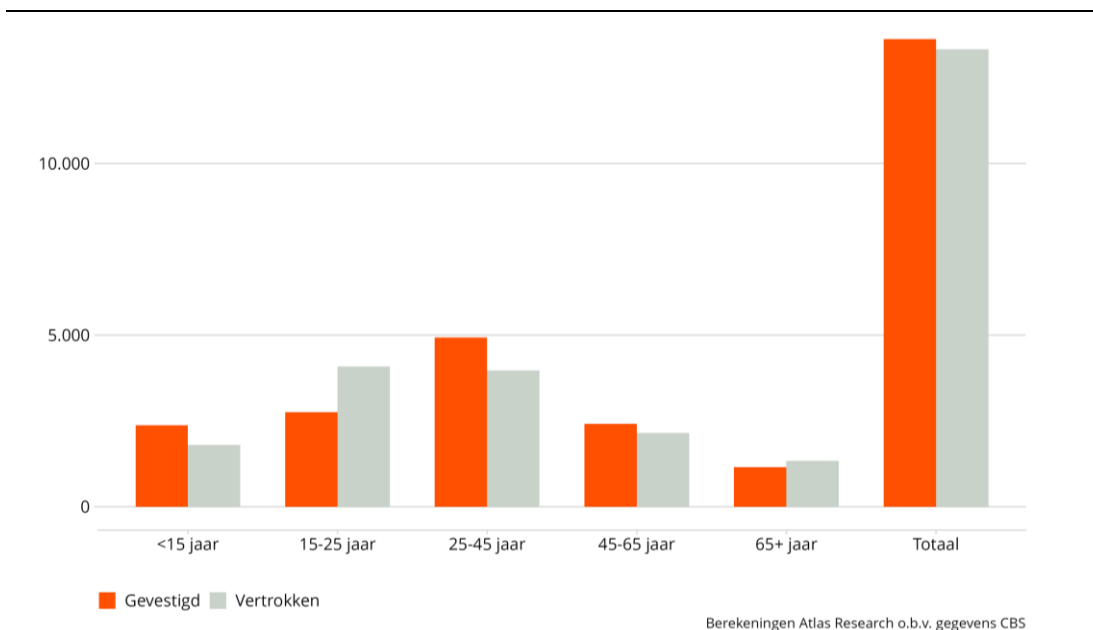
Figuur B1.11 Werklocaties van werkende inwoners uit Het Hogeland



### Verhuizingen naar leeftijd

Figuur B1.12 laat zien dat er onder de jongste leeftijdsklasse en die van 25 tot 65-jarigen sprake is van een netto positief verhuissaldo in Het Hogeland. Vooral jongeren trekken weg uit de regio. In totaal vestigen er zich meer mensen in Het Hogeland dan dat er vertrekken.

Figuur B1.12 Vertrokken en gevestigde personen naar leeftijd in de periode 2017-2023 regio Het Hogeland (exclusief asielzoekerscentra)

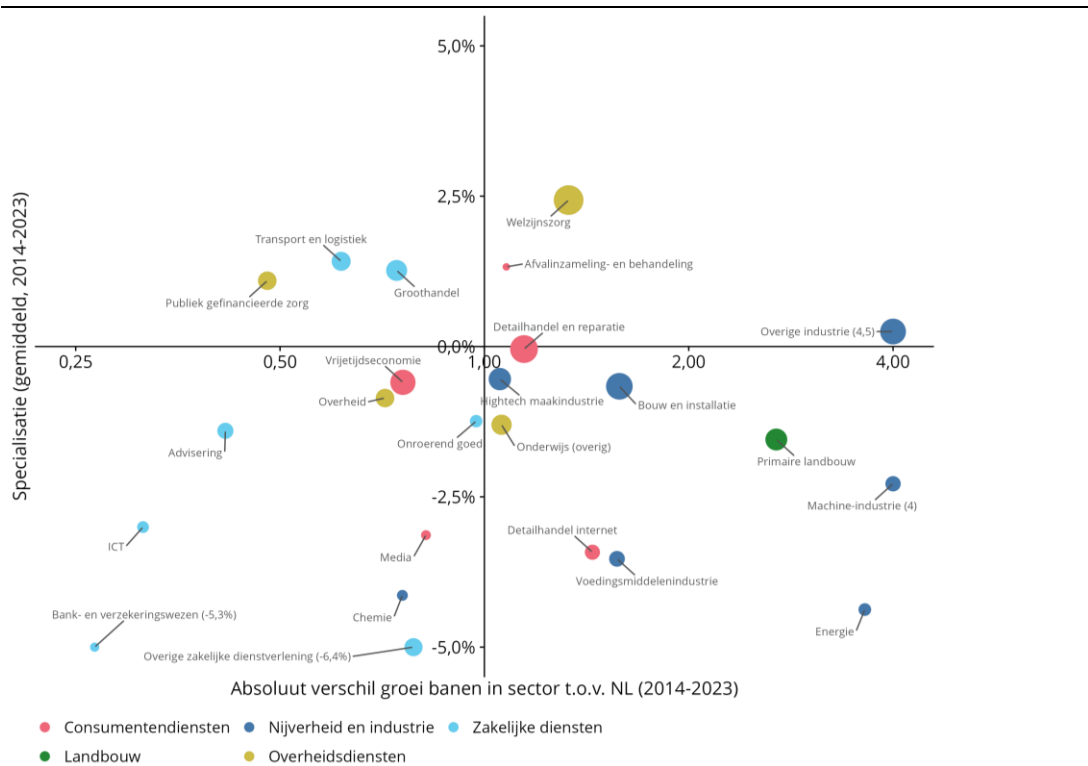


## B1.4 Regio Midden-Groningen

### Specialisatie en groei

In de portfoliografiek van Midden-Groningen (figuur B1.13) valt op dat in deze regio bijna alle sectoren een groei van onder het Nederlandse gemiddelde hadden. In de zorg, transport en logistiek en overige industrie is er sprake van een sterkere ontwikkeling. Verder is Midden-Groningen sterk gespecialiseerd in nijverheid en industrie en de landbouw en niet gespecialiseerd in zakelijke diensten.

Figuur B1.13 Portfoliografiek regio Midden-Groningen



### Subsectoren met bovengemiddelde groei en omvang

In figuur B1.14 staan voor de subsectoren die in regio Midden-Groningen een bovengemiddelde groei kenden in de periode 2013-2023 en een bovengemiddelde omvang in 2023 de gemiddelde jaarlijkse groei tussen 2013 en 2023 en het aantal banen in 2023 weergegeven. Dit zijn de subsectoren waarin de regio een (mogelijk) concurrentievoordeel heeft ten opzichte van de rest van Nederland.

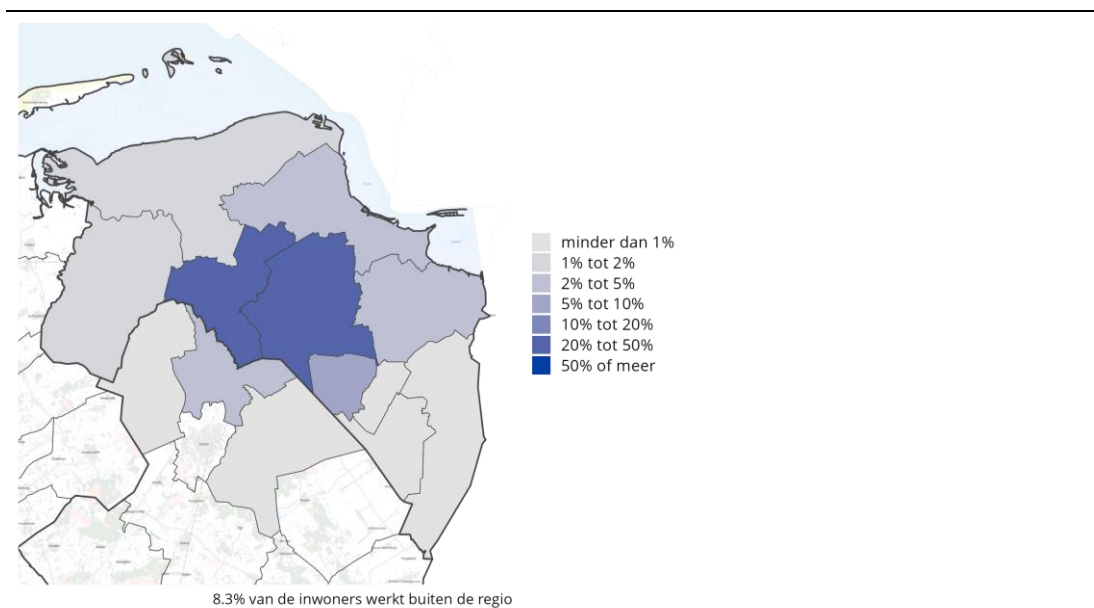
Figuur B1.14 Subsectoren (2-digite SBI) met bovengemiddelde groei en omvang regio Midden-Groningen



### Pendel

Werkende inwoners uit Midden-Groningen zijn sterk gericht op de eigen regio en op Groningen Stad. Beide regio's vertegenwoordigen afzonderlijk 20 tot 50% van de werkenden (figuur B1.15). Minder dan 10% werkt buiten de regio Groningen en Noord-Drenthe.

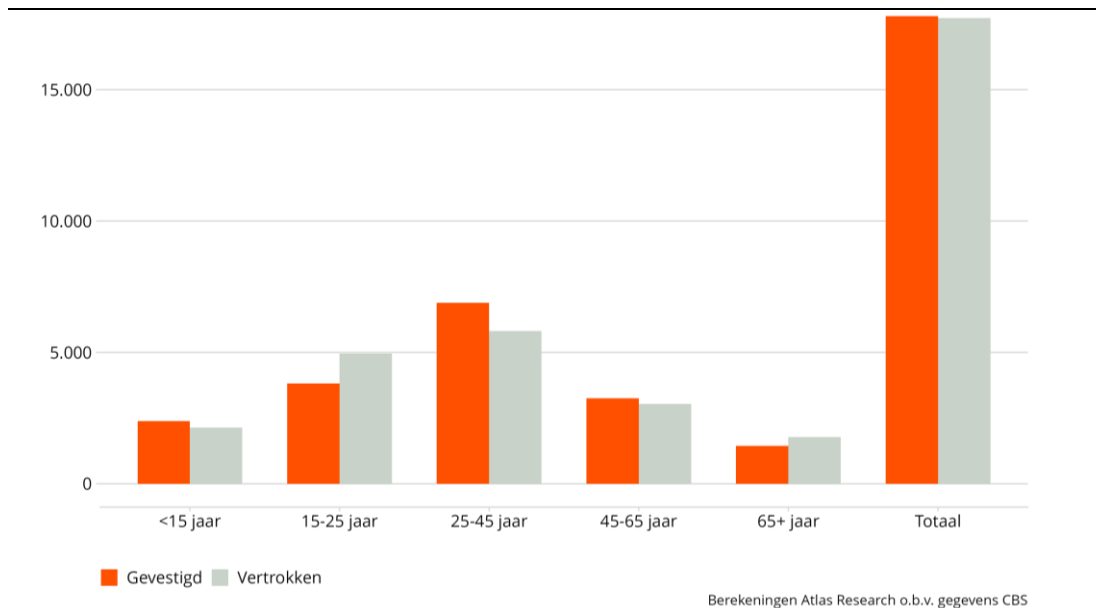
Figuur B1.15 Werklocaties van werkende inwoners uit Midden-Groningen



### Verhuizingen naar leeftijd

Vooral jongeren vertrekken uit Midden-Groningen (figuur B1.16). Onder de leeftijdsklasse van kinderen en 25 tot 65-jarigen vestigen er meer mensen in de regio dan dat er vertrekken. In totaal is er voor Midden-Groningen sprake van een zeer licht positief verhuissaldo.

Figuur B1.16 Vertrokken en gevestigde personen naar leeftijd in de periode 2017-2023 regio Midden-Groningen (exclusief asielzoekerscentra)

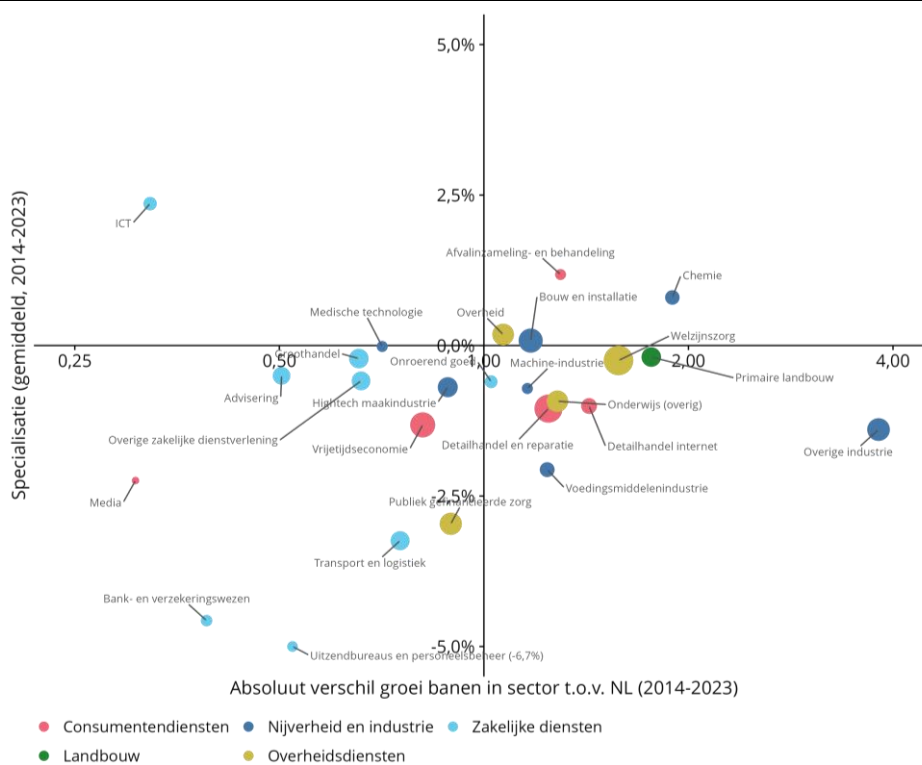


## Bl.5 Regio Oost-Groningen

### Specialisatie en groei

In de portfoliografiek van Oost-Groningen (figuur Bl.17) is zichtbaar dat in deze regio bijna alle sectoren een groei van onder het Nederlandse gemiddelde hadden. Enkel in ICT, chemie, en afvalinzameling- en behandeling is sprake van een (iets) sterkere ontwikkeling. Verder heeft Oost-Groningen specialisatie in veel subsectoren binnen overheidsdiensten, consumentendiensten, landbouw en nijverheid en industrie en is niet gespecialiseerd in zakelijke diensten en de vrijetijdseconomie.

Figuur Bl.17 Portfoliografiek regio Oost-Groningen

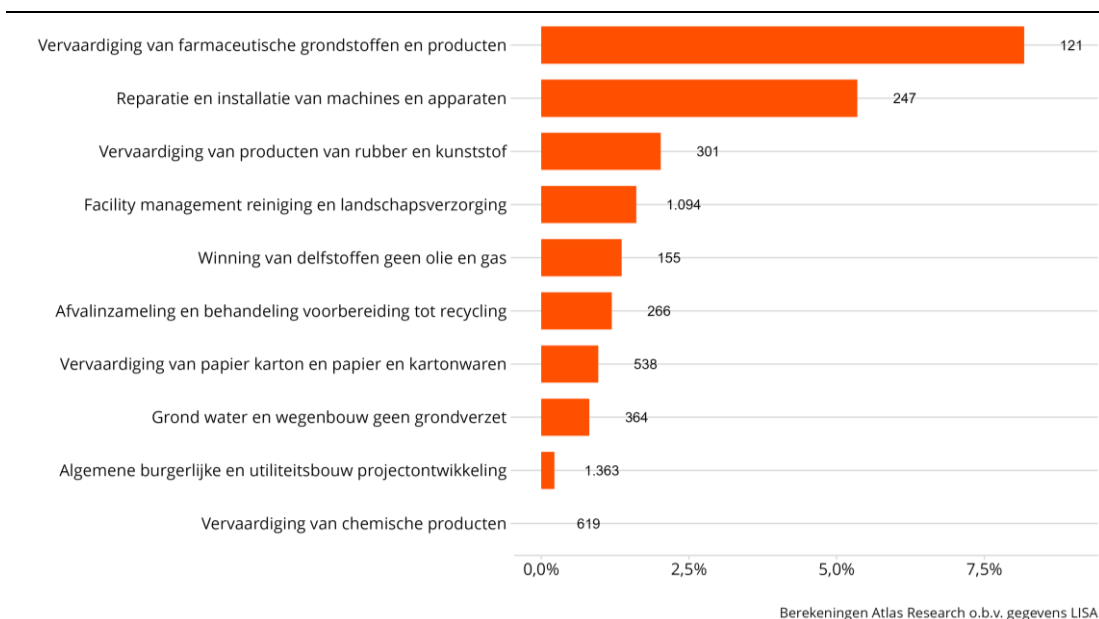


### Subsectoren met bovengemiddelde groei en omvang

In figuur Bl.18 staan voor de subsectoren die in regio Oost-Groningen een bovengemiddelde groei kenden in de periode 2013-2023 en een bovengemiddelde omvang in 2023 de gemiddelde jaarlijkse groei tussen 2013 en 2023 en het aantal banen in 2023 weergegeven. Dit zijn de subsectoren waarin de regio een (mogelijk) concurrentievoordeel heeft ten opzichte van de rest van Nederland.



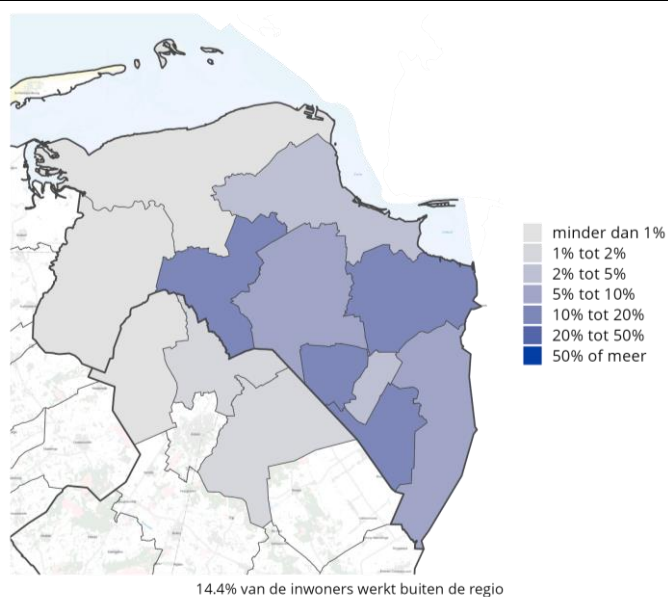
Figuur B1.18 Subsectoren (2-digite SBI) met bovengemiddelde groei en omvang regio Oost-Groningen



### Pendel

Werkende inwoners uit Oost-Groningen werken in verscheidene gemeenten in Oost- en Midden-Groningen (figuur B1.19). Oost-Groningers werken ook in Groningen Stad, maar minder dan andere werkende Groningers. Opvallend werkt bijna 15% buiten de regio Groningen en Noord-Drenthe.

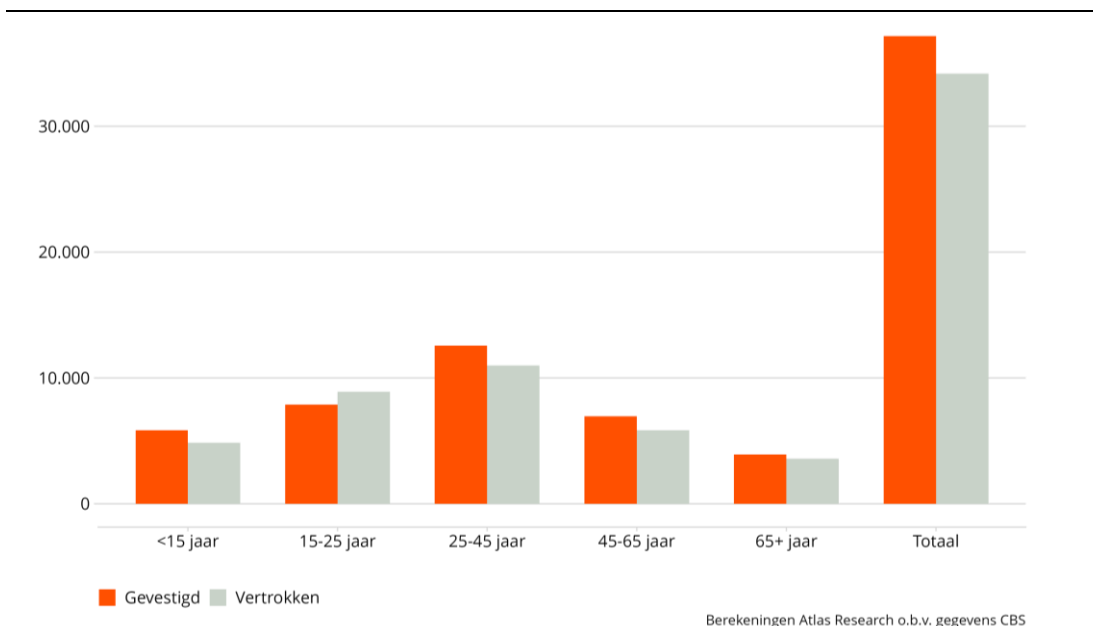
Figuur B1.19 Werklocaties van werkende inwoners uit Oost-Groningen



### Verhuizingen naar leeftijd

Voor Oost-Groningen is er sprake van een positief netto verhuissaldo onder alle leeftijdscategorieën behalve jongeren (figuur B1.20). Jongeren vertrekken meer dan dat er vestigen in de regio. In totaal is er sprake van meer vestiging in de regio dan vertrek.

Figuur B1.20 Vertrokken en gevestigde personen naar leeftijd in de periode 2017-2023 regio Oost Groningen (exclusief asielzoekerscentra)

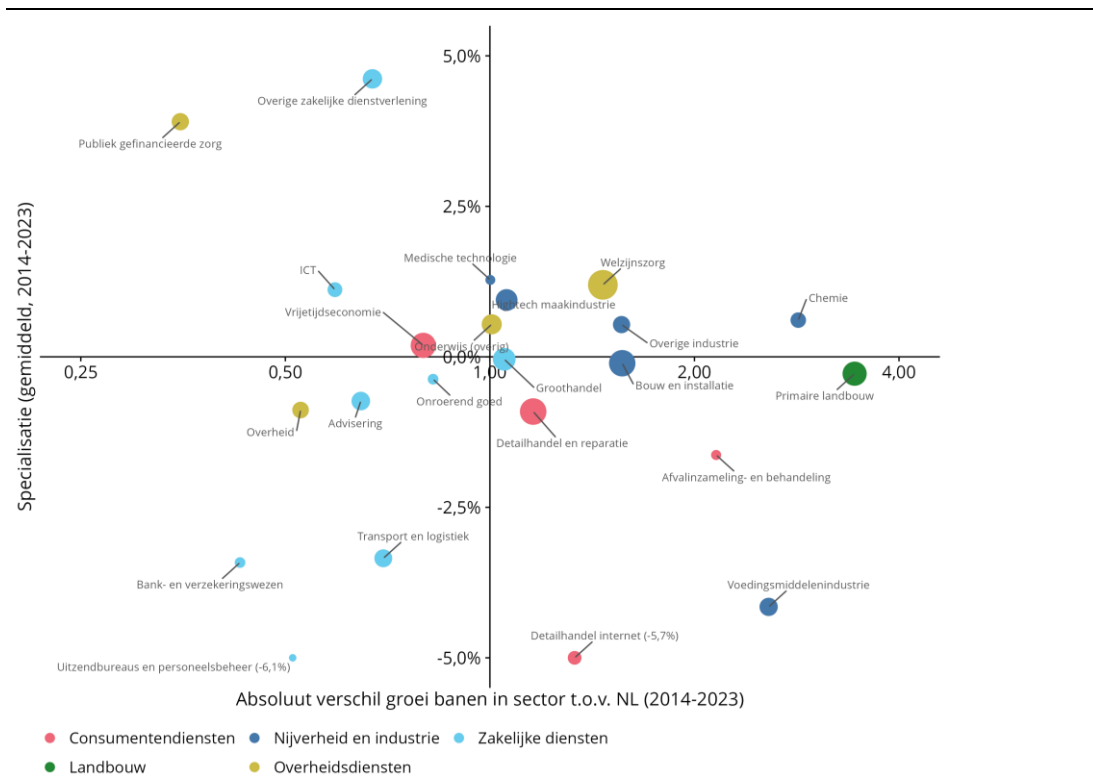


## B1.6 Regio Westerkwartier

### Specialisatie en groei

Regio Westerkwartier heeft ten opzichte van het Nederlands gemiddelde een sterke ontwikkeling gehad in de zorg, het onderwijs en in overige zakelijke diensten (figuur B1.21). Van een relatief laag tempo van ontwikkeling was sprake voor consumentendiensten en de meeste zakelijke diensten. Westerkwartier is voornamelijk gespecialiseerd in landbouw en industrie en nijverheid en is niet gespecialiseerd in zakelijke diensten.

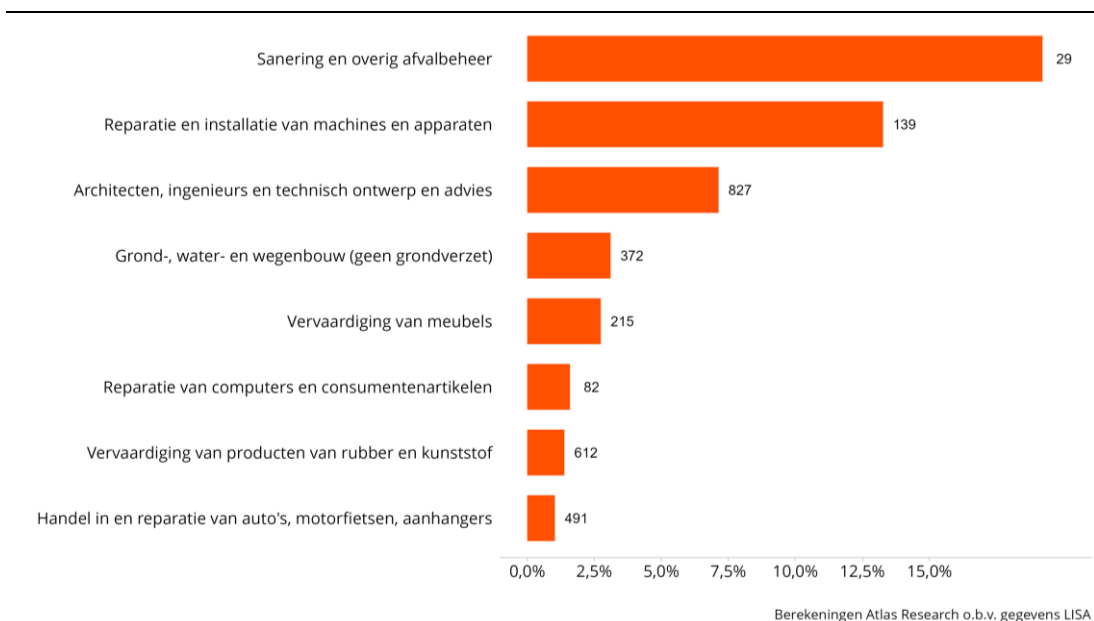
Figuur B1.21 Portfoliografiek regio Westerkwartier



### Subsectoren met bovengemiddelde groei en omvang

In figuur B1.22 staan voor de subsectoren die in regio Westerkwartier een bovengemiddelde groei kenden in de periode 2013-2023 en een bovengemiddelde omvang in 2023 de gemiddelde jaarlijkse groei tussen 2013 en 2023 en het aantal banen in 2023 weergegeven. Dit zijn de subsectoren waarin de regio een (mogelijk) concurrentievoordeel heeft ten opzichte van de rest van Nederland.

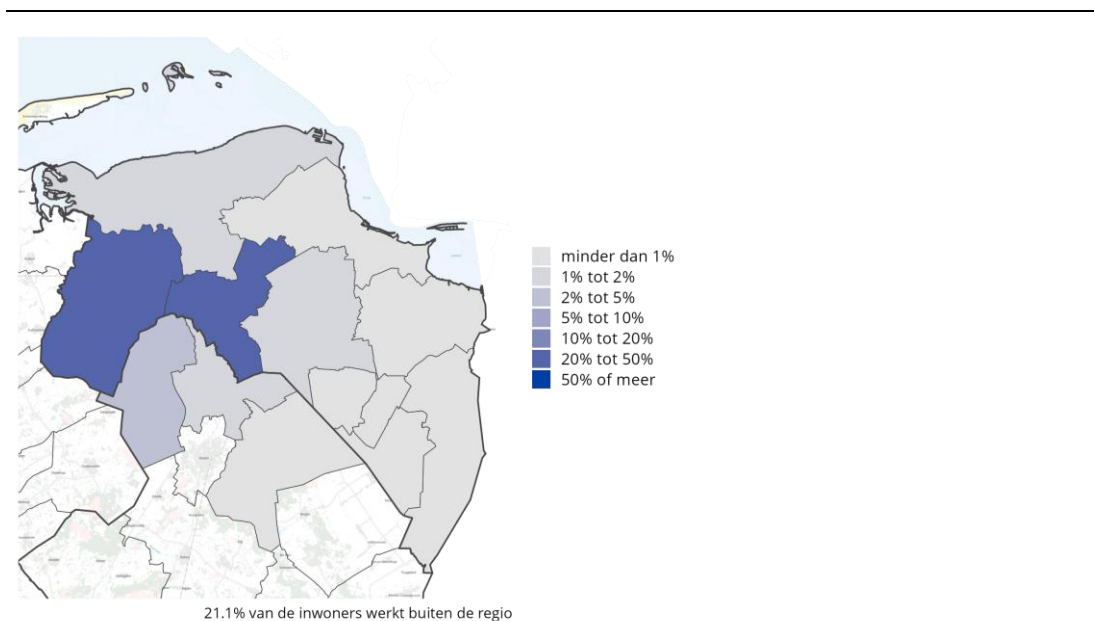
Figuur Bl.22 Subsectoren (2-digjt SBI) met bovengemiddelde groei en omvang regio Westerkwartier



### Pendel

Werkende inwoners uit Westerkwartier zijn sterk gericht op de eigen regio en op Groningen Stad. Beide regio's vertegenwoordigen afzonderlijk 20 tot 50% van de werkenden (figuur Bl.23). Opvallend is dat meer dan 20% van de werkende inwoners uit Westerkwartier werk heeft buiten de regio Groningen en Noord-Drenthe.

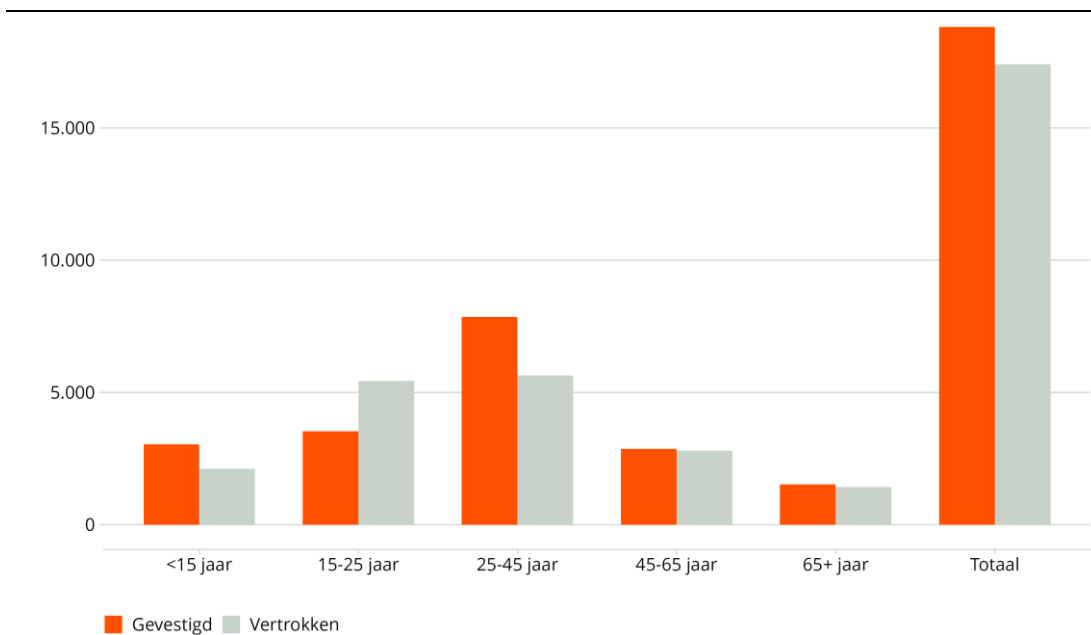
Figuur Bl.23 Werklocaties van werkende inwoners uit Westerkwartier



### Verhuizingen naar leeftijd

In figuur B1.24 is zichtbaar dat regio Westerkwartier vooral een netto instroom heeft van kinderen en mensen in de gezinsvormende leeftijd (25-45 jaar). Onder jongeren is juist sprake van een negatieve verhuisbalans. Netto valt de verhuisbalans positief uit.

Figuur B1.24 Vertrokken en gevestigde personen naar leeftijd in de periode 2017-2023 regio Westerkwartier (exclusief asielzoekerscentra)

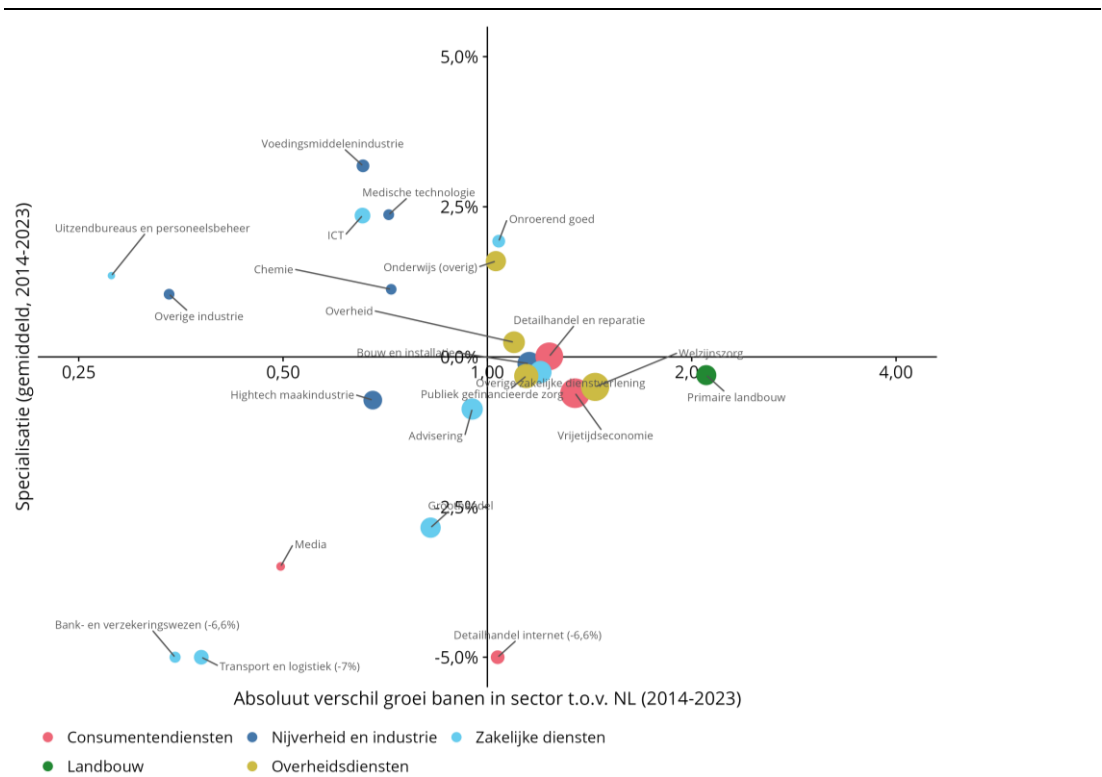


## Bl.7 Regio Noord-Drenthe

### Specialisatie en groei

Figuur Bl.25 laat zien dat Noord-Drenthe een relatief sterke ontwikkeling had van sectoren in nijverheid en industrie en van ICT en overig onderwijs. Bijna alle andere sectoren hadden sprake van een relatief laag tempo van ontwikkeling. In de regio Noord-Drenthe is sprake van (lichte) specialisatie in overheidsdiensten, consumentendiensten en landbouw. De regio is niet gespecialiseerd in zakelijke diensten en nijverheid en industrie.

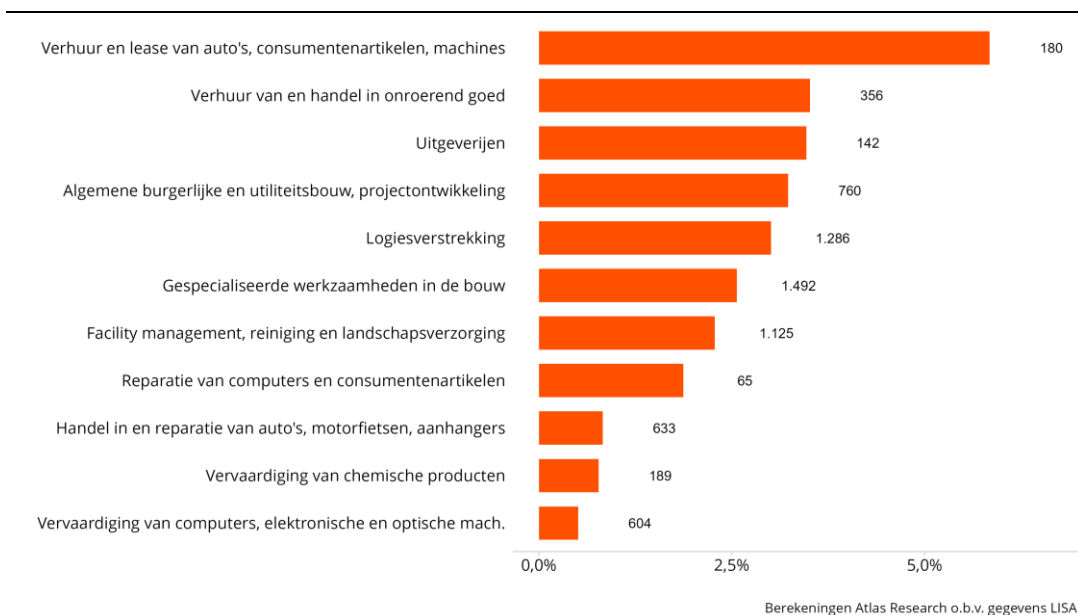
Figuur Bl.25 Portfoliografiek regio Noord-Drenthe



### Subsectoren met bovengemiddelde groei en omvang

In figuur Bl.26 staan voor de subsectoren die in regio Noord-Drenthe een bovengemiddelde groei kenden in de periode 2013-2023 en een bovengemiddelde omvang in 2023 de gemiddelde jaarlijkse groei tussen 2013 en 2023 en het aantal banen in 2023 weergegeven. Dit zijn de subsectoren waarin de regio een (mogelijk) concurrentievoordeel heeft ten opzichte van de rest van Nederland.

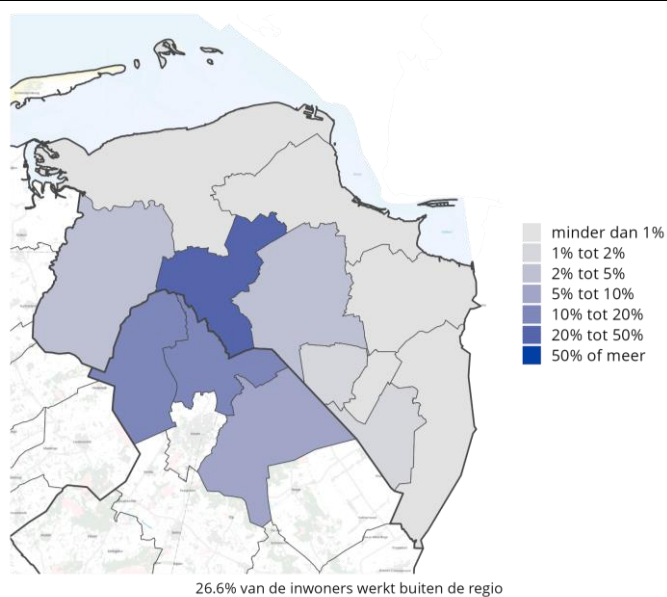
Figuur Bl.26 Subsectoren (2-digite SBI) met bovengemiddelde groei en omvang regio Noord-Drenthe



### Pendel

Werkende inwoners uit Noord-Drenthe werken veel in de eigen regio en in Groningen Stad (figuur Bl.27). Veel Noord-Drenten werken ook elders in het land, meer dan een kwart van de werkende inwoners heeft werk buiten de regio Groningen en Noord-Drenthe.

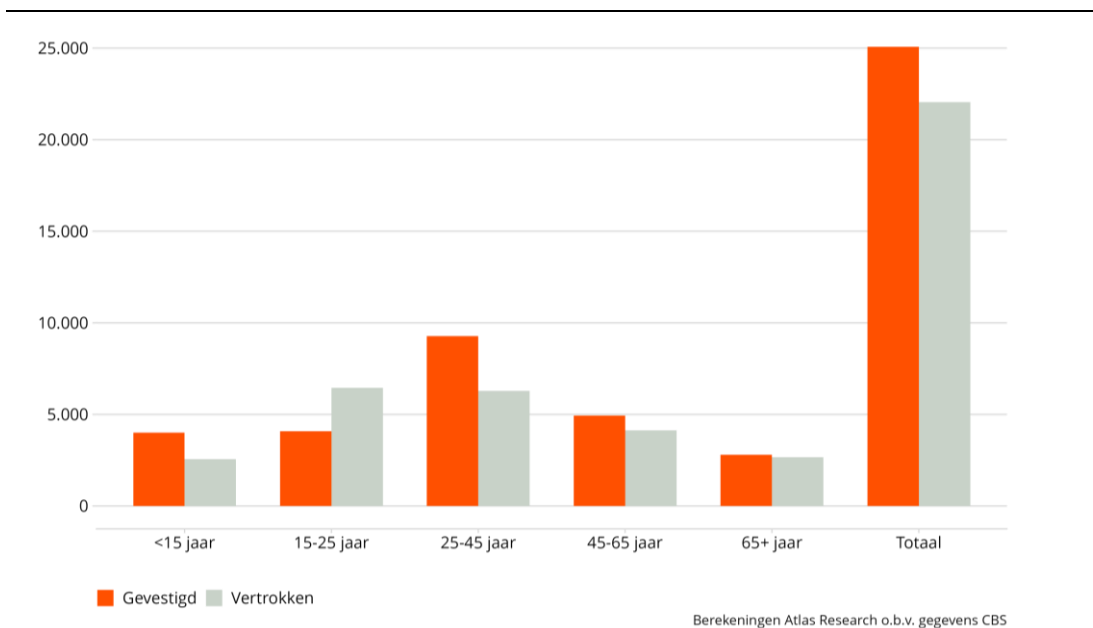
Figuur Bl.27 Werklocaties van werkende inwoners uit Noord-Drenthe



### Verhuizingen naar leeftijd

Regio Noord-Drenthe heeft vooral een netto instroom van kinderen en mensen in de gezinsvormende leeftijd (25-45 jaar; zie figuur B1.28). Onder jongeren is juist sprake van een negatieve verhuisbalans. Netto is voor regio Noord-Drenthe de verhuisbalans positief.

Figuur B1.28 Vertrokken en gevestigde personen naar leeftijd in de periode 2017-2023 regio Noord-Drenthe (exclusief asielzoekerscentra)





# Bijlage 2: Sectorindeling

## 1. Hightech maakindustrie

Voor deze sector volgen we de indeling uit de Monitor topsectoren van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS, 2017). Vanaf 2011 staan er negen topsectoren op de beleidsagenda van het kabinet met betrekking tot het bedrijvenbeleid. Deze sectoren waren destijds gekozen op basis van de criteria dat ze kennisintensief en export-georiënteerd moesten zijn, met specifieke wet- en regelgeving te maken moesten hebben en een belangrijke bijdrage zouden (kunnen) leveren aan het oplossen van maatschappelijke vraagstukken. Een van die negen topsectoren is *High tech systemen en materialen*. De sbi-codes die tot deze sector behoren pakken we als startpunt, met enkele uitzonderingen:

- M.u.v. de vervaardiging van bestralingsapparatuur (2660) en de vervaardiging van medische instrumenten en hulpmiddelen (32502). Deze zouden ook hieronder kunnen vallen, maar hebben we opgenomen onder de sector “Medische maakindustrie” (zie sector 5c).
- M.u.v. de bouw van schepen (3011) en het reparatie en onderhoud van schepen (3315). Deze zijn vooralsnog als aparte sector opgenomen (“Scheepsbouw”), in lijn met het rapport van Bureau Louter (2024).
- Inclusief banen die met technisch ontwerp (ingenieurs e.d.) te maken hebben (7112) – de specialistische ingenieursdiensten zitten namelijk in die hoek.
- Inclusief banen die over de vervaardiging van transportmiddelen gaan, maar niet in de originele lijst van de topsector *High tech systemen en materialen* uit de Monitor topsectoren stonden (omdat bv. een verfijning van een SBI-code later heeft plaatsgevonden), nemen we hier op.
- Inclusief de banen die raken aan de installatie en reparatie van machines en apparaten (3-digit SBI 331 en 332). De installatiebedrijven die specifiek voor de Bouw zijn zitten hier niet in en worden in die sector al gevangen door afdeling 43 op te nemen, bijvoorbeeld met de installatie van sanitair (43221), de installatie van verwarmingsapparatuur (43222) en overige bouwinstallatie (4329).

## 2. Energie (opwek, diensten, distributie, opslag)

2-digit SBI dan wel afdeling “35: Productie, distributie, handel in elektriciteit, aardgas” nemen we hier volledig mee. Andere sbi-codes die we hieraan toevoegen zijn de winning van aardolie en aardgas (0610 en 0620), de dienstverlening voor de winning van aardolie en

aardgas (0910), aardolieraffinage (19201) en aardolieverwerking (19202). Door die laatste twee nemen we ook 1910 (vervaardiging van cokesovenproducten) mee, dat is namelijk de enige andere sbi-code van de afdeling “vervaardiging van cokesovenproducten en aardolieverwerking” (afdeling 19).

### **3. ICT (software, datacenters, AI)**

Wat betreft algemene ICT nemen we banen van de afdelingen 61 (“telecommunicatie”), 62 (“dienstverlenende activiteiten op het gebied van informatietechnologie”) en 63 (“dienstverlenende activiteiten op het gebied van informatie”) op. Wat betreft software nemen we uitgeverijen van software (5829) en het ontwikkelen, produceren en uitgeven van software (62010) op. Ook databanken (58120) tellen we mee bij ICT.

AI zit o.a. verweven in afdelingen 62, 63, 64 (financiële instellingen), 70 (holdings) en 72 (speur- en ontwikkelingswerk). Het is niet mogelijk om specifieke AI-sectoren/banen eruit te filteren.

### **4. Media**

Wat betreft media nemen we de afdelingen drukkerijen (18), 58 (uitgeverijen) en de productie en uitgifte van films, tv en radio (afdelingen 59 en 60) op als aparte sector, in plaats van dat we dit onder ICT zouden laten vallen. De bioscopen (5914) zijn hieruit gehaald en aan Vrijtijdseconomie toegevoegd.

#### **5a. Publiek gefinancierde zorg**

Op de samenwerkingsorganen op het gebied van de gezondheidszorg (86929) na vallen de andere sbi-codes van afdeling 86 (“Gezondheidszorg”) onder de publiek gefinancierde zorg.

#### **5b. Medische zakelijke dienstverlening**

Bij de zakelijke medische dienstverlening gaat het om de hiervoor genoemde samenwerkingsorganen op het gebied van de gezondheidszorg (86929).

#### **5c Medische technologie**

Bij de medische maakindustrie denken we aan de vervaardiging van farmaceutische grondstoffen en producten (2110 en 2120), bestralingsapparatuur e.d. (2660), tandtechnische bedrijven (32501), vervaardiging medische instrumenten en hulpmiddelen (32502). Ook groothandels in farmaceutische producten (46461) en in medische en tandheelkundige instrumenten (46462) worden hieraan toegevoegd. Die zouden anders onder de

sector "Transport, groothandel en logistiek" / "Groothandel" vallen. We nemen medisch R&D mee onder deze sector als de banen die onder de sbi-code het speur- en ontwikkelingswerk van medische producten en farmaceutische processen van voeding (72112) vallen.

## 6. Chemie

Hier valt de vervaardiging van chemische producten (afdeling 20) volledig onder en de vervaardiging van producten van rubber en kunststof (afdeling 22) op de vervaardiging van rubberbanden en loopvlakvernieuwing (2211) en overige producten van kunststof (2229) na, die we bij de Hightech maakindustrie meetellen. Ook het smelten en raffineren van uranium (24460) wordt bij Chemie meegenomen. Vervaardiging van farmaceutische grondstoffen en producten (afdeling 21) valt daarentegen onder de Medische maakindustrie.

## 7. Vrijtijdseconomie (horeca, recreatie, cultuur)

Onder horeca vallen de afdelingen logiesverstrekking (afdeling 55) en eet- en drinkgelegenheden (afdeling 56) in zijn geheel. Hetzelfde geldt voor recreatie voor afdelingen 92 t/m 94 (loterijen, sport en recreatie, levensbeschouwelijk en politieke organisaties). Verder nemen we afdeling 96 mee m.u.v. de uitvaartbranche: dus zonder de uitvaartverzorging (96031) en crematoria, mortuaria en begraafplaatsen (96032). Cultuur overlapt volledig met afdeling 90 (kunst) en 91 (culturele uitleencentra, musea, dierentuin, bibliotheken). Hieraan voegen we zeil- en surfscholen (85511), dansscholen (85221), kunstzinnige vorming van amateurs (85522), auto- en motorrijdscholen (8553) en overig sport- en recreatieonderwijs (85519) toe. Ook afdeling 79 ("reisbemiddeling, reisorganisatie en informatieverstrekking toerisme") wordt meegenomen in deze sector.

## 8. Primaire landbouw

"De branches akkerbouw, tuinbouw, veehouderij en agrarische diensten worden ook de wel de primaire landbouw genoemd. De bedrijfstak landbouw in de landbouwrekeningen komt overeen met de afdeling 01 zoals deze in de SBI 2008 is gedefinieerd". Dit is in lijn met de Agrarische sector van het rapport van Bureau Louter (2024). Bosbouw (afdeling 2) en Visserij (afdeling 3) horen niet bij de agrarische sector, dus nemen we als aparte sector op als "Bosbouw en visserij" onder de overige sectoren (zie onderaan dit document).

## 9. Voedingsmiddelenindustrie

De secundaire landbouw oftewel "food" komt volledig overeen met de vervaardiging van voedingsmiddelen en van dranken (afdelingen 10 en 11) en noemen we hier "Voedingsmiddelenindustrie". Banen in deze sector die niet (in)direct uit de landbouw volgen vallen hier

ook onder (zoals de vervaardiging van consumptie-ijs), maar dit zijn sbi-codes met maar weinig banen in de regio van dit onderzoek (<20). De vervaardiging van tabaksproducten (afdeling 12) past niet onder deze sector en is daarom als aparte categorie opgenomen, het betreft hier tevens slechts één vestiging in 2022 (maar wel met gemiddeld ~230 banen in de laatste vijf jaar). De tertiaire landbouw zoals machines en kunstmest e.d. nemen we ook niet mee in deze sector. Deze banen komen deels terug in andere categorieën/sectoren, zoals de maakindustrie en chemie.

## 10. Transport en logistiek

Het vervoer (transport) en logistiek komt volledig overeen met de afdelingen 49 t/m 53 (vervoer over land/water/lucht, de opslag en dienstverlening daarvan en post en koeriers). Deze sector komt overeen met de sector Transport lijn met het rapport van Bureau Louter (2024). Alle banen die raken aan de vervaardiging en reparatie van vervoersmiddelen (auto's, vliegtuigen, schepen, etc.) zijn (al) opgenomen onder de Hightech maakindustrie of de "Bouw en installatie" - de volgende sector. Afdeling 79 ("reisbemiddeling, reisorganisatie en informatieverstrekking toerisme") nemen we mee onder vrijetijdseconomie in plaats van bij deze sector.

## 11. Groothandel

Wat betreft groothandel komt het m.u.v. een paar sbi-codes (45112, 45194, 4532, 45402) verder volledig overeen met "De handel in en reparatie van auto's e.d." en "Groothandel en handelsbemiddeling" (afdelingen 45 en 46). N.B. afdeling 47, de detailhandel minus auto's e.d., valt (net als de vier hierboven genoemde sbi-codes) onder "Detailhandel en reparatie" van de overige sectoren.

De 'Handel in en reparatie van personenauto's en bedrijfsauto's' (45112) omvat veel banen in de regio van dit onderzoek (circa 2.700 op bijna 900 vestigingen) en hebben we in plaats van hier toegevoegd aan de sector "Detailhandel en reparatie" vanwege het B2C karakter ervan. Vrijwel alle banen van Groothandel nemen namelijk de B2B-vorm aan.

## 12. Bouw en installatie

De bouw correspondeert (volledig) met afdelingen 36, 41, 42 en 43 (grond, water, wegen, gespecialiseerde bouw en projectontwikkeling). De installatiebedrijven die specifiek voor de Bouw zijn zitten worden al gevangen door afdeling 43 op te nemen, bijvoorbeeld met de installatie van sanitair (43221), de installatie van verwarmingsapparatuur (43222) en overige bouwinstallatie (4329). Banen in bijvoorbeeld de installatie (en reparatie) van o.a. ketels, tanks, machines, gereedschap en elektrische/optische apparatuur (3-digit SBI 331 en 332) worden onder de Hightech maakindustrie geschaard.

## Overige sectoren

Onderstaande sectoren komen grotendeels overeen met hele afdelingen (2-digits SBI), maar zonder de sbi-codes die hierboven al in één van de 12 sectoren-of-interest zijn opgenomen.

- [13] Kledingindustrie (afd. 13, 14, 15) = o.a. textiel, kleding, leer, schoenen
- [14] Overige industrie (afd. 8, 9, 16, 17, 23, 24, 31, 32) = o.a. bewerking van hout en meubels
- [15] Machine industrie (afd. 25, 28) m.u.v. van voornamelijk de hightech (maakindustrie)
- [16] Detailhandel en reparatie (afd. 47) m.u.v. via internet, voornamelijk B2C-karakter
- [17] Detailhandel internet (afd. 47) maar dan alles via internet
- [18] Bank- en verzekeringswezen (afd. 64, 65, 66)
- [19] Onroerend goed (afd. 68) plus projectontwikkeling (4110)
- [20] Advisering (afd. 69, 70, 72, 71, 73)
- [21] Speur en ontwikkelingswerk (afd. 72) m.u.v. medische R&D en 72192
- [22] Uitzendbureaus en personeelsbeheer (afd. 78)
- [23] Overige zakelijke dienstverlening (afd. 74, 77, 80, 81, 82) = o.a. beveiliging, facility, callcenters, maar ook fotografie, architecten, vertalers, etc.
- [24] Welzijnszorg (afd. 87, 88) = o.a. verpleeghuizen, thuiszorg, kinderopvang.
- [25] Overheid (afd. 84) = openbaar bestuur en rechtspraak
- [26] Middelbaar en hoger onderwijs (afd. 85) m.u.v. de dansscholen e.d.
- [27] Onderwijs (overig) = basisonderwijs, studiebegeleiding, etc.
- [28] Bosbouw en visserij (afd. 2 en 3)
- [29] Tabakindustrie (afd. 12)
- [30] Scheepsbouw = De bouw van schepen (3011) en het reparatie en onderhoud van schepen (3315) als specifiek onderdeel van de maakindustrie in lijn met Bureau Louter (2024)
- [31] Afvalinzameling- en behandeling (afd. 37, 38, 39)